

652
1978/3

ნაწილი
გაერთიანებული
ბიბლიოთეკა

საქართველო

5
1978

... ჩემი უფელასე უფრო სანუკვარი ნატურა ისაა, რომ მკით-
სეულად შევადგეს ფართო სასოგადოება, მუშა, მშრომელი ადამ-
იანი და ჩემი ნაფიქრი მის სამსჯავროზე გავიტანო...

ლევ ტოლსტოი

ქართული

ლიბერალურ-მხატვრული
საზოგადოებრივ-პოლიტიკური
შურნალი
საპარტელოს საგარეო
მშენებლის კავშირისა და
აზარის განყოფილების
ორგანო

გ ა მ ო დ ი ს 1 9 5 8 წ ლ ი დ ა ნ

შ ი ნ ა ა რ ს ი

- ლენინური კომკავშირი 60 წლისაა 3.
- პოეზია, პროზა
3. ლლონტი — *** ხეები იდგნენ ვით
დამცველები ლექსი 5.
- მ. გელაძე — *** ჩემი სამშობლო
უთვალავი ქირის მნახველი ლექსი 6.
- ბ. ხაბაზი — აქარული დიალოგი
ლექსი 7.
- მ. მოშია — *** ფრთებს გაშლის
ლაღად, აფრინდება ჩემი თოლია
ლექსი 7.
- ქ. საჯიშვილი — ლექსები 8.
- მ. მახარაძე — *** მომენტები და
ჩემი ფიქრი ლექსი 8.
- ბ. ძეგუაძე — *** ჰაუ, მზე ცერზე
შემდგარა უკვე ლექსი 9.
- მ. კვანჭავაძე — განძი მოთხრობა. 10.
- ჯ. სოფერიძე — ჩვენა ვართ და...
მოთხრობა 15.
- ახალი თარგმანები
- ბ. ენდინი — ლექსები თარგმანი
- გ. სალუქვაძისა 28.

1978

5

1978

საქართველო
ოქტომბერი

აზარის შურნალ-გაზეთების გამომცემლობა

ა. ზონია — თვალშეუდგამი მწვერვალი	35
რ. სურმანიძე — ლევ ტოლსტოის შუქი ბათუმში	42

ფრ. ხალვაში — მეგობრის ხსოვნას	48
--------------------------------	----

კრიტიკა, კუბლიცისტიკა

შ. ზონიძე — ლექსი მეწყერი	49
ს. აბაშიძე — „ადამიანს გაუმარჯოს, მოდო!“	56

წერილები

ი. გეპირიშვილი — მეხილეობა აჭარაში	66
---	----

წიგნების მიმოხილვა

დ. ხახუტაიშვილი — საყურადღებო წიგნი ჩვენი ქვეყნის ქალთა წარსულზე	87
---	----

მეგობარი

რედაქტორი აკაკი შონია

სარედაქციო კოლეგია: ხარიტონ ახვლედიანი, მამია ვარშანიძე
(პ. მგ. მდივანი), ფრიდონ ხალვაში.

რედაქციის მისამართი: ბათუმი, ენგელსის ქ. № 21.
ტელეფონი — 3-33-71.

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 25.10.78, საბეჭდი თაბახი 6, საგამომცემლო 5,
შეკვეთის № 4303, ემ 00387, ქალაქის ზომა 60×90¹/₁₆, ტირაჟი 2.040.

* * *

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს გამომცემლობათა, პოლიგრაფიისა
და წიგნის ვაჭრობის საქმეთა სახელმწიფო კომიტეტის აჭარის პოლიგრაფიულ
საწარმოო გაერთიანება, ბათუმი, ლუქსემბურგის, 28

იწითლობდა ფოლადი.

ახლა ვინ არ იცის, როგორ იწითლობდა ეს ფოლადი, იმდენად ძლიერი აღმოჩნდა ლიტერატურული ფაქტის საზოგადოებრივი რეზონანსი. პავლე კორჩაგინის ფხა მომდევნო თაობებსაც გამოჰყვა, ნიკოლოზ ოსტროვსკის ცხოვრება და შემოქმედებითი გმირობა კი დარჩა როგორც მშვენიერი ლეგენდა რევოლუციური ეპოქის ადამიანის სულის სიმაღლისა.

როცა ფიქრით ვუბრუნდებით განვლილ გზას, თვალწინ გვეჩატება საყვარელი სახეები: ბორის ძნელადე ახალგაზრდობის კომუნისტური კავშირის სათავეებთან; დნეპროვსკის, ზაპესისა და აჭყესის მშენებლები; ფადიკო გოგიტიძე — პირველი აჭარელი ქალიშვილი ფოლადის ფრთებით; ზოია კოსმოდემიანსკაიასა და ოლეგ კოშევოის, ზოია რუხაძისა და ისრაფილ ჯინჭარაძის თაობის თავგანწირვა დიდ სამამულო ომში; დანგრეულ-გაპარტახებული სახალხო მეურნეობის აღდგენისათვის ლაშქრობის მონაწილენი; ბამისა და ენგურჰესის ენთუზიასტები...

ექვსი ორდენი, სამშობლოს ექვსი უმაღლესი ჯილდო ამშვენებს საკავშირო კომკავშირის დროშას. თითოეული მათგანი გამოხატავს საბჭოთა ახალგაზრდობის შრომით და საბრძოლო გმირობას, მის ერთგულებას მშობლიური კომუნისტური პარტიისა და ხალხისადმი, დიდი ლენინის ანდერძისადმი.

ლენინური კომკავშირის საიუბილეო თარიღს წინ უსწრებდა საბჭოეთის საერთო-ეროვნული დღესასწაული — განვითარებული სოციალიზმის ქვეყნის კონსტიტუციის პირველი წლისთავი. ყველა სიკეთე, რომელიც ახალ კონსტიტუციას მოაქვს, უპირველესად ეკუთვნის ახალგაზრდობას, მომავალ თაობას, ვის წინაშეც გადაშლილია სწავლისა და შრომის ფართო სარბიელი, ვისაც ამოძრავებს შექმნის, შენების, ძიების დიდი სურვილი და არ აშინებს გაუგავლავი ბილიკებით სიარული.

მაინც რამდენს ნიშნავს კომკავშირი ჩვენს ცხოვრებაში! იგი გვაძლევს პირველ წრთობას, ცხოვრების პირველ გაკვეთილებს, გვანიჭებს შრომისა და ბრძოლის სიხარულს, გვინერგავს კეთილშობილურ გრძნობებს, პირველ რიგში კი სამშობლოს სიყვარულსა

და მაღალი ადამიანური იდეალების რწმენას. ამ საქმეში ჩვენი მწერლობა ყოველთვის იყო ლენინური კომკავშირის გულგრილობა მეგობარი. მარტო ნ. ოსტროვსკის მაგალითი რად ღირს: მისი წიგნებზე „როგორ იწრთობოდა ფოლადი“ თაობები აღიზარდნენ.

ომახიანად შემოვიდნენ ქართულ ლიტერატურაში ოციანი წლების პირველი კომკავშირელი მწერლები ალიო მაშაშვილი, კარლო კალაძე, კონსტანტინე ლორთქიფანიძე და სხვები, რომლებმაც მოიტანეს ახალი თემები და ახალი მხატვრული იდეებითა და სახეებით გაამდიდრეს ქართული პოეზია, პროზა, დრამატურგია. მათ მოჰყვა მირზა გელოვანის, ლადო ასათიანის, ალექსანდრე საჯიას, შალვა იოსელიანის თაობა. მირზა და შალვა სამშობლოს მტრებთან სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლაში დაეცნენ.

მირზა გელოვანს — პოეტსა და გმირს საქართველოს კომკავშირის პრემია მიენიჭა.

საკავშირო და რესპუბლიკური კომკავშირული პრემიები მიეკუთვნათ იმ ქართველ მწერლებს, რომელთა შემოქმედება ახალგაზრდობის კომუნისტურ აღზრდას ემსახურება.

შემოქმედთა თაობები ერთიმეორეს ვით ესტაფეტას გადასცემდნენ გალაკტიონ ტაბიძის მოწოდებას: „დავდგეთ იქ, სადაც ქარიშხალია“... და ახალგაზრდობას სიტყვითა და საქმით უჩვენებდნენ სამშობლოსათვის თავდადების მარად უჭკნობ მაგალითებს.

ლიტერატურისა და ხელოვნების საკითხები მუდამ იდგა ჩვენი პარტიის ყურადღების ცენტრში. ამის კიდევ ერთი დამადასტურებელია სკკპ ცენტრალური კომიტეტის დადგენილება „შემოქმედებით ახალგაზრდობასთან მუშაობის შესახებ“. ამ დადგენილების შემდეგ მწერლობაში მოვიდნენ ნიჭიერი ახალგაზრდები, რომელთა პირველი ნაწარმოებები უკვე გამოჩნდნენ სამზეოზე.

ყველა თაობა ზეიმობს სახელოვანი კომკავშირის 60 წლისთავს. ჩვენებური ოქროს შემოდგომა თავისი ხვავითა და ბარაქით მხარს უბამს ამ ზეიმს. სოფლის მშრომელთა, განსაკუთრებით მეჩაიეების, წლებანდელ უმაგალითო გამარჯვებაში დიდი წვლილი შეიტანეს ახალგაზრდებმა, კომკავშირმა. მეჩაიეებმა ესტაფეტა გადასცეს მეციტრუსეებს. ოქროს რთველი დაიწყო. სამრეწველო საწარმოთა კოლექტივები წარმატებით უტევენ წლებანდელ ზღუდეებს. სკოლებში, ინსტიტუტებსა და სამეცნიერო ლაბორატორიებში ჰაბუყებსა და ქალიშვილებს გონების ნათელი ეფინებათ.

მოზეიმე კომკავშირი 60 წლის ახალგაზრდაა.

დიდება მარადიულ სიჭაბუკეს!

კომკავშირის 60 წლისთავს მიეძღვნა ახალგაზრდა მწერ-
 ლების რესპუბლიკური თათბირ-სემინარი, რომელიც საქარ-
 თ-ველოს მწერალთა კავშირის აპარის განყოფილებამ მოაწყო.
 ჩვენი ჟურნალის მკითხველებს ვთავაზობთ ამ თათბირ-სემი-
 ნარის მონაწილეთა ნაწარმოებებს.

პახგანგ ღონგნი

* * *

ხეები იდგნენ ვით დამცველები
 ქუჩის, რომელსაც მშვიდად ეძინა
 და უღმობელი შენი ცრემლები
 ჩემს სახურავზე წვიმდა მეტწილად.
 ხეზე ეკიდა სველი ფოთოლი —
 გაყვითლებული შენი წერილი,
 მე მარტო ვიყავ და მარტოობა
 გულს მისერავდა შუბის წვერივით,
 მაინც ღიმილით ვიდექ ბოლომდე,
 რომ დამემალა როგორ ველავდი
 და მარწმუნებდა ეჭვი ბოროტად,
 რომ ერთნაირად წვიმდა ყველასთვის,
 რომ ერთნაირად ქალი ყველასთან
 არ შეიძლება იყოს კეთილი
 და ასე შემდეგ... და უმოწყალოდ
 მიშენდა ფიქრებს მძიმე კეტივით.
 ვიძირებოდი ფიქრებში, ქუჩაც
 იძირებოდა წყალში ტივივით,
 თან მასწავლიდა ვმდგარიყავ ჩუმიად,
 რომ არ დამეფრთხო ჩემი ტკივილით.
 ხალხი, რომელსაც ეძინა ღიძნანს
 ძველი სიზმრებით ლაღს და კმაყოფილს,

რადგან ვერაფერს შეცვლიდა სიტყვა,
სიტყვების გარდა, თანაც თანხმობით,
უფრო ადვილი იყო ცხოვრება,
რომელიც მუდამ ასე მიჭირდა,
რომ დარჩებოდა მხოლოდ ოცნება
იმ გულუბრყვილო ბავშვის ფიციდან.
მე ყურადღებით ვუსმენდი, მაგრამ
პასუხის ნაცვლად დუმის ვარჩევდი.
გული ხელებით მეჭირა მაგრად
და გაღებული მქონდა ფანჯრები.
და კვლავ მჯეროდა, რომ ჩემს გარეშე
სულ იტირებდი და იწვიმებდი,
რომ ტკივილიან ფიქრებით სავსეს
მქონოდა შენი მოსვლის იმედი.

ოთარ გელაძე

* * *

ჩემი სამშობლო უთვალავი ჭირის მნახველი,
ჩემი სამშობლო დაუმჟღარი ვარდის სურნელი,
ბაბუაჩემს რომ ამშვენებდა შუბლზე ნახმლევი,
ის საქართველოს ჭრილობაა განუკურნელი.
მახსოვს მოხუცი — კერიასთან ხატივით იჯდა.
მე დღემდე მომყვა სიყვარული იმ ძვირფას წამთა,
ქართველი ხალხის სადიდებლად ასწევდა ჭიქას
და ბედნიერი ჭრილობაზე ხელს მოისვამდა.
ეკიდებოდა წამწამებზე ცრემლები ნამად,
ხელებს მოგვხვევდა, მოგვიჭერდა როგორც მარწუხებს,
და უცნაური შურისგებით იტყოდა ამას:
ეს ჭრილობაო საქართველოს მკერდსაც აწუხებს.
მახსოვს ბაბუა, ძვირფასია ხსოვნა გვიანიც,
საქართველოზე რომ ყვებოდა თვალცრემლიანი.

აჭარული დიალოგი

— თათა საცოფვე...	— კაი ერთი...
(გალმა გაატირებს ძაღლი)	— სხვისი ხარ თუ?!
— მოკტა ნეტაი?	— შენი ვარ, შენი.
— რაცხა განათდა სახლი...	— ჰო, მაშინ სუ!
— რა დროის თოვლია.	— თათა საცოფვე...
— დარიც გადირო.	(გალმა გაატირებს ძაღლი)
— ძაღლებს რა აყეფებს?	— მოკტა ნეტაი?
— ალბათ ნადირია.	— რაცხა განათდა სახლი.

თამარ მოქია

* * *

ფრთებს გაშლის ლალად, აფრინდება ჩემი თოლია.
შორს ჰორიზონტზე აფეთქდება მაისის დილა.
ზღვის უკეთესი ამ თოლიას არა ჰყოლია,
თუმც ზღვამ აქცია ის საბრალო თავის აჩრდილად.

შენ ჩემთვის ზღვა ხარ შეუცნობი, მიუწვდომელი,
მე მოფარფატე, გზაშეშლილი ვგავარ თოლიას,
ქვიშიან ნაპირს თუ მივალწევ, ძირს დავეცემი,
სიბრაღულიო? სიბრაღული არც მითხოვნია.

ქვიშიან გზაზე მარტოობით კვდება თოლია,
და მისი ბედი მე რატომღაც ჩემი მგონია,
მე და თოლიას სიყვარული გვინდოდა თორემ,
მე და თოლიას სიბრაღული არ გვითხოვია.

სიმართლე მაინც...

რაიმე შენი გულის მითხარი,
სიმართლეს მარად ერქვა — უცოდველ,
თორემ სიყალბის ერთი ცინცალიც
არ დარჩენია ჩემს გულს უგრძნობი.
როს სისასტიკის ლოდი ჩაქოლავს
გრძნობებს, ლამაზი იმედით შეშლილს,
ბოლოსდაბოლოს, ბოლოსდაბოლოს
სიმართლე მაინც მიყვარდეს შენში.

* * *

ჩემი ცრემლების ქუხილთან
შეშინებული რტო თრთოდა.
მოვდიოდი და უბოთა

შენი სიტყვები მომქონდა.
— მე დამივიწყე, თუ გინდა,
ლექსი კი არა, ოღონდაც.

მაია მახაჩაძე

* * *

მომენატრები და ჩემი ფიქრი
შენ ხარ უღევი,
მომე იმედი, რომ ვიბრძოლო
დაუსრულებლივ.
მომენატრები, ჩემი ფიქრის
შენ ხარ სათავე,
და ოცნებები მაგ თვლების

სიბბოს ხატავენ.
მომენატრები ისე, როგორც
ქვეყნად არავენ,
არ გთხოვ სასახლეს, ნება მომე
დავდგა კარავი...
მომენატრები, ჩემი იმედის
შენ ხარ საფარი,
რწმენავ მომავლის, არ დამინგრიო
თავშესაფარი.

ბელა ქაბუკია

* * *

ჰაუ, მზე ცერზე შემდგარა უკვე,
სხივები წკიპურტს ურტყამს მთის წვეროს,
თეთრი ფიფქივით დასერავს ზეცას
სამხრეთის ცაზე გაკრული წერო.
ნამის სიმძიმემ წელში მოხარა
ცისთვალა ია და ბალახები...
ლალ ჩქერალებზე კამარას ჰკრავენ
და ესწრაფვიან მზეს კალმახებიც.

შალვა კვანავაძე

ბ ნ ნ ძ ო

ვაი, რა ცარიელია ეს სავსე ქვეყანა
უადამიანოდ...

ილია ქავჭავაძე

1

ჩემს მეზობლად, ერთ ხელისგულისოდენა ეზოში, სადაც სამადსამო მოსახლე ცხოვრობდა, კაცი მოკვდა...

— მართლა რომ მოკვდა, — სიბრაღულით გაითანგა ვიღაც, — არც ცოლი დარჩა, არც შვილი, არც ნათესავი და არც ვინმე სისხლხორცეული საბრალოს.

წავიდა იგი წუთისოფლიდან გასაოცარი სიმშვიდით, უხმაუროდ, ოდნავ მომღიმარის იერი დააკვდა ბაგეზე.

მისი არც კვნესა სმენია ვინმეს და არც ოხერა.

ვალმოხდილივით აღესრულა და მიიბარა თავისი არსება უფალს, ისე როგორც რაინდული სულის ადამიანებს სჩვევიათ მხოლოდ.

...გვიან გაიგეს, ველარაფერმა უშველა. ექიმმაც უსიცოცხლოდ გააქნია თავი და თვალები დაენამა.

სასიცოცხლო კალენდრის უკანასკნელი ფურცელიც დაფერფლილიყო...

— ვა, რა ღარიბი ყოფილა? — გაკვირვება აღმოხდა კარის მეზობელს, დავით კარლოვიჩს, ქალაქის რომელიღაც სასადილოს გამგეს. ჩანდა, რომ იგი პირველად იყო განსვენებულის ოთახში. ზიზლით ათვალიერებდა ირგვლივ ყველაფერს.

აქამდე ალბათ ამ მოხუცს ჩირადაც არ თვლიდა. ახლაც იმისათვის

ფუტფუტებდა, სხვას დაენახა, როგორ განიცდიდა ამ უბედურებას, გულში კი...

თუმცა რას გაარკვევ შორიდან, ერთი-ორი შეხედვით, კაცის გულში დავით კარლოვიჩმა ვითომ და საქმიანი კაცის იერით აწონდა მისი ყველაფერი გუნებაში, სახეზე ღრმა მწუხარება გამოიხატა ოსტატურად.

— ქალო! — გასძახა ბოლოს ტირილისაგან სახემინისლულ ცოლს, — ბავშვებს მიხედე, სანამ ამ უპატრონოს წაათრევენ აქედან!

ეზოში შეკრებილი ხალხის ყურამდე არ უცოცხლია ამ სიტყვებს. მის ძღვევამოსილებას იქვე ჩოჩქოლსა და მითქმა-მოთქმაში ჩაესვენა მზე. კუთვნილ ხვედრს ვინ გაქცევია ნეტავ?

ჩუმი და წყნარი კაცის სახელი ღარჩენოდა განსვენებულს. ყველა მადლიერებით იგონებდა.

— ამ ორმა მეზობელმა მოუღო ბოლო, თორემ ერთ-ორ პარასკევს კიდევ გაართმევდა ჯანსო, — სევდიანად ამოილულულა ვიღაც მოხუცმა.

ზოგმა თავი დაუქნია, ზოგი კი უაზროდ იდგა გაოგნებული.

მზეს თავზე მონაზონივით რუქი ჩადრი გადაეფარა და თვალებდა-წითლებულს აღარაფერი აკლდა გულის მოსაოხებლად.

ქარი კი გულისგამწყალებლად სისინებდა და კენესოდა.

შავებში გამოწყობილ ბოშა ქალივით მოეპარა ბინდი არეშარეს.

ღლის ნათელს კიდევ ერთი კაცის სიცოცხლე წარეტანა მეგზურად.

კიდევ ერთის სიცოცხლე დაიცვინა და დაიწრიტა მასთან ერთად.

„აღსრულდა ნება ღვთისაო“, — ასე ღალადებდა ზიარების ჟამს მოძღვარი ძველად...

2

მეორე მეზობელი სახლში არ იყო იმ დღეს.

ნოდარ ბარამიევიჩს ამბავი რომ დაახვედრეს, „დაუსვენებია მაგ მათხოვარსო“, — დაბეჯითებით გამოსცრა იმწამს.

არც მიწა გამსკდარა და არც მისი მთქმელი ჩაუყოლებია სამწუხაროდ.

გულის ხემაიადს სახის ნაკვთები ვერ უმაღავდა მცირედ. გულიანად ხარხარებდა მასში სიბოროტე, გაუტანლობა და სიცარიელე.

განსწავლულიაო, ვერ იტყოდა მასზე ცხოვრების ავ-კარგის მცოდნე, თუმცა ინსტიტუტში მუშაობდა და მისაღებ გამოცდებზეც ხშირად იძახებდნენ ხოლმე.

სხვა ჩიტი იყო, სხვა...

სხვა რამ მიაჩნდა კერპად და მზანსწრაფვას შეუსისხლობოცა ყოველივე.

არც მეგობარი არსებობს მისთვის კერპის გარეშე და არც მოყვარე.

უკერბოდ არარაობად ინათლებოდა მის თვალში ყოველგვარ და ყველაფერი.

სინდის-ნამუსი ხომ ყველაზე დიდი ბარგია რეგვენისათვის რამდენი ცოდვა ადევს მის მოხრილ მხრებს და რამდენიც აწი ელოდება, ღმერთმა უწყის მხოლოდ.

ერთი კი ცხადია, ლაფში ამოთითხნა კაცური კაცის უძვირფასესი სიმდიდრე — ადამიანობა, და ვერც ელირსება ველარასოდეს.

რა გაეწყობა?

არ ძალუძს განგებას შენდობა კაცობის გამფლანგველისა...

— ბიწას დროზე მიგხედოთ, საკუჭნაოდ მაინც გამოგვადგება — დამრიგებელი ტონით უთხრა ვასილ კარლოვიჩს.

— ისე ჩათვალე, თითქოს შით ვისხდეთ — არ სჩვეოდა პასუხის დაგვიანება კარის მეზობელს.

ამ დროს კი მათ გვერდით ოთახში სამუდამოდ, ღრმა ძილით ეძინა თმაჭალარა მოხუცს.

თვალცრემლიანი მეგობრების ჩუმი ქეითინი არღვევდა მხოლოდ მყუდროებას...

3

წყნარი შუადღე იდგა, ზეცა კოპებზეყრილი და უხასიათო.

რალაც ჰანგებზე გაუგებრად ბუტბუტებდა სიო.

სასაფლავს ერთ ფერდობზე ათიოდე კაცი ადგა მუხის კუბოს.

იქვე სამი მომცრო ტიკჭორა იდო.

სამი პატარა ყანწი.

და ადამიანური სიბზო ღელავდა ირგვლივ.

— ღმერთი სამობითაო, ძველისძველი წესია თუ ბიბლიის გულის-თქმა, არ ვიცი, — მთრთოლვარე ხმით წამოიწყო ერთმა დარბაისელმა, — მაგრამ მოდით, ამ სამიოდე შესანდობრით გამოვადვიდით მიძინებულ გრძნობები და თავის უკანასკნელ გზაზე გავაცილოთ ცხოვრებული. — ჩუმად ჩაახველა და ყანწი შეავსო.

— ამ პირველ სასმისით, — რიხი მოემატა ხმაში დარბაისელს, — მოდით...

და დაილია უდროოდ დაღუპული განსვენებულის მშობლების სადღეგრძელო.

— ამ მეორე სასმისით, — გულშიჩამწვდომად წამოიწყო დარბაისელმა, — მოდით...

და დაილია განსვენებულის კაცობისა და ადამიანობის, გულკეთილობისა და უაღრესად თბილი გულის შესანდობარი.

— ამ მესამე სასმისით, — დარბაისელი გრძნობით მასლაათობდა...
მოდიო...
ეროვნული
ზიგლირთქა

და თითოეულმა გაიხსენა რაღაც მოსაგონარი.

— მისი მამა და მე ერთ მერხზე ვისხედით, — წარსულს გამოგლიჯა მოგონება დარბაისელმა, — ჩემს თვალწინ დალია სული მეუღლესთან ერთად. ჯერ კიდევ რაღაც ოცდამეორე-ოცდასამი წლისა არ იყვნენ, კატასტროფაში რომ...

ცრემლი მოერიო, ხმაც ჩაეხლიჩა, მაგრამ თავი შეიკავა.

— მაშინ შევეფიცე, ვებატრონები თქვენს პატარას-თქვა, მაგრამ ხომ ხედავთ, არ შემძლება ფიცის შეს... ვერ ვებატ...

ისევ აქვითინდა ეს დევივით კაცი. ბოლო სიტყვები არავის სმენია, ნიავის გარდა...

— უმაღლესში მისი ამაგიტ მოგხვდით, — წამოიწყო მალაღობა ახალგაზრდამ, — ბოლო გამოცდას მაგი და ნოდარ ბარამიევიჩი იბარებდნენ, დადებითი ნიშანი მყოფნიდა, კარგადაც ვუპასუხე, მაგრამ ვინ გიწერდა.

— ზერელე ცოდნა გაქვთ ჰაბუკო, ზერელე, მოემზადეთ და მომავალ წელიწადს ჩააბარეთ, — დამარიგა ნოდარ ბარამიევიჩმა და საგამოცდო ფურცელს დასწვდა.

— ეს როგორ? — გაკვირდა ცხონებული.

— აქ მაგისტანა იცი კიდევ რამდენი უნდა დავფერთხოთ!

— ეკუთვნოდეს და არ დავუწეროთ!

— რა ხეირია მოსალოდნელი მაგისტანს, არაფერი, კაპიკის სარგებელსაც ვერ ნახავ. თანაც სხვას გავანაწყენებთ...

— ჩუმად, მგონი ესმის და თავი მოგვეჭრება.

შემომხედეს.

— ესმოდეს მერე, — უტიფრად განაცხადა ნოდარ ბარამიევიჩმა, — ისე რომ არავინ ეწყობა, ჰურში ხომ არ ზის, არ იცოდეს...

მაშინ კი აენტო ცხონებული, გამოსტაცა საგამოცდო ფურცელი და... მაჩუქა ნანატრი სტუდენტობა, ზებუნებრივი განცდა და სიყვარული სიკეთისა, სიპატიოსნისა, სიმართლისა, ცრემლისა და ღიმილისა...

— ამ ზაფხულს ზღვაზე ვისვენებ, გუშინ ყური მოვკარი შემთხვევით და... სახლში რაღა გამაჩერებდა. — თქვა და მოსაგონარი დასცალა...

სიჩუმეს დიდხანს არ უმეფია. უმაღ დაირღვა...

— ერთხელ მითხრა, საბინაო სამმართველოს რამდენჯერმე ვთხოვე ბინის გადაცემა, მაგრამ ყურიც არავის გაუპარტყუნებიაო... სასიკვდილო რა სჭირდა. — კვნესოდა ერთი.

— იმ მეზობლების გვერდით როგორ გაძლებდა პატიოსანი კაცი, — ამოიოხრა მეორემ.

— სულერთია, ღმერთი მაინც არ გაახარებს, მოსპობს და ჩაქრლავს
მათ სახსენებელს, — ამოიკრულა მესამემ.
იარების მოსალობი მალამო — ცრემლი უხვად დაიღვრებოდა
მაგრამ..

დარჩა იარები, რომლებიც არ შეშუშდებიან არასოდეს...

4

კარის მეზობლებმა არ იკადრეს დასაფლავებაზე მისვლა.
არც მიუწვებდნენ.

მათ გარეშე მიიღო მიწამ ღვიძლი შვილი და გულში ჩაიკრა.
მესაფლავემ ნიჩაბი იქვე მიაგდო და ხალხს მიაძახა:

— მიწა!

ყველამ თითო პეშვი მიწით დააპურა კუბო.

ასე გაიღია იგი დღე, უხასიათო და დამტანჯველი..

ოდითგანვე უთქვამს ჩვენს ბრძენ ხალხს: „ლომის ნადგომზე ძვლე-
ბი დარჩება, კაცისაზე კი სახელი“.

ბედნიერი ზვედრია, ვისაც ეღირსა.

ჯემალ ხოშიაძე

ჩვენა პართ და...

შიფერით გადახურული გრძელი ფარდული, რომელიც საამქროს რაღაცნაირ იმიტაციას წარმოადგენს, ქარხნის ბოლოში დგას დამამზადებელი საამქროს გვერდით. ფარდულის იქით მოტიტვლებული მინდორია, რომელიც ქარხნის რეზერვს წარმოადგენს — საჭიროების შემთხვევაში აქ ახალ საამქროებსა და სხვადასხვა საწყობებსა თუ სათავსოებს ააგებენ.

ფარდულში ერთადერთი დანადგარი დგას — გრძელი, მაღალი, საოცრად რთული კონსტრუქციის საწნეხი, რომელიც შორიდან თანამედროვე ნაღმსატყორცს ჩამოგავს. ფარდულის გვერდით თუ მის ახლომახლო სხვადასხვა საამქროებიდან გამოზიდული ჯართის მთებია აღმართული. მაინც რას არ შეხვდებით აქ — სხვადასხვა ზომისა და სისქის თუნუქის ჩამონაჭრებს, წუნდებულ დეტალებსა თუ სტაბილიზატორების ფუტლარებს... საერთოდ ყველაფერს, რაც უკვე ქარხანას არაფერში არგია. სწორედ ამ უვარგისი ნარჩენების დასაწინებადაა გათვალისწინებული ეს დანადგარი, რომელსაც ოთხნი ვემსახურებით — სარდიონი, აბო, გიზო და მე. მართალია, სარდიონი საცაა საპენსიო ასაკს მიაღწევს და მალე გავაკიდევ, მაგრამ ჩვენი ბრიგადა მაინც კომკავშირულ ბრიგადად ითვლება. თუკი ერთი წუთით ციფრობრივ, ანუ ბუღალტრულ მონაცემებსაც მოვიშველიებთ, ჩვენ ყოველდღიურ დავალებებს ასათი-ასოცი პროცენტით ვასრულებთ, ჩვენი ოთხეულის სურათები მოწინავეთა დაფას არ სცილდება.

ჩვენი ხელმძღვანელი, რა თქმა უნდა, სარდიონია. რაღაც სიმბოლურიც კია ამაში: სარდიონი—ვეტერანი კომკავშირელი და ჩვენ კიდევ ახალბედები. სარდიონს ისეთი შრომითი ბიოგრაფია აქვს, უკეთესი არც შეიძლება ინატრო. კომკავშირულ დამკვერელურ მშენებლობებზე უმუშავნია, ომიც მოუხდია, ომის მერე კამჩატკაზე, თევზის სარეწებში უც

დია ბედი. ახლა კი ჩვენთანაა აგერ და ბრიგადას ხელმძღვანელობს. ცოტ-ცოტა ყველაფერი იცის, ხარაზობით დაწყებული და კალოზობით დამთავრებული. მაღალი კაცია სარდიონი, კერკეტა, გაუტყეული, ცარიელი ძვალი და ძარღვი. ნაღდი მუშაა და ნაღზე-ნაღზე მუშაობს უფროსი ამხანაგი და დამრიგებელი. ჩვენ ძალიან ვუყვარვართ. ბრიგადის საჭიროებისათვის წყალში გაუხდელად გადავარდება, ვისთან არ მივა, ვის არ შეაწუხებს და თავისას მაინც გაიტანს. თავისთვის არაფერს ითხოვს, მარტოხელა კაცია და რაც გააჩნია იმითაც კმაყოფილია. ისე ვართ შეჩვეულები და გამინათრებულები მასთან, რომ უმისობა ვერც კი წარმოგვიდგენია. მართალია, ჩვენს კომკავშირულ ორგანიზაციაში ოფიციალურად არ ირიცხება, მაგრამ, როგორც ყოფილ კომკავშირელსა და ვეტერანს, მაინც ვთვლით ჩვენს წევრად. ყოველ კრებაზე თუ ყოველ ღონისძიებაზე გვესწრება, დავალებებსაც ღებულობს, ხანდახან სიტყვითაც გამოდის და გვარიგებს კიდევ, თუ რისი გაკეთება როგორ სჯობს და როგორ არა. ასაკით თუ სარდიონია ჩვენს შორის უფროსი, სამაგიეროდ ყველაზე გრძელი აბოა. მაღალი, საოცრად აწოწილი, სუსტი, დინჯი, მოუხეშავი, გრძელზე გრძელი ხელები და ვეებერთელა მუშტები აქვს. ყორნისფერი, ჯაგარივით მოუხეშავი თმა აჩეჩია და თაფლისფერი თვალები კეთილად უღიმის.

გიზო მისი სრული ანტიპოდია — სქელი, დაბალი, ჯაგვირა, შავი თვალწარბი, ხუჭუჭა თმა... ალალი ბიჭია, დინჯი, აუჩქარებელი, ვირის ღონის პატრონი. მე, შეიძლება ითქვას, გარდამავალს წარმოვადგენ აბოსა და გიზოიას შორის — არც მაღალი, ვარ და არც დაბალი, არც სუსტი და არც სქელი.

ჩვენს სამეულს შორის ყველაზე სტაჟიანი მუშა აბოა — ექვსი წელია რაც ქარხანაშია. მე და გიზოია კი — სამი. სიმართლე უნდა ითქვას, ჩვენი დღევანდელი საქმე გულზე არ გვეხატება, მაგრამ ვიცით, ჯერჯერობით ასეა საჭირო. რა თქმა უნდა, ჩვენ აქ, ამ საქმეზე დადხანს არ გავჩერდებით. მე, მაგალითად, ექსპერიმენტულ სამუშაოში მინდა გადასვლა, იქაც კარგი ბიჭები მუშაობენ, ქარხნის აქტიური კომკავშირელები. საინტერესო, სასარგებლო საქმესაც აკეთებენ — ახალი კონსტრუქციის სხვადასხვა დანიშნულების შტამპებსა და ხელსაწყო-იარაღებს ამზადებენ. თავისუფალ დროს მივდივარ მათთან, ვუცქერი მუშაობაში გართულთ, ვცდილობ ყველაფერი დავიმახსოვრო. იციან, მაინტერესებს და ისინიც დაუხარებლად მიხსნიან. გიზომ შარშან პოლიტექნიკურში აბარა და მოეწყო კიდევ. როცა ინსტიტუტს დაამთავრებს, ქარხანაში დარჩება და რომელიმე კომკავშირულ ბრიგადას ჩაუდგება სათავეში, აბოს კიდევ ზეინკლობა აინტერესებს.

ჩვენს ოთხეულში მხოლოდ სარდიონს არ სურს იფიქროს მომავალზე, მას არ გააჩნია მომავლის გეგმები, სულ იმაზე წუწუნებს: პენსიაზე

რომ მიკრავენ თავს, საქმე რომ არაფერი მექნება, რა მეშველებათ,
სარდიონი მართლაც რომ უცნაური ბრიგადირია, უთენია დგება
და არც ჩვენ გვაცლის ძილს, სათითაოდ ჩამოგვივლის სამივეს, წამოგვი-
ყრის ზეზე, გაგვიგდებს წინ და ლოგინიდან აყოლილი მთქნარება და
მოთენთილობა რომ დაგვიფრთხოს, გაუთავებლად გვექაქანება და გვე-
ქაქანება გზაში.

არტურის დიდებით ავტობუსში არ აგვიშვებს: დილით, სუფთა ჰაე-
რზე ფეხით გასეირნებას არაფერი ჯობიაო და ასე გვაბლაყუნებს ამ სი-
შორე გზაზე. ჯერ არ ყოფილა შემთხვევა, რომ ქარხანაში ორმოცი,
ორმოცდახუთი წუთით აღრე არ მივსულიყავით. მივალთ, გამოვაფხიზ-
ლებთ სანახევროდ ჩათვლემილ ვახტორს, გადავაბრუნებთ დაფაზე ჩვენ-
ჩვენს შეტონებს, გავდივართ ქარხნის ეზოში და წეროებივით ჩამწყრივე-
ბულები მივემართებით ჩვენი სამუშაო ადგილისაკენ. ირგვლივ მყუდრო-
ებაა, სიჩუმეა, მივაბიჯებთ და ასფალტზე ჩვენივე ნაბიჯების ხმაღა გვეს-
მის.

მივდივართ ჩვენს მიყუჩებულ ფარდულთან, ვიცვლით ტანსაცმელს,
ვიცმევთ კომბინეზონებს, რეზინის ჩექმებს და უკვე მზადა ვართ, მაგრამ
სწორედ ახლა იწყება სერიი... საქმე ისაა, რომ სარდიონი არცერთ ჩვენ-
განს არ ანდობს ფიწლებს და ყოველთვის თავად ინახავს. ეშინია, არა-
ვინ მოიპაროს. როგორ, ვინ უნდა მოიპაროს, ანდა ეს ფიწლები ვის რა
ოხრად უნდა, ეს ჩვენ ვერ გავიგია. ჩვენ სარდიონის საგულდაგულოდ
შენახულ ფიწლებს ადგილს ვუნაცვლებთ და მერე, როცა იგი მათ ძებ-
ნას შეუდგება, ვდგავართ, ვითომდაც არაფერიო, ვუკრავთ ერთმანეთს.
თვალს და ვიღიმებით. სარდიონი კი ეძებს, ლელავს, იბოღმება, ბუზლუ-
ნებს, ვილაცას სულს უწიწმატებს.

ძილგამოყოლილი გიზოია ამთქნარებს და მერე ნაგვიანევად იფარება.
უკვე დამუწულ პირთან მუშტებს. სარდიონი თვალს ასწრებს და...

— ბუზი არ ჩაგიძვრეს, ბუზი! — აფრთხილებს, — არ გიძინია წუ-
ხელის თუ რაა რომ ავახჩა ყბა?

— არ მიძინია, ხო, არ მიძინია! — განგებისად ბუზლუნებს გიზოია,
— წიგნს ვკითხულობდი, წიგნს. შენსავით უწიგნური კი არა ვარ, აბა!..

— უწიგნურს მოგცემ მე შენ! შენ, ჩემო ბიძია, დაბადებული არ
იყავი, მე რომ ყველა წიგნი გადავიკითხე.

არა, რაც მართალია, უწიგნურობას ვერ დასწამებ სარდიონს. ნაკი-
თხი კაცია, არაფერს არ გაუშვებს ხელიდან წაუკითხავს, სჭირდება თუ
არ სჭირდება, მისთვის სულერთია.

— უწიგნურიო! — ბუზლუნებს ფიწლებზე და გიზოიას ნათქვამზე
დაბოლმილი სარდიონი, — ჩაგაფარებ ერთ კაი მოწონებულს და ამას
გამომრჩები ამ უთენიაზე.

— ჩამაფარებ და კარგ ხურდასაც დაიბრუნებ! — იკრიჭება გიზოია.

— რაიო?! — ყურებს არ უჯერის სარდიონი. იჯგიმება, ჩავარდნილ მკერდს წინ აგდებს, დოინჯს იკეთებს და მონუსხულივით მესტყერის თვალებში — ეს რა მკადრე ამ დროულ კაცს თუ იცი?... მე უნდა შევიღო ხელა შვილი უნდა მყავდეს ახლა... რომ მომენდომებინა!

— მერედა ვერ მოინდომე? ვინ დაგიშალა?!

— შემეშინდა, შენისთანა პლურტი არ გამომივიდეს-მეთქი და არ მოვიინდომე.

— აბა, რას გვამადლი? — გიზოია ჩექმის ქუსლით ასრისავს მიწაზე სიგარეტის ნამწვს და დაჯდომას აპირებს, მაგრამ სარდიონი მძორნაყნოსებ აფთარბივით აცხრება: — დაჯდომის და დარახათების დროია ახლა? შევეუდგეთ საქმეს, თორემ ჩავგადნა ეს ღლე ხელში და ჩვენს გასაქეთებელს არავინ არ გააკეთებს. ნუ გეშინია, დირექტორი არ მოგვადგეს ამ დილაუთენიაზე, არ გადაიკაპიწოს და არ დაავლოს ფიწალს ხელი... ჰო, მართლა, სად გადააქვესკენლე ბიჭო, ფიწალი?

— მე სად გადავაქვესკენლებდი ვითომ? სად შეინახე არ იცი?

— ხედავ ახლა ამას შენ? — ხელებს შლის სარდიონი. რატომღაც გიზოია ჰყავს ამოჩემებული და იმ „გადაქვესკენებული“ ფიწლების გამო ყოველთვის მას ეჩხუბება — ავდგები ახლა და მივალ დირექტორთან.

— მიდი მერე, მიდი! — ჯუჯღურებს გიზოია, — რას ეტყვი, სკლეროზიანი ვარ, სად რას შევინახე მაგიწყდებო?

— სკლეროზიანო?! ახლა მაგიც დამაბრალებ, არა! მაცალე ცოტა, ღდინს აგაცლი, ღდინს!.. მიდი ახლა და აქ გამიჩინე ფიწლები!

— ჩემს მეტი აქ არავინაა თუ რა? — ბუზღუნებს გიზოია, თვალს გვიბაჭუნებს, მიდის და ფიწლებს მოათრევს.

სარდიონს გაოცებისაგან თვალები ლამის შუბლზე დაასხდეს: — სად იყო მაგი საჯანდაბე? — კითხულობს რალაცნაირი დაეჭვებით.

— სად იყო და სადაც შენ დატოვე.

სარდიონი მლოცველივით წვართავს ორივე ხელს მაღლა და მოწმენდილ ცას შეჰღაღადებს: — ამ ბოლო დროს ისე რაღა გამაბითურე დალოცვილო, რომ ჩემს შენახულს ჩემს გარდა ყველა ნახულობს?

ვიცინით. სარდიონს ღრუბელივით ეყრება გულიდან დარდი, საგულდაგულოდ იფურთხებს ხელისგულებზე, ფიწლის ტარს გამეტებით ბლუჯავს ხელებში და უკურთხებს: — შენი მომგონის სული ვატირე მე! შენაც გიზოიასავით გეზარება მუშაობა თუ რაა სულ რომ იკარგები?

— აწი მე შევინახე და აღარ დავგიჩრება ყოველ დილით მოსაძებნი.

— შენი შენახული... მიაბენტერებ სადმე და აწაპნის ვილაცა. ჩვენი საკუთრება კი არაა, ქარხნის ინვენტარია, ქარხნის.

— დამიწყე ახლა..

— კი არ დავიწყე, დავიწყეთ! — უსწორებს სარდიონი და მართ-

ლაც ვიწყებთ. ჯერ ურიკით ვზიდავთ ჯართს და წნეხის მახლობლად ვყრით, მერე ვიმარჯვებთ ფიწლებს და ვიწყებთ ბუნკერის ამოვსებას. თუნუქის ნარჩენი ხრიჭინებს, თავმომაბეზრებლად ჩხრიალებს, ხანდახან კი დამაშინებელი სამუშაოა, ნერვების მომშლელი. მალე ვიღლებით, ექნეში, დროდადრო ხელის ზურგით ვიწრიტავთ შუბლზე დაცვარულ ოფლს.

ბოლოს ბუნკერი ივსება და ოთხივენი მშვიდად ვსუნთქავთ.

— ესეც ასე! — სარდიონი ფიწალს ხელიდან უშვებს, იხრება, ზემოური გამომეტყველებით აჭერს გაჩხეკილ საჩვენებელ თითს ლილავს. თითქოსდა თითის დაჭერით რომელიღაც მძლავრ საწარმოს უშვებდეს მოქმედებაში.

წნეხი მონოტონურად ზუზუნებს, რაც უფრო მეტ წინააღმდეგობას აწყდება, უფრო უმატებს ზუზუნს, თუნუქის ნაკუწები ყურისწამლებად ჩხრიალებს, ხრაშუნებს, ერთმანეთს ეკვრის, იხლართება. მონიკელებული ლილვი თვალისმომჭრელად ლაპლაპებს ფანჯრიდან შემოჭყეტილი მზის სხივებზე, თანდათანობით აწეება დიდ, გაფართოხნილ დოლურს, ეს უკანასკნელიც ნელ-ნელა, უხმაუროდ მიცოცავს და მისი ბლაგვი საცეცები თანდათანობით იტაცებს, ისრუტავს ყველაფერს, რაც კი ბუნკერშია. დროდადრო ფიწლებით ვეშველებით, რათა ბუნკერში არაფერი დარჩეს და თავს ვიმხნევეთ თუ პრესს ვამხნევეთ, არ ვიცი: — აბა, მიდი ძველო, მიდი!

ისიც მიდის. ხმაური თანდათანობით მატულობს, ნისლივით იშლება და თვით დამაშინებელი საამქროდან გამოჭრილ ხმაურსაც კი ფარავს.

— არ დაგვაყრუა ამ ოხერმა? — ბუზღუნებს სარდიონი.

მერე რამდენიმე წუთს თავისუფლები ვართ. ხელისგულებით ვეყრდნობით შუბლივით მიწაზე დარჭობილ ფიწლების ტარს და შევცქერით დანადგარის მუშაობას, რომელიც ნელ-ნელა, თანდათან ყრის ლაფეტიდან ლითონის მძიმე ბრიკეტებს. ყოველ ჩატვირთვაზე სულ ათი ცალი ასეთი ბრიკეტი მზადდება.

— სულ მჭადივით არ აცხობს ეს დალოცვილი? — ქირქილებს სარდიონი, ლილავზე აჭერს თითს და დასძენს: — აბა, ბიჭებო, მიგხედოთ, საქმეს!

ახლა, მეორე ჩატვირთვამდე, დანადგარს შეუძლია დაისვენოს, ჩვენ კი არა. ვიკეთებთ ბრეზენტის ხელთათმანებს, ვეშველებით ერთმანეთს, ვიღებთ მძიმე ბრიკეტებს და სხვა ადგილზე გადაგვაქვს. მერე ისევ ვიმარჯვებთ ფიწლებს და განვაგრძობთ ჩატვირთვას... ისევ ჩხრიალი, ისევ ოფლის მოწრეტა და ხვნეშა. მეოთხე ჩატვირთვაზე უკვე ინერციით ვმუშაობთ. ციებაშეყრილივით გვიკანკალებს მუხლები, ხელებს ნათხოვარივით ვამოძრავებთ. ახლა დასვენების მეტი აღარაფერი გვინდა, მაგრამ დასვენება არ შეიძლება. დრო, დრო არ ითმენს: შესვენებამდე საბარგო მანქანა მოვა და თავისი ულულუა რომ არ დაეახვედროთ, ატყდება

ერთი ყაყანი და დავიდარაბა. ჩვენ კი ამას არ დავუშვებთ! თანაც სარდიონის გვეხატრება. ჩვენ დავისვენოთ და მან იმუშაოს, არ გამოვბ, უხერხულია. ის კი, თუ საქმეს არ მორჩა, არაფრისდიდებით აწვდიან მას თავს. როგორც კი შეამჩნევს, რომ დაღლილები ვართ და არაქათი გვაქვს გამოცლილი, სარდიონი მაშინვე ახალ ფსიქოლოგიურ ფანდს მოიშველიებს, გვიყვება ყოველივე იმ გაჭირვებასა და სირთულეზე, რაც ჩვენი ტოლა ბიჭებს, მის დროინდელ კომკავშირელებს გადაუტანიათ ახალი წყობილების განმტკიცებისათვის შრომაში თუ დიდ სამამულო ომში. ჩვენდაუნებურად ვუგდებთ ყურს და გვრცხვენია — იმათ თუ იმდენი გადაიტანეს და გაუძლეს, ჩვენ რაღა ღმერთი გვიწყრება ისეთი, რომ ბუნკერში ეს საოხრე ჯართის ჩატვირთვაზე ავწუწუნდეთ? ჰოდა, ვმუშაობთ, არ ვზოგავთ თავს. სარდიონს უღვაშებში ელიმება, თხუნელასავით კუსავს თვალებს და საქმითაც გვაძხენევებს და სიტყვითაც. მე შენ გეტყვი და სათქმელი და სალაპარაკო გამოელევა! მუშაობაში შეუმჩნევლად, თვალსა და ხელშუა გადის დრო, მზე ნელ-ნელა მიიწევს მაღლა-მაღლა, ზენიტისაკენ, მალე შესვენება დაიწყება, ჩვენ კი ლამის საქმე მოვამთავრეთ უკვე.

ის-ისაა უკანასკნელ ბრიკეტს ვიღებთ ლაფეტიდან, რომ საბარგოც მოდის. შოფერი შორიდან გვიქნევს ხელს, იკრიჭება, მანქანას აყენებს, ბორტს ხსნის, ჯდება ჩრდილში და არხეინად აბოლებს პაპიროსს. ჩვენ კი მანქანას ვტვირთავთ — ხვნიშით მივათრევთ ბრიკეტებს, ერთმანეთს ვეშველებით და ვტვირთავთ მანქანას. ასე მეორდება მანამდე, სანამ ოფლში განვითქულები უკანასკნელ ბრიკეტს ავიტანთ ძარაზე.

— ყოჩაღ თქვენ! — იკრიჭება მძღოლი, თამბაქოს ბოლისაგან ჩაყვითლებულ კბილებს ხეაწავს, ბორტს ხურავს, ჯდება კაბინაში და მიდის, რათა საღამოს ისევ მოვიდეს.

ჩვენ თვალს ვაყოლებთ მანქანას, მერე უხმოდ, შეთანხმებულებივით ვბრუნდებით ფარდულთან, ვჯდებით ჩრდილში და ვისვენებთ. შესვენებამდე ოციოდე წუთი კიდევაა და ამ დროს როგორც გვინდა ისე გამოვიყენებთ. სხვა თუ არა, ეს ჩვენ დავიმსახურეთ.

როგორც ყოველთვის, მყუდროებას ისევ სარდიონი არღვევს. ისევ ეშლება ლაპარაკის საღერღელი, ყვება ცისა თუ ბარისას, ნახულსა თუ გაგონილს...

— „ეჰ, ჩემო ბიჭებო, შეიცვალა ცხოვრება, მეტი რომ არ შეიძლება ისე შეიცვალა. წინათ, თქვენ ხართ ჩემი ბატონი, თქვენხელა ბიჭები სად არ მიდიოდნენ ხელობის შესასწავლად, როგორ არ იჭირვებდნენ და თავისას მაინც აღწევდნენ. ახლა კი გაუჭირვებლად, მზამზარეულადაა რაც გინდა სულო და გულო, მიდი, აკეთე, იმუშავე, მაგრამ არ სურთ... ახლა ყველას სწავლა, ხელში პორთფელი, კაბინეტი და რბილი სკამი აინტერესებს მარტო. ზოგიერთი ხუთ-ექვს წელიწადს აბარებს უმაღლესში;

მერე კიდევ ხუთ წელიწადს ადგილს ეძებს ქალაქში, დაჟილს უსაქმოდ და როგორც წურბელა ისე აზის მშობლებს კისერზე. თქვენ რომ იცით რამხელა სახლია, მე რომ ვცხოვრობ? ასოცბინიანია. პოდა დამსახურებდა ჩემს გარდა ყველა წასწავლია, ყველა პორთფელით დადის. მაგრამ კედლის ამოყვანა და ფიცრის გაშალაშინება რომ დაავალო რომელიმეს, ვერ შეძლებს. უბრალო ფიცარი რომ აქვთ მისაჭედებელი კედელზე, მაშინაც მე მეძახიან... გავიხედე ბიჭებო ერთი და მივედი პივის დასაღევად.

— ლუდის! — უსწორებს გიზო.

სარდიონი ცბეზა, ნიკას იფხანს და თვალბეზოტუტული ეკითხება: — შენ რაზე სწავლობ, გიზოია?

— მე? ლიტერატურულზე!

— ქე გეტყობა, მარა გირჩევნია ინტრიგანობას მოეშვა და მაცალო ლაპარაკი... მივედი კაცო და რას ვხედავ...

— რას? — ახლა აბო აწყვეტინებს და იზმორება.

— მაცალე ბიჭო-მეთქი, თვარა, რომ გამოგიქანებ მაგ კვანისხელა გოსროში ამ ფიწალს, იმას გამომრჩები ერთს... ჰო, მივედი კაცო და არ ვიციანი?

— ვინ? — ახლა მე ვაწყვეტინებს.

— „ვინს“ მოგცემ მე შენ! ვინა და მასწავლებელი იყო ერთი... დამდგარა და პივას, ლუდს ყიდის. გამიკვირდა და ვკითხე. რა ვქნა, ეს უფრო სარდიონიო. დამალევინა წყლიანი ლუდი, სამი კაპიცი ქე შეიტყაპუნა და ვითომ არაფერი, ისე გამომისტუმრა. კაცი რომ მასწავლებლობას თავს დაანებებს და წყალნარევ პივას გაყიდის, იმისი რა მითქმია... ამ გახსენებაზე, შენ რა გამოხვალ გიზოია?

— ინჟინერი.

უსიტყვოდ აშტერდება სარდიონი, მერე რალაცას ანგარიშობს, აჯამებს გონებაში და ნაღმივით ფეთქდება: — ჰაიტ შე მართლაც ჯიბიდან გავარდნილისერთო და პლურტო, ვისაა თუ იცი რომ აბითურებ შენ? ლიტერატურულზე თუ სწავლობ, ინჟინერი როგორ გამოხვალ?!

გზარზარებთ. დალლა გვაფიწყდება და საოცარ სიმსუბუქესა და სულიერ სიმშვიდეს ვგრძნობთ.

შესვენება იწყება. სარდიონს მორიგი წინადადება შემოაქვს. სამივენი ვეთანხმებით — სასადილოში წასვლას იქ, მოლზე, ხის ძირას სადილობა ჯობია. ისევ გიზოიას ვაბამთ ექვანს და ისიც იძულებულია წავიდეს ხორავის მოსატანად. მიდის ბუზღუნ-ბუზღუნით და თან გვაფრთხილებს: — ხვალ, სულ რომ შიმშილით მოკვდეთ, არ წავალ იცოდეთ!

— ხვალ მე წავალ, ბიძია! — ამშვიდებს სარდიონი.

...გზივართ ხის ძირას მოლზე, ნამახის შემსრულებელივით მუხლმოყრილნი, მადიანად ვილუქმებით გაზეთებზე გაშლილ ხორავს და დროდადრო ღვინოსავით ვაყოლებთ საკმაოდ შემთბარ წყალს. სარდიონი არც

ყბას ასვენებს და არც ენას. მორიგ სადღეგრძელოსავით იწყებს მართი ამბავს: — ამას წინათ, ბიჭებო, ერთი ისეთი ქალი დავინახე, კეთილამ გადავირიე კაკალი კაცი, შევხედე და ისე ამბურბგლ-დამბურბგლად ამაკანკალ-ჩამაკანკალა, ვინმეს რომ შეეხედა, იფიქრებდა: აქ სწავლობდა ნამდვილად ბნელიანია და საცაა მოუვლისო. ჩაიში ჩაყრილ შაქარივით არ დავდნი და არ დავილიე თვალსა და ხელშუა კაცი?

— რა იყო მაინც ასეთი! — ვერ ითმენს აბო და პირთან მიტანილ ლუქმას ისევ უკან აბრუნებს პასუხის მოლოდინში.

— რა იყო?!.. — თვალებს ძველ სურათზე აღბეჭდილ ფირალივით ქაჩავს სარდიონი. — რა იყო და მაისის მთვარე... რა თვალეები, რა ტუჩები... ტანი... ტანი... აი ასეთი, აი, ასეთი! — ავაზის სისხარტით დგება ზეზე ეს დროული კაცი და რაღაც წამების განმავლობაში გაშლილი ხელებით ქალის ისეთ ფიგურას ხაზავს ჰაერში, რომ თვით დედოფალ ნეფერტიტისაც კი არ დაესიზმრებოდა.

გიზოიას ლუქმა ცდება სასულეში, ლურჯდება და იჭაჭება ხველით. ზურგზე ხელის გულს ვურტყამ, რომ როგორმე სული მოიბრუნოს, თანაც, მოგონებით გაშტერებულ, ზეზე მდგარ, ჭამადავიწყებულ სარდიონს ვახსენებ: — თავი და ტანი ქე დავამთავრეთ, ახლა მარტო ფეხები დავგრჩა!

— რა ფეხები? — ვერ მიგებს, თვალებს ახამხამებს, ბოლოს ხვდება, მშიერ ტურასავით აცმაცუნებს ტუჩებს, ჯდება და განაგრძობს — ახლა ფეხებს არ იკითხავთ? თეთრი, თეთრი, ჩამოქნილი, ნამდვილი ბროლი... ღმერთი იყო, ნამდვილი დედოფალი. მარა, სიმაღლე გითხრა, ქე შემეცოდა.

— კი, მაგრამ, იმისთანა ლამაზ ქალს რა სჭირდა შენი შესაცოდებელი? — არ სჯერა აბოს.

— რა და, ქმარი ახლდა უშნო, ზონზროხა... გავბრაზდი.

— რაზე? — კითხულობს როგორც იქნა სულმობრუნებული გიზოია და წყალს კოკტილივით წრუპავს ბალახის ღერით.

სარდიონი უბღვერის: — აღარ დამამთავრებინებ ბიჭო სათქმელს? რამ გამაბრაზა და იმ ქალს თვალეები რამ დაუფსო-მეთქი, ვიფიქრე... იფ რა ქალი იყო...

— კაი ახლა კაცო, ნუ დამტოვე მშიერი! — პროტესტს აცხადებს აბო.

მაგრამ სარდიონი ყურადღებას არ აქცევს და განაგრძობს: — რა მიკვირს იკით? თუ სხეული ბერდება კაცო, თუ სული ძაბუნდება, კაცო, რატომ არ ბერდება გული? ეეჰ, კაია, კაია ლამაზი ქალი, მარა რათ გინდა მერე? ვარდივითაა ისიც და ვარდივით ჭკნება და გრჩება ბოლოს ჩამომჭნარი ცოლი. ასეა ბიჭებო, ეს არაჟი იმიტომ გითხარით, რომ აზრი გამოიტანოთ აქედან. ჩვენ, კაცები სუსტები ვართ, უნებისყოფონი, დავინახავთ ლამაზ ქალს, მრგვალ მუხლებს, ლამაზ ფეხებს, მოშიშვლე-

ბულ მეკრდს და გათავდა საქმე. ჯიხდაკრული ინდაურივით გვესხმება ტარაბუა, ვგიჟდებით, ვირევით, ქალის ერთი გაღიმება ცის გახსნა ვგავს ნია და მისკენ გაგვირბის თვალები ელამივით.

ჩუმდება, რამდენიმე წუთს უხმოდ ვილუკვებით. ის-ისაა სპარსული მორიგი ამბის დაწყებას აპირებს, რომ მოულოდნელად ჩვენი კომკავშირის მდივანი ქეთინო გვადგება თავზე. იგი საამწყობო საამქროს ახალგაზრდული ბრიგადის ბრიგადირიცაა. თორმეტი გოგო ჰყავს ბრიგადაში, ერთმანეთზე უკეთესები არიან, მაგრამ საქმეში ქეთინოს მაინც ვერავინ სჯობნის. ისე სწრაფად, ოსტატურად ამოძრავებს თითებს, ისე სწრაფად იღებს ერთი ციკქა დეტალს და ისე ახრახნის ფუტლარებს, რომ თვალს ვერ მოკრავ. არადა ერთი გაწრიბული, სუსტი გოგოა. თავისი კუდივით წვრილი კიკინები აქვს. პირდაპირ შეკლული ვყავართ ამ გოგოს ხელში. ამოგვიჩემა და თუკი ქარხანაში კომკავშირის ხაზით რაიმეა გასაკეთებელი და მოსაგვარებელი, ყველაფერს ჩვენ გვავალებს. რაღაც გასაკეთებელი კი ყოველთვისაა ჩვენთან: ეს სტენდებიო, ეს დიაგრამებიო, პლანკატიო, კედლის გაზეთიო, ეს კომკავშირული პროექტორიო და ვინ მოსთვლის კიდევ რა არა.

— აი, თურმე სად მოკალათებულხართ, მე კი სასადილოში გეძებდით, — უხარია მას ჩვენი დანახვა.

— ახალია ბიძია რამე? — ეკითხება სარდიონი.

— ახალია! — იცინის და კიკინებს ისწორებს.

— ამოშაქრე და გავახარე აბა!

ისიც შაქრავს და გვახარებს. ვგებულობთ: მალე ქარხნის კლუბში კომკავშირული კარნავალის მოწყობა გადაუწყვეტიათ და, რაღა თქმა უნდა, ჩვენაც უნდა ვიზრუნოთ იმისათვის, რათა კარნავალი ორგანიზებულიად მოეწყოს.

ეს, ასე ვთქვათ, წინასწარი ინფორმაციაა, დაწვრილებით კი ყველაფერს სადამოს, კომკავშირულ აქტივზე მოვისმენთ. ჰოდა, ჩვენ წინასწარ უნდა მოვიფიქროთ, რისი გაკეთება როგორ სჯობს და აქტივზე მომზადებულები მივიდეთ.

— მეც უნდა მივიღო მაგ ღონისძიებაში მონაწილეობა ნანული ბიძია? — დინჯად კითხულობს სარდიონი და თუთუნს ახვევს.

— რა თქმა უნდა!.. თქვენი, ვეტერანი კომკავშირელის გარეშე ჩვენ რაიმეს გადავწყვეტთ სარდიონ ბიძია?

— ჭე დავესწრები, აბა. — პირდება სარდიონი, ასანთს აჩხაკუნებს და თამბაქოს ბოლში ეხვევა.

ნანული მიდის. სარდიონი თვალს აყოლებს და ქირქილებს: — ხამსას ლიფსიტასავით წვრილი არაა ეს დაღუბული? ვის მოუვიდა აზრად მაგისი არჩევა? ლომივით ბიჭებია ქარხანაში. ჯარში ჩვენს კომკავშირის მდივანს მარტო გრანატა ეკიდა წელზე მაგისი წონა.

მაგრამ არ იმჩნევს, ერთს გაუღიმებს, თეთრ, ქათქათა კბილებს გაუღიმებს, მერე დემონსტრაციულად შეაქცევს ზურგს და განაგრძობს საქმეს. მერე აბო მხოლოდ მის ზურგსა და დოღურს ხედავს, ხედავს როგორ ბრუნავს დოღური და როგორ ეხუტება საღებავის ჭავლი ფუტლარებს.

ერთი სურვილი აქვს აბოს: მივიდეს, დაელაპარაკოს, მაგრამ ვერ ბედავს და დგას ასე. არა და დიდხანს დასადგომად სადა სცალია. თანაც ნატალიასი ეშინია: როგორც კი აბოს მოჰკრავს თვალს, ნატალია ერთს ისე დაუტაცხანებს, ისეთ სიტყვებსაც დააყოლებს, რომ გოგოები სულ სიცილით იხოცებიან, აბოს გულმოსაკლავად ყველაზე მხიარულად, ყველაზე ხმამაღლა კაფანდარა კისკისებს, შერცხვენილი აბო თავქუდმოგლეჯილი გარბის გარეთ, დარეტიანებული შიბიჩებს, ახრჩოლებს სიგარეტს და ვინ იცის უკვე მერამდენედ სდებს პირობას, რომ ეს უკანასკნელია და მეტს აღარ შედგამს ფეხს იმ წყეულ საამქროში, არ გააღძღვინებს თავს იმ აშარ ნატალიას; ეშმაკსაც წაუღია ის საამქროც, ნატალია, და... მაგრამ არა, კაფანდარას ვერ წააღებინებს ეშმაკს, ამდენად ვერ იმეტებს... სდებს აბო პირობას, მაგრამ დიდი-დიდი ერთი საათი თუ ახსოვს.

ახლაც ასეა. დაბოღმილი ბრუნდება და თამბაქოს ბოლშია გახვეული. მოდის, უსიტყვოდ კიდებს ხელს ბრიკეტს, ხვნეშით სწევს და წელში მოკაკულს მარტოდ გადააქვს სხვა ადგილზე.

კარგახანს დუმილში ჩაძირულები ვმუშაობთ. დაუბრებულებივით არ ვცემთ ხმას ერთმანეთს. ბოლოს, როგორც ჩვეულებრივ ხდება ხოლმე, სარდიონი არღვევს დუმილს — იცი რას ვფიქრობდი ახლა, ბიჭებო? ჩემი აზრით ძნელია მარტოხელა კაცის ცხოვრება! სახლში რომ არავინ გხვდება, აღარც გინდა შინ მისვლა. მეც ცოლ-შვილი რომ მყოლოდა...

— კარგი იქნებოდა! — ამთავრებს მის სათქმელს გიზოია.

— აწი გვიანია მაგაზე ლაპარაკი. — იწურავს წყალს სარდიონი,

— რატომ ვითომ? ბებერი ხომ არ ხარ?

— აბა რა ვარ? დამცინებს ვილაცა, ხომ იცით ხალხის ამბავი. გამომიკავენ პირში და...

— გამოგიკავენ და გავუღუტრებ ერთ და მეორეს მამლის კუჭივით ცხვირ-პირს! — სრულ სოლიდარობას უცხადებს აბო, — აგერ არ ვართ ჩვენ?

სარდიონი ფიქრიანად იღიმება და ხელისგულს ისვამს სახეზე. — შენ რისი გამლურჯებელი ხარ? ერთი წრიბა გოგოსათვის ვერ მოგივლია. აბო ცბეობა და დაბლვერით გვიყურებს მე და გიზოიას.

— მაგათ არაფერი უთქვამთ. ნატალიამ მითხრა, ნატალიამ, უხსნის სარდიონი.

აბო რაღაცას ბურტყუნებს, ალბათ წინაპარი თუ ამოუცხვარა ტალიას საფლავში.

წნეხი ზუზუნებს, თუნუქი ჩხრიალებს, კრაჭუნებს, იკმუჭნება, ერთმანეთს ეკვრის, იგლისება ერთმანეთში...

ფიწალს ხელიდან არ ვუშვებთ, თავგამოდებით ვმუშაობთ და დროგამოშვებით ხელის ზურგით ვიწრიტავთ შუბლიდან ოფლს.

მუშაობაში დრო შეუმჩნევლად გადის და ნელ-ნელა, თრობასავით გვეპარება დაღლა. საქმეს მაინც არ ვებუებით. ამით ჩვენს გამძლეობასაც ვამოწმებთ და თანაც საქმესაც ვაკეთებთ. გვინდა წინ წავიგდოთ საქმე, ვცდილობთ დღეს მეტი გავაკეთოთ, ვიდრე გუშინ, ხვალ კი დღევანდელზე მეტი! ეს ჩვენი დევიზი კი არაა, ჩვევაა ასეთი, რომელიც თანდათან გამოგვიმუშავდა.

— რამდენი პროცენტი გვექნება დღეს? — გახვითქულ სახეზე ისვამს ხელს გიჟოია.

— გუშინდელზე მეტი კი იქნება და... — აკმაყოფილებს აბო მის ცნობისმოყვარეობას.

— ჰოო! — ეს საკმარისია, ზუსტად რამდენი პროცენტი იქნება, არც აინტერესებს. ამაზე იქ, მაღლა, საფინანსო განყოფილებაში იტეხონ თავი, მთავარია გუშინდელზე მეტია და...

საბარგო მოდის, მძლოლი დიდი ხნის უნახავივით გვიქნევს ხელს და გვამხნევებს მისი აზრით: — მაღაღეც თქვენ, არ გიხუმრიათ დღეს! — ჯდება ჩრდილში, ახრჩოლებს სიგარეტს და გვიცდის.

ოც წუთში მანქანა დატვირთულია.

— ჰაიდა! — ვეუბნებით.

— აბა, ხვალ შუადღემდე! — გვიქნევს ხელს და მიდის.

მუშაობას ვამთავრებთ, სარდიონი ფიწლებს საგულდაგულოდ ინახავს, ჩვენ კი ისევ ვუცლით ადგილს, მერე ტანსაცმელს ვიცვლით.

— ახლა სად მივდივართ? — კითხულობს სარდიონი და თუთუნს ახვევს.

— ახლა ნანულის უნდა შევეუაროთ, მერე კი სახლში.

— მერე ჩემთან წავიდეთ, — გვთხოვს სარდიონი, — ჩემმა ძმამ ღვინო ჩამომიტანა სოფლიდან და თუ არ დამეხმარეთ, ამიძმარდება, წავიდეთ, ავიტანოთ მაღაზიიდან რაღაც-რაღაცა და მოვუღებინოთ ცოტარას იტყვიან თქვენ?

ჩვენ არაფერს ვამბობთ, მე გიჟოიას შევცქერი, გიჟოია აბოს, ^{აბო}
კიდევ მე მიყურებს... ესე იგი თანახმა ვართ.

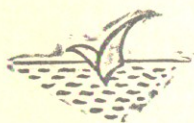
— წავედით, აბა! — ამბობს სარდიონი.

— წავედით!..

დინჯალ მივაბიჯებთ ქარხნის მოასფალტებულ ეზოში. მიდის ჩვენი
ბრიგადა, მიდის ჩვენი ოთხეული — ერთი ვეტერანი და სამი ახალგაზრ-
და კომკავშირელი.

ჩვენა ვართ და..

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

სეიფი ესენინი

* * *

ველს გაგხედავ, ცას შევეყურებ—
სამოთხეა შინ და გარეთ,
დაუფარავთ ხელეუბრებს
მოუხვნილი ჩემი მხარე.
უძოველი ველი გინდა? —
აქ ჯოგია — ვერ დაეთვალე.

ოქროს წყალი მწვანე მთიდან
მორბის, თავქვე მოჩხრიალებს.
კეთილ ვინმეს, წამებული
გლეხის სული რომ ახაროს,
არ დაუშლის, მჯერა, გული ---
რძელ ხელები დაადვაროს.

* * *

ვიცნობ ამ ქუჩას. ამ სახლის ჭერი
როგორ მახარებს და როგორ მიყვარს!
ლურჯი მავთული, ვით ნამჯის ღერი,
გადაჭიმულა ფანჯრების მიღმა.

რა წლები იყო, რა მწარე ყოფა,
რა ძალა იყო დამამხობელი!
მე მომაგონდა ბავშვობა სოფლად,
მე მომაგონდა ლურჯი სოფელი.

დიდებით თავი არ გავიწვალე,
ფუჭი სახელით ვის უდგას დახლი?
ახლა როგორც კი დავხუჭავ თვალებს
დამეხატება მშობელი სახლი.

ბაღს შვენის ლურჯი ათინათები.
აგვისტო ჩრდილში წვეს დაღლილივით.
დაუჭერიათ მწვანე თათებით
ცაცხვებს ჩიტების უივილ-ხივილი.

ვეტრფი ამ ძელურს, როგორც
სალოცავს
დაღარულია ძლიერ მაგარი.
ჩვენი ღუმელი ღმუის საოცრად.
ღამით. როდესაც ავობს ავღარი.

ვიღაც სლუკუნებს და ცრემლებს
აფრქევს
დაღუპულსა თუ დაკარგულს ვისმე.
რა მოუხილავს აგურის აქლემს
ღამით. როს წვიმის შხაპა-შხუპს ისმენს.

ჩანს მოეჩვენა ან დაესიზმრა
სიხარულად და შვებად გულისად
ოქროს ქვიშრობი ავღანეთისა.
ბურუსი შუშის ბუხარულისა.

მე ეს ქვეყნები შემოვიარე
და მუხლი შორი მანძილით ვღაღე.
ახლა კი მინდა მშობლიურ მხარეს
მივეახლო და ვიხილო მღღე.

ის ნაზი თვლემა უცვლელი დარჩა.
სუყველაფერი ლურჯ კვამლში გაქრა.
მშვიდობა მინდვრის ოჭროსფერ ნამჯას.
მშვიდობა მარად საყვარელ ჯარგვალს.

* * *

ერთი სეირი დამრჩა ნამდვილი, —
ერთსაც დაუხსტვენ გულის ხალისად,
მე ხომ სახელი მაქვს დაეარდნილი
ჩხუბისთავის და ყიამყარლისა.

აჰ, სასაცილო რამ არის მართლაც!
ცხოვრებას მარცხი ამგვარიც ახლავს —

მრცხენია, წინათ ღმერთი რომ მწამდა,
გული მიკვდება, რომ არ მწამს ახლა.

ელვარებს ოქრო შორეულ სივრცის!
ყინვა ჩაითრევს და დასწვავს ყველას.
აყალმაყალი მინდოდა მისთვის,
რომ მეკაშკაშა თვალისმომჭრელად.

სიკეთე არის პოეტის მადლი
და ბედისწერაც თან ახლავს მუდამ
შავი გომბეშოს და თეთრი ვარდის
დედამიწაზე ჯვრისწერა მსურდა.

გაქრა ზრახვები ვარდისფერ დღეთა
და გამიფრინდა ოცნება ურჩი.
მაგრამ თუ სულში ეშმაკი მეჭდა.
მაშ, ანგელოსიც ბუდობდა სულში.

აი, ამგვარი მიყვარდა შფოთი,
იმ ქვეყანაშიც ეს ზნე მიმყვება.
სიკვდილის პირად ერთ რამეს ვთხოვდი
იმათ, ვინც მაშინ ჩემთან იქნება:

რადგან უგნურმა შევცოდე ზეცას,
გადავივიწყე ცოდვა და მადლი.
მინდა რუსული პერანგი მეცვას
და დამყურებდეს მომაკვდავს ხატი.

* * *

სულს მოენატრა ლაყვარდი, სივრცე, —
იმქვეყნიური ყანის მკვიდრია.
მეხალისება და მიყვარს ისევ,
ხეს მწვანე ალი რომ უკიდია —

და სანთელივით ტოტი ყოველი
უხილავისად სხივმომფინარობს
და ვარსკვლავების სიტყვა ცხოველი
იმ პირველყოფილ ფოთლებზე ხარობს.

თუმცა ვგრძნობ სიბოროტს მიწიერ ხმაში.
არ ვღეგნი ტანჯვას და ვიღებ ცხადად,
როგორც კომეტას, დაკიდულს ცაში,
წყლის სარკეებში მინდვრებს რომ ლანდავს

ასე — არ უნდათ თვინიერ ცხენებს
კუდით ზურგიდან განღევნონ მთვარე...
ჩეტავ თვალებით მეც აღმოვცენდე
სიღრმეში ფოთლად ფრთამოშრილედ.

* * *

შემომცქერი და ვლონდები როგორ...
რა სანანია, რა საწყენია!
დაგვრჩა სექტემბრის ტირიფის ოქრო,
სხვა არაფერი არ დაგვრჩენია.

სხვისი ტუჩების იყო ერთგული
შენი სხეულის ჟრჟოლა და სიბორო
და სული, ოდნავ მიმკვდარებული
შემოდგომური ქინკლია თითქოს.

არ მეშინია! რაც არის არის.
სხვა რამეს ჩავწვდი და ის მახარებს —
ხომ ყოველივე არის გამჭრალი.
დარჩა ყვითელი ხრწნა და სამარე.

ჩემივ სიცოცხლე გავატიალე,
წყნარი ცხოვრება ამაოდ ვცადე,
რაოდენ მოკლე გზა გავიარე
და ჩავდიოდი შეცდომას რამდენს.

სასაცილოდაც სიცოცხლე არ ღირს.
ასე იყო და არც შეიცვლება.
ვით სასაფლაო, აივსებს ხედი
არყის ხეების დახრულმა ძვლებმა.

ჩვენი დღეებიც ასე გაივლის.
ჩვენც, როგორც ფოთლებს, წაგვიღებს ქარი.

რაკი არ მოაქვს ზამთარს ყვავილი,
არც საჭიროა ყვავილზე ჯავრი.

კვლავ სოფლისაკენ გული გამიწევს,
სად ნორჩ ბალახში ქარი დაცურავს,
რომ ყველაფერი გადამავიწყდეს
და ვიოცნებო ისევ ბავშვურად.

ოცნება იგი სულ სხვა იქნება —
უცხო მიწისთვის და ბალახისთვის.
გულის სიტყვებით ის არ ითქმება
მისი სახელი არც კაცმა იცის.

* * *

რად ხარ გულგრილი და უღმობელი,
რად გინდა, რისთვის კითხულობ ასაკს?
მე ისევ ბნელით ვარ შეპყრობილი
და სული ყვითელ ჩონჩხს დაემსგავსა.

ოდესღაც ბიჭი სოფელს რომ გავცდი,
ლურჯ ოცნებაში ვიყავ დანთქმული,
რომ ვიქნებოდი მდიდარი კაცი,
საყვარელი და სახელგანთქმული.

რალა თქმა უნდა, მდიდარი მეტქმის.
მქონდა ცილინდრი და სადღაც დამრჩა.
შემომრჩა მხოლოდ პერანგი ერთი
და ძველ შტიბლეტსაც გაუცვდა ლანჩა.

განთქმული ვარ და თანაც ძალიან —
მიცნობს მოსკოვი, ვახსოვარ პარიზს.
ჩემი სახელი შიშის ზარია.
როგორც ქუჩური გინება მყრალი.

რა სასაცილო რამ არის ტრფობა!
მკოცნი და ბაგე მაინც არ თბება.
გადამიმწიფდა, განელდა გრძნობა,
შენი გრძნობა კი ვერ აყვავდება.

ახლა ნაადრევ დარდებს მოვეშვი,
თუ მოვა, მაინც ჩავთვლი არც არად.
შენს ნაწნავებზე უოქროესი
ყორდანზე ხარობს ქათანაცარა.

* * *

დამიჯექი, კარგო, გვერდით,
გამიყარე თვალში თვალი.
შენი მშვიდი გამოხედვით
მძრავდეს გრძნობის ქარიშხალი.

შემოდგომა ოქროსფერი.
ჩალისფერი შენი თმები —
მომეშველა ყველაფერი
და მეც მალე დავმშვიდდები.

გავეცალე მშობელ მხარეს —
ტყეს და მდელოს, ტბათა სარკეს.
მე დიდება ვძებნე მწარი
და ქალაქში ჩავიკარგე.

რომ ბუჩქში დამელანდა
ზაფხული და ბალის ბინდი.
ბაყაყების ჰანგით საღაც
საკუთარ თავს მგოსნად ვზრდიდი.

ახლა რთველი უდგას სოფელს
და ხეების ოქრო ბრწყინავს,
ტოტს ფანჯრებში გადაჰყოფენ
და ეძებენ. ახსოვთ ვინაც.

ისინი კი გარდასულან...
სასაფლაოს დასცქერს მთვარე
და გვანიშნებს — ჩვენაც სტუმრად
გეახლებით იმათ მალე,

რომ სიმშვიდეს ჩვენაც ვნახავთ
შევფარვით ჩვენაც კარავს.
რაც კი გზები მიდის ტალღად, —
მხოლოდ ცოცხლის გასახარად.

მაშ, დამიჯექ კარგო გვერდით.
გამიყარე თვალში თვალი.
მსურს მაგ მშვიდი გამოხედვით
მძრავდეს გრძნობის ქარიშხალი.

* * *

ძვირფასო, მახსოვს, რარიგ ლაღობდი,
მზიან დაღალებს გიშლიდა ქარი.
შენ რა იცოდი, როგორ ვნაღვლობდი
და განშორება მიმძიმდა რარიგ.

მახსოვს, ჩრდილები არყის ზეების
და დაბინდული ბრიალა სივრცე.
შემოდგომური მოკლე დღეები
და მთვარით სავსე ღამეთა სიგრძე.

რამ დამავიწყოს შენი სიტყვები:
„ცისფერი წლები წაჰყვება ქარებს
ჩემო ძვირფასო, დაგავიწყდები
და ჩემს მაგივრად სხვას შეიყვარებ“.

აყვავებულმა ცაცხვმა ანაზად
მე მომაგონა დრო შენით სავსე.
რა სიხარულით, მახსოვს, რა ნაზად
ყვავილის ფიფქებს გაყრიდა თავზე.

ვერ დაგივიწყებ ვერასდროს ალბათ,
გამახსენდები და გულს მიღონებ.
სხვა მიყვარს, მაგრამ საყვარელ ზღაპრად
მუდამ ჩემთან ხარ, მუდამ გიგონებ.

თარგმნა გიორგი სალუქვაძემ

აკაკი შონია

თვალშეუდგამი მწვერვალი

სიტყვაკაზმულ მწერლობაშიც ისეა, როგორც ომში: არა რიცხვითა ერთითა...

მიხეილ შოლოხოვმა მისებურად თქვა — ამჟამად ტულის მწერალთა ორგანიზაციაში ოცდაათოთხმეტი წევრია, რევოლუციამდე კი მთელს ტულის გუბერნიაში მხოლოდ ერთი მწერალი იყო. და მოკრძალებით დაასახელა ის ერთი.

ლევ ტოლსტოი!

ჩვენი დროის უსაჩინოეს რუს მწერალს, რა თქმა უნდა, აზრად არ მოსვლია ვინმეს დაკნინება, მან მხოლოდ ტოლსტოის სიდიადეს და საერთოდ მხატვრული აზროვნების თვისობრიობას გაუგია ხაზი; „წყნარი დონის“ ავტორს არაფერი შეეშლება.

სხვები (არა მარტო რუსები) უფრო შორს მიდიან: ტოლსტოის შემოქმედებაში პოულობენ პრომეთესეულ საწყისს, მას აღარებენ ესქილეს, მიქელანჯელოს, ბეთოვენს; მასში ხედავენ ამაყ ბუნტარს, ტიტანს, რომელმაც ახალ

დროში ადამიანებს მოუტანა ახალი იმედები, რწმენა ბოროტების ძლევის და ქვეყნად სიკეთის დამკვიდრებისა.

ანატოლ ფრანსი მას ტყისა და ველის ახალ ნახევარღმერთს უწოდებს.

ახალგაზრდა მაქსიმ გორკის ჰგონია, რომ მის წინ ტოლსტოის სახით დგას თვითონ ღმერთი.

ესქილემ პრომეთე ბოლოს მაინც შეარიგა ზევსთან. ღვთიური ცეცხლის მომტაცებელი დარჩა ადამიანთა შორის და ისინი აზიარა ფიზიკური და გონებრივი შრომის თითქმის ყველა სახეობას, რითაც კი ამაყობს დღეს კულტურული კაცობრიობა.

ტოლსტოის ღმერთთან შესარიგებელი აბა რა სჭირდა (თუ ეკლესიასთან განხეთქილებას არ წარმოვიდგენთ ღმერთთან შერკინებად), ღვთის მეუფება თვითონ თქვენშიაო, არწმუნებდა ადამიანებს, ხოლო კერპებს და ტირანებს უღმობლად ხდიდა ყოველგვარ ნილაბს. მკაცრი იყო... უპი-

რველესად საკუთარი თავის მიმართ. მთელი მისი ცხოვრება და შემოქმედება შეიძლება დავიმოწმოთ: საკუთარ თავთან ბრძოლაზე უფრო მიიძე და მტანჯველი არაფერია ამ ქვეყნად. ამასთან ხელოვანისათვის ეს გარდუვალია. აკი თვითონ ამბობს: „მოაზროვნე და მხატვარი ვერასდროს ვერ იჯდება მშვიდად ოლიმპიურ სიმაღლეზე, როგორც ჩვენ ეს წარმოგვიდგენია: მოაზროვნე და მხატვარი უნდა იტანჯებოდეს ადამიანებთან ერთად იმისათვის, რომ გამოსავალი ნახოს და შვება ჰპოვოს“.

ადამიანის ხასიათის, მისი შინაგანი თვისებების ყველაზე მძაფრი გამოცდა ხდება ომში, ცეცხლის ხაზზე, ფიზიკური და სულიერი ძალების უკიდურესი დაძაბვის ჟამს. ასეთი გამოცდაც გამოიარა ჯერ კავკასიასა და შემდეგ ყირიმში — სევასტოპოლის დაცემისას. „ვაი თუ ღირსეულად ვერ ავიტანო ტანჯვა და სიკვდილიო“, ამაზე ფიქრი არ ასვენებდა ახალგაზრდა ოფიცერს.

სევასტოპოლის დაცემა მეფის ხელისუფლების რღვევის საწყისად ენიშნა ტოლსტოის და უკან მოიხედა, რამეთუ წარსულში ეგულებოდა თავისი სამშობლოს ამალღების, მშობელი ხალხის ძლევამოსილების მაგალითები. მან ყურადღება შეაჩერა 1812 წლის სამამულო ომზე და დიდი ისტორიული ამბების ასახვაში გამოავლინა უმაღლესი ეპიკური ხელოვნება.

ომი ადამიანის ბუნების საწინაღმდეგოა! ეს აზრი თავიდან ბოლომდე წითელ ზოლად იქვეყნება „ომსა და მშვიდობას“ მთელი მისი დიოზულ ქმნილებაში 558 პერსონაჟია დათვლილი და ამათგან ერთის მიმართ ტოლსტოი ყოველი ფეხის ნაბიჯზე ამჟღავნებს განსაკუთრებულ სიძულვილს; მტაცებელურ ომს, ხოცვა-ჟლეტას, სისხლის ნიაღვრებს, სოფლებისა და ქალაქების გადაბუგვას, ზნეობრივი საწყისების უარყოფასა და სხვა უმიძიმეს დანაშაულობებს არქმევს ერთ სახელს — ნაპოლეონს; უკვირს და ვერ აუტანია, რომ „ისტორიის ეს უმნიშვნელო იარაღი“ რუსმა ისტორიკოსებმაც კი ქება-დიდებათ აღაღეს, ხოლო რუსი ხალხის სიბრძნით შთაგონებული, მისი სასიცოცხლო ინტერესების ერთგული დამცველი კუტუზოვი უმნიშვნელო პიროვნებად მონათლეს.

„თქვენ ეძებთ გამარჯვებებს, მე კი ვეძებ აზრს!“ — მშვიდად ეუბნებოდა მოხუცი მთავარსარდალი ახალგაზრდა გენერლებს, რომლებსაც ერთი სული ჰქონდათ, პირისპირ შეებოდნენ მომხდურებს და ე. წ. „გენერალურ ბრძოლაში“ დაემარცხებინათ ისინი. მწერალს სარდალში მოსწონდა არა მოქმედება, არამედ მოქმედების აზრის ძიება, რაც ნაკარნახევი იყო სამშობლოსა და ხალხის გონივრული სიყვარულით.

ტოლსტოი ნაპოლეონის სახელდიდებას დეკორაციულად მიიჩნევს, მის მიმართ ტენდენციურია,

უნდა მოაქციოს წიგვზის ნაჭუჭში, იქ უჩვენოს, სადაც გენიოსი-
ცა და უბრალო მომავლადიც ერთნაირად იმოქმედებენ. ასე სჯის იგი მტერს — ზნეობრივ დამნაშავეს, რომელსაც აქვს უსაშველო პრეტენზია „ისტორიის შექმნისა“.

ტოლსტოისათვის ლიტერატურაში არ არსებობდნენ არც უზადო „გმირები“ და არც გამოუსწორებელი „ავკაცები“, არის მხოლოდ ადამიანი მთელი თავისი სულიერი ცხოვრებით, ყველა პლიუსითა და მინუსით. ნაპოლეონს დიდი ადამიანური „სისუსტე“ სჭირდა. არც კუტუზოვი იყო უტოდელი, ყოველთვის არ ეჭირა აქტიური პოზიცია („...სასარგებლოს ხელს არ შეუშლის და საზიანოს წინ აღუდგება“). მრავალნაცადი მეომარი, ამაყი პეტრე ბაგრატიონიც სიზნანტეს იჩენდაო. მაგრამ „მიუხედავად მოვლენათა შემთხვევითობისა და სრული დამოუკიდებლობისა, მისი იქ ყოფნა მაინც ძალზე ბევრს ნიშნავდა. აღელვებული მეთაურები ესალმებოდნენ თავად ბაგრატიონს და იქვე მშვიდდებოდნენ. ჯარისკაცები და ოფიცრები ხალისიანად ესალმებოდნენ და მის თვალთა წინაშე უფრო ყოჩაღდებოდნენ; ჩანდა, სიმამაცით აწონებდნენ თავს“.

ასე იყო — „სიმამაცით აწონებდნენ თავს“ თავად მამაცს, ვის წინაშეც თავის მოწონება ღირდა ნამდვილად.

„ომსა და მშვიდობაში“ გმირად

პიროვნება კი არა, ცხოვრებაა გზა-
მოყვანილი, უფრო ზუსტად ნათქვამი
ცხოვრების სიმართლე, რომელსაც
საც განასახიერებს ხალხი. ტოლსტოი არ გამოირიცხავს პიროვნების როლს ისტორიაში, მაგრამ არ აკუთვნებს მას ისტორიის შემქმნელის ფუნქციას. ამგვარი რამ არავის არ ძალუძს.

ლევ ტოლსტოის ქმნილებები, როგორც „ომი და მშვიდობა“, ისე „ანა კარენინა“, „აღდგომა“, „ჰაჯი-მურატი“, მთელი მისი მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობა მოიცავს საზოგადოებრივი ცხოვრების, ადამიანთა და ხალხთა ურთიერთობის სასიცოცხლო საკითხებს, რომლებიც განხილულია ყოფიერების ზოგადი საწყისის პოზიციიდან. ყველაზე მეტ ყურადღებას მაინც ომისა და მშვიდობის პრობლემებს აქცევდა და იმედს, ხალხზე ამყარებდა. „თქვენ, — ხალხის სახელით მიმართავდა იგი ომის გამჩალებლებს, — უგულო და უღვათი მეფენო, მინისტრებო, მიტროპოლიტებო, აბატებო, გენერლებო, რედაქტორებო, აფერისტებო და კიდევ როგორ გიწოდებენ, თქვენ წადით და შეუშვირეთ თავი ტყვიებსა და ნაღმებს. ჩვენ არ გესურს და არც წავალთ. თავი დავგანებეთ, გვაცალეთ ვხნათ, ვთესოთ, ვაშენოთ“.

ეს სიტყვები დღესაც ინარჩუნებს თავის ცხოველმყოფელ ძალას. დიდი მწერლის შემოქმედებითი მემკვიდრეობა კვლავაც განაგრძობს ბრძოლას დედამიწაზე

საყოველთაო მშვიდობის, სიკეთისა და სიმაღლის დასამკვიდრებლად, კვლავაც გვარწმუნებს ხალხის ძალასა და ძლიერებაში.

ტოლსტოის მკაცრი რეალიზმი და კრიტიკული მამხილებელი პათოსი, რომელიც ხალხთა მასების მღელვარების ზრდასთან ერთად სულ უფრო მეტ ძალას იძენდა, — ემსახურებოდა სამყაროსა და ადამიანის განახლების უკეთილშობილეს მიზანს, აჩქარებდა ეპოქის მაჯისცემას, აახლოებდა რევოლუციურ ქარტეხილებს. სწორედ ამიტომ უწოდა მას ვ. ი. ლენინმა „რუსეთის რევოლუციის სარკე“, „წინ გადადგმული ნაბიჯი მთელი კაცობრიობის მხატვრულ განვითარებაში“.

ტოლსტოის სიცოცხლეშივე იდგა „ტოლსტოის პრობლემა“. მალმერთებელი ბევრი ჰყავდა, მაგრამ მაგინებლებიც ცოტანი როდი იყვნენ. ზოგი იმიტომაც ებრძოდა, რომ თავი გამოეჩინა, „უკვდავებას ზიარებოდა“ (ჩვენს დროშიც არაერთმა სცადა გიგანტის მხრებზე აბობლება და ზედ გამართვა, რომ მაღალი გამოჩენილიყო, ღმერთს მიახლოებოდა, მაგრამ არ გამოუვიდა, გადმოვარდა და მისი სახსენებელიც გაჰქრა), უმრავლესობას კი საქმე ჰქონდა უსამართლობისა და ძალმომრეობის წინააღმდეგ მებრძოლ, ხატისა და ჯვრის უარყოფელ, ეკლესიისა და სამღვდელობის მგმობელ „მუჟიკთან“.

არ აპატიეს, ანათემაზე გადასცეს, ეკლესიიდან მოკვეთეს.

იგი განაგრძობდა ბრძოლას ავითარებდა თავის აზრს: ღმერთი არის, მაგრამ ჩვენს გარშემო არაა, ჩვენს არსებაში, და ეს ღმერთი არის სინდისი. თვითონ მას სიცოცხლეშივე უწოდეს „რუსეთის სინდისი“. არც ბინძური ეპითეტები დაუკლიათ („იუდა“), 1908 წელს, დაბადების ოთხმოცი წლისთავზე, საიუბილეო დღეებში თოკიც კი გამოუგზავნეს თავის ჩამოსახრჩობად. ამას აწყობდნენ სასულიერო და საერო ხელისუფალნი, რომ მოეშამათ სამპიროვანი ღმერთის და გვირგვინოსანი მეფის, კერძო საკუთრებაზე დაფუძნებული საზოგადოებრივი წყობილების „დაწყვეტილი მაგინებელი“.

სხვა მხრიდანაც უტევდნენ: უკიყინებდნენ ანტიისტორიზმსა და რელიგიურ ფანატიზმს; კაცობრიობის ტრაგედიისა არაფერი გაეგებაო, ბოროტებასთან შერიგებას ქადაგებდნენ...

ტოლსტოის უმართებულოდ მიაჩნდა ბოროტების წინააღმდეგ ბრძოლა ძალის გამოყენებით, და არა საერთოდ. იგი გამოდიოდა ხალხის სულიერი დამონების, სოციალური და ეროვნული ჩაგვრის, პიროვნების დათრგუნვისა და დამცირების წინააღმდეგ. მისი გამოსვლები ზოგჯერ ისეთი ძალისა იყო, რომ ახალ-ახალ ბზარებს უჩენდა უზარმაზარ იმპერიას. მაგრამ ძალის გამოუყენებლობის ქადაგებაში რუსეთის სინამდვილეში დიდი ზიანი მიაყენა რევოლუციურ მოძ-

რაობას. „100-მილიონიანი მიწათმოქმედი ხალხის ვეჭილი“, როგორც ის თავის თავს უწოდებდა, ერთი მხრივ, დაუნდობლად ამხელდა თვითმპყრობელობის ავაზაკურ ბუნებას, მეორე მხრივ კი, ხალხს ურჩევდა არ ჩამოეგდო მეფე, არ ებრძოლა მის წინააღმდეგ, არ შეექმნა ახალი მთავრობა, ეცხოვრა ისე, თითქოს არ არის მთავრობა. საკმარისია არ ემსახურო ბოროტებას და იგი თვითონ მოისპობაო. და ბოლოს — მეფის მთავრობა, „არამზადების ბანდას“ რომ უწოდებს, უნდა გაანათლოს: **«Просветить этих разбойников, убедить их перестать быть разбойниками»**. სწორედ ამაზე ამბობდა ვ. ი. ლენინი: „ტოლსტოი სასაცილოა როგორც წინასწარმეტყველი, რომელმაც აღმოაჩინა კაცობრიობის ხსნის ახალი რეცეპტები“.

ტოლსტოის როგორც მხატვრისა და მოაზროვნის, პიროვნების შინაგანი წინააღმდეგობანი, მისი მსოფლმხედველობის სუსტი მხარეები პირველად ვ. ი. ლენინმა გააშუქა მეცნიერულად, მიზეზშედეგობრივად; ეს წინააღმდეგობანი ახსნა იმ ობიექტური პროცესებით, რომლებიც მიმდინარეობდა მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრისა და მეოცე საუკუნის დამდეგის რუსეთში. ლენინმა ტოლსტოის შემოქმედება დაუკავშირა რევოლუციის პრობლემებს, შეაფასა მისი მხატვრული სიტყვის უდიდესი დამანგრეველი

ძალა და როლი რუსეთის რევოლუციის მომზადებაში.

დენთით დატენილი უწოდეს „აღდგომას“. ამ ნაწარმოებში ტოლსტოი პატივისცემითა და თანაგრძნობით აღწერს რევოლუციონერების ვაჟკაცობასა და თავგანწირვას. აქ თითქმის ამართლებს მათ აქტიურ ბრძოლას. სწორედ მათთან გადასახლებაში შეხვედრა არის კატუშა მასლოვას აღდგომა.

ადრე ტოლსტოი ფიქრობდა, რომ მწერლობამ მჩაგვრელთა წინააღმდეგ მიმართული ხალხის რისხვა არ უნდა ასახოს; არ სწამდა ხელოვნება, რომელიც მასებს პოლიტიკური ბრძოლისათვის რაზმავდა. მას თვითონ ეშინოდა რევოლუციის დამანგრეველი ძალისა. „აღდგომაში“ კი რამდენადმე გადაუხვია ბოროტებისადმი წინააღმდეგობის გაუწევლობის ქრისტიანულ ქადაგებას. შეიძლება დავიმოწმოთ მწერლის მეუღლის ს. ა. ბერსის 1909 წლის 13 აპრილის დღიურიც: „რანაირადაც უნდა ამოეთაროს ქრისტიანობას, იგი უეჭველად თანაუგრძნობს რევოლუციას“.

„აღდგომის“ შემდეგ რუსეთის სინამდვილის მიმართ მძაფრი კრიტიკული პათოსით გამსჭვალული ნაწარმოებია „ანა კარენინა“, რომელშიც დიდი მხატვარი და მოაზროვნე მოუბრუნებლად, ბოლომდე აშიშვლებს ყოველგვარ

ადამიანურ სიღვრეს — სიყალბეს, ფლიდობას, ღალატს, სულის სიცარიელეს. იგი საოცარი მხატვრული ძალით გვიჩვენებს ჭეშმარიტი სიყვარულისათვის, პიროვნული თავისუფლებისათვის მებრძოლი ქალის ტრაგედიას.

მწერალს სწამდა, რომ დადგებოდა ისეთი დრო, როცა „შუღლს, ფლიდობასა და ძალადობას... შეცვლის თავისუფალი თანხმობა, სიმართლე და ძმური სიყვარული“. ამ რწმენას უნერგავდა იგი ადამიანებს, თაობებს, ხალხებს.

თავისი სიცოცხლის ბოლო წლებში ტოლსტოი სოციალურ პრობლემებთან ერთად ეროვნულ საკითხებსაც ღრმად უფიქრდებოდა და რუსეთის იმპერიაში შემავალი მცირერიცხოვანი ხალხების ბედიც აწუხებდა. ამ დიდი ფიქრის, წუხილისა და ტანჯვის ნაყოფია „ჰაჯი-მურატი“, რომელიც მწერლის გარდაცვალების შემდეგ გამოქვეყნდა.

დიდი ადამიანის ნააზრევში ყველა იმას ეძებს და პოულობს, რაც მას აღელვებს. ჩვენ ის აზრი გვიპყრობს, რომელიც საკუთარს ემთხვევა ან უახლოვდება. აკაკი წერეთელმა ლევ ტოლსტოის შესახებ წერილში, 1910 წელს, იმ საყოველთაო სახალხო გლოვის უამს, გამოარჩია დიდი რუსი მწერლის მოღვაწეობის ის მხარე, მაშინ ქართველ ერს განსაკუთრე-

ბით რომ აინტერესებდა. ტოლსტოი, წერდა აკაკი, ~~მეცნიერება~~ ^{მეცნიერება} ერთობას, თანასწორობას სიყვარულს. წინააღმდეგი იყო ძლიერისაგან სუსტის დაჩაგვრისა. აი, ამით მიიზიდა მან ყველა დაჩაგრულთა გული და გაიჩინა მიმდევრები არა მარტო რუსეთში, არამედ ევროპასა და ამერიკაშიც, როგორც მოციქულმა და მახარობელმა მომავლისამ. მაშ, რასაკვირველია, თუ ქართველებიც დღეს მას გულწრფელად იგლოვენ“.

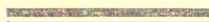
თუ რაოდენ ახლოს იყო ტოლსტოის შემოქმედება ქართველი ხალხის გრძნობებთან და ინტერესებთან, რაოდენ ახლოს მიიტანა ქართველობამ რუსთა გენიის გარდაცვალებით გამოწვეული მწუხარება, ჩანს ვაჟას სტრიქონებიდანაც: „მარტო რუსეთმა? მთელმა ქვეყანამ დაკარგა მამა, თავის აღმზრდელი, ვინაც მოჰყინა ჩვენს გულს-გონებას და ჩვენს ვნებათა უხვად ნათელი“.

ლევ ტოლსტოი მთელმა კაცობრიობამ აღიარა თავის სულიერ მოძღვრად.

თომას მანმა ტოლსტოის გაცეთილებიდან დიდი აზრი გამოიტანა: „...შექმარტების ძიებაში ბოლომდე პატიოსანი და ერთგული დავრჩეთ ჩვენი ხალხისა“.

ასეთი იყო ლევ ნიკოლოზის ძე
ტოლსტოი. მას ნამდვილად ეთ-
ქმოდა: „უნდა წერო მხოლოდ
მაშინ, როცა ყოველთვის, რამ-
დენჯერაც ჩააწობ კალამს მელან-
ში, სამელნეში ჩატოვებ საკუთა-
რი ხორცის ნაგლეჯს“.

ერთმა ბრძენკაცმა მოხუცი ტო-
ლსტოის სახე წარმოიდგინა ანა-
რეკლად ჭეჭა-ჭუხილისა, ^{ეროვნული} ~~საზოგადოებრივი~~
ლიც ასუფთავებს ჰაერს. სწორედ
ასეთად მოევივნა იგი რუსეთს
და მთელ მსოფლიოს.
ასეთია იგი დღესაც.

რეზიუმე სტატიის

ლევ ტოლსტოის შუა ბათუმი

ლევ ტოლსტოი ბათუმში არასოდეს არ ყოფილა, მაგრამ ზოგი მოვლენის და მახლობელი ადამიანების მეოხებით იგი დაკავშირებული იყო ამ ქალაქთან, მის ცხოვრებასთან. ვფიქრობთ, ინტერესს მოკლებული არ იქნება ყოველივე იმის გაცნობა, რაც ამ დიდ ადამიანს აკავშირებდა ბათუმთან.

ლევ ტოლსტოის ცოლის ძმა ალექსანდრე ბერსი რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის შემდეგ ბათუმის პირველი „გრადონაჩალნიკი“ (ქალაქის უფროსი) იყო. ალექსანდრე ბერსს ცოლად ყავდა ულამაზესი ქალი ფატი ერისთავი. ფატის სურათი გამოფენილი იყო საქართველოს ეთნოგრაფიულ მუზეუმში. შემდეგში ფატი ერისთავი ა. ბერსს გაეყარა და სხვაზე გათხოვდა.¹

მე-19 საუკუნის 70-იანი წლებიდან თავისი თხზულებებით ლ. ტოლსტოი გაიცნო არა მარტო

რუსეთმა, თითქმის მთელმა მსოფლიომ. მისი პოპულარობა ყველას თვალში გაიზარდა. მრავალწერილს ლეებულობდა. სთხოვდნენ რჩევა-დარიგებას. „იმ აუარებელ წერილებს შორის, რომელიც ყოველ მხრიდან მოსდიოდა ლევ ნიკოლოზის ძეს (საშუალოდ დღეში 30 ბარათი), იყო ბარათები ქართველებისა და სომხებისაგანაც. ამ წერილებში გამოთქმული იყო ღრმა სიყვარული და პატივისცემა დიდი მწერლისადმი.“²

ერთ-ერთი ბარათი უცნობ ქალიშვილებს თბილისიდან გაუგზავნიათ, რომელზეც დიდმა მწერალმა 1887 წლის 12 მარტს პასუხი გასცა თბილისის გაზეთ „ნოვოე ობოზრენიეში“. ლევ ტოლსტოი ქალიშვილებს ურჩევს წაიკითხონ მოსკოვში გამოცემული სხვადასხვა დარგის წიგნები, გადაიკითხონ, თავიანთი სურვილისამებრ შეასწორონ, ან გადაა-

კეთონ, ასეთი მუშაობით ამოიჩინონ ის დარგი, რომელიც მათ მოსწონთ. პასუხის დასასრულს მწერალი ქალიშვილებს თხოვს: „აირჩიეთ ის დარგი, რომელშიც თქვენი ფიქრით, უკეთ შეგიძლიათ იმუშაოთ, და მომწერეთ. მე თქვენ გამოგიგზავნით რამდენიმე წიგნს. ძალიან მინდოდა, თქვენ დათანხმებოდით ჩემს წინადადებას. სამუშაო ძალზე სასარგებლოა. სარგებლობის ხარისხი უთუოდ დამოკიდებული იქნება იმ სიყვარულზე, რომლითაც თქვენ ამ საქმეს მოეპყრობით“.³

ჩვენთვის უცნობია შემდგომში როგორ წარიმართა მწერლის მიმოწერა ქართველ ქალიშვილებთან, რა შედეგი მოჰყვა ამ რჩევას, მაგრამ ცნობილია, რომ მწერალს არ დავიწყებია მისი ნორჩი ქართველი თაყვანისმცემლები. 1896 წელს ბათუმის საქალაქო სასწავლებელში გაიხსნა უფასო საჯარო ბიბლიოთეკა, რომლის წიგნადი ფონდის გამდიდრებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს არა მარტო ბათუმის, არამედ რუსეთის ინტელიგენციის მოწინავე წარმომადგენლებმა. საყურადღებოა, რომ ამ ბიბლიოთეკას ძვირფასი წიგნები გამოუგზავნა ლევ ტოლსტოიმაც, რაც 1887 წელს თბილისელ ქალიშვილებთან მიმოწერის ერთ-ერთი ანარეკლი უნდა იყოს.⁴

როგორც ცნობილია, გასული საუკუნის 40-იანი წლებიდან რუსეთიდან ამიერკავკასიაში გადმოასახლეს „დუხობორები“. პი-

რადად ლევ ტოლსტოისა და ტოლსტოელების გავლენით „დუხობორები“ პროტესტს აცხადებდნენ არსებული ხელისუფლების წინააღმდეგ. მათ მიმართ მეფის მთავრობა სასტიკ ზომებს ღებულობდა. ბევრი მათგანი საქართველოს მთიან ადგილებში გადასახლეს, ზოგმა კი პირი ქნა ამერიკისაკენ. მათ გასაცილებლად 1898 წლის ზაფხულში თბილისს ჩამოვიდა ლ. ტოლსტოის ვაჟი ანდრეი. მან ილია ნაკაშიძის წერილი ჩამოუტანა მის ძმას ნიკოლოზს. ილია სთხოვდა, ანდრეის დახმარებოდა საქართველოს ღირსშესანიშნოებათა დათვალიერებაში. ნიკოლოზ ნაკაშიძემ ა. ტოლსტოის გააცნო თავისი დეიდაშვილი ნიკოლოზ ალექსანდრეს ძე ჩოლოყაშვილი და ინჟინერ-ქიმიკოსი გიორგი ილიას ძე ოქრომჭედლიშვილი. მათი მეშვეობით ანდრეიმ დაათვალიერა სვანეთი, სამტრედია და ქუთაისი, შემდეგ იგი „დუხობორების“ გასაცილებლად ბათუმში ჩამოვიდა. აქ ექიმ გრიგოლ ელიავას ოჯახში მან გაიცნო ილია ნაკაშიძის ბიძაშვილი, ახალგაზრდა, ლამაზი ქალი, ელენე კონსტანტინეს ასული გურიელი, რომელსაც ხელი სთხოვა. ქალის მშობლებმა და თვით ელენემაც თანხმობა განაცხადეს. ანდრეი მოსკოვში წავიდა იმ პირობით, რომ ორ კვირაში ჩამოვიდოდა და ჯვარს დაიწერდა. გურიელები მზად იყვნენ ქორწილისათვის, მაგრამ მოულოდნელად მოვიდა ანდრეის

წერილი, სხვა ქალი ვითხოვეო. მართლაც, 1899 წელს 8 იანვარს ანდრეიმ ცოლად შეირთო ოლღა კონსტანტინეს ასული დიტერიხ-სი, რაც საბედისწერო აღმოჩნდა ელენე გურიელისათვის. თბილისის სასტუმროში მყოფმა ელენემ მკერდზე რევოლვერი დაიხალა. მართალია, მაშინ სიკვდილს გადა-რჩა, მაგრამ ჯანმრთელობა იმდენად შეერყა, რომ ერთი წლის შემდეგ გარდაიცვალა. სიცოცხლით აღსავსე ახალგაზრდა ქალის ტრაგიკულმა სიკვდილმა დიდად იმოქმედა მის ახლობლებზე. ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილმა (ელენეს ბავშვობის მეგობარმა) ელენეს სიცოცხლეში წერილი მისწერა ლევ ტოლსტოის. ჩოლოყაშვილი მწერალს სთხოვდა გამოეგზავნა ანდრეი თბილისში მოსალაპარაკებლად. შეწუხებული მამა ურჩევდა შვილს წასულიყო და იქნებ საქმე მშვიდობიანად მოგვარებულიყო, მაგრამ ანდრეი ვერ ბედავდა. „ჩემი შვილი, — ამბობდა ლევ ტოლსტოი — ქარაფშუტა, სუსტი ნებისყოფის კაცია... ვურჩევ წავიდეს საქართველოში, იქნებ დაამშვიდოს გურიელის ქალი, მაგრამ სამწუხაროდ იგი მშიშარაც გამოდგა“. ⁵ მწერლის პასუხში ნათლად ჩანს ის დიდი მწუხარება, რომელიც ანდრეის უგუნურმა მოქმედებამ გამოიწვია. „ამ ამბავმა, რომელიც თქვენ მაცნობეთ, — სწერს ლ. ტოლსტოი ნ. ჩოლოყაშვილს, — ჩემში აღძრა წამების შეგნების გრძნობა, რამაც გამოუწვრილებელი

ბოროტება გამოიწვია და რომელშიც დამნაშავე ჩემთვის მახლობელი ადამიანია... ^{გრიგოლ მელიქიძის} ვერაფერი ვერ გაამართლებს“. შვილის მოქმედებით აღშფოთებული ლევ ტოლსტოის მეუღლე სოფიო ანდრეის ასულიც. თავისებური ხასიათის მიუხედავად იგი კიცხავდა ანდრეის: მისი „ერთადერთი ღირსება ის არის, რომ დიდად ცნობილი მწერლის ლევ ტოლსტოის შვილია, სხვა არაფერი ღირსება არა აქვს, არც ჭკუა, არც სილამაზე“. ⁶

ბათუმთან ლევ ტოლსტოის აკავშირებდა ერთი მისი თავგამოდებული მიმდევარი თევდორე ანდრიას ძე უშაკოვი (1871-1927). ტოლსტოის ნაწერების გავრცელებისათვის იგი დააპატიმრეს და აუკრძალეს სატახტო ქალაქებში ცხოვრება. 1890 წლის დამლევს თ. უშაკოვი ბათუმში ჩამოვიდა და ქალაქის მახლობლად სოფელ ჭანისოულში შეიძინა პატარა მიწის ნაკვეთი (ჩაისუბნის სასოფლო საბჭოს სოფელ კაპრეშუმში ერთ პლანტაციას, რომელსაც პ. უშაკოვი ფლობდა, ახლაც „უშაკოვები“ ჰქვია). ⁷ აქ მან ქართველები ძალზე შეიყვარა და სამუდამოდ დამკვიდრდა. სამწუხაროდ ტრაგიკულად დასრულდა მისი სიცოცხლე. ბანკიდან მომავალი თევდორე ყაჩაღებმა გაძარცვეს და მოკლეს. ეგონათ ბევრი ფული ექნებოდა. აღმოაჩნდა კი 150 მანეთი. ადგილობრივ მცხოვრებთა დიდი აღშფოთება

გამოიწვია ამ მხეტურმა მკვლელობამ.⁸

ლევ ტოლსტოი დიდ ინტერესს იჩენდა 1902 წლის მარტში ბათუმსა და გურიაში მომხდარი რევოლუციური ამბებისადმი. ამ მოძრაობათა შესახებ დ. კლდიაშვილი შემდეგს წერს: „ბათუმიდან დაბარებულ ანდრონიკაშვილს (გექილი ლუარსაბ ანდრონიკაშვილი, მწერალ ირაკლი ანდრონიკოვის მამა, — რ. ს.) დაევალა მოხსენება გაეკეთებინა ბათუმის შეტაკების შესახებ და აგრეთვე გურიის ამბების შესახებ... ლევ ტოლსტოიმ ამის გასაცნობად თბილისიდან დაიბარა ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე მიშო (მიხეილ) ქაიხოსროს ძე ყიფიანი, რომელმაც კარგა ხანი დაჰყო ტოლსტოისთან იასნაია პოლიანაში.“⁹

ლუარსაბ ანდრონიკაშვილი სასამართლოზე გამოდიოდა შეტაკებაში მონაწილე 21 პატიმარი მუშის დამცველად. სასამართლო პროცესის დამთავრების შემდეგ, დავალებისამებრ იგი პეტერბურგში წავიდა და ბასეინის ქუჩაზე, ჟურნალ „პრაუდს“ რედაქტორ პოლიანოვის ბინაზე, მოწყობილ საიდუმლო კრებაზე ჟურნალისტებთან, ლიტერატორებთან და პოლიტიკურ მოღვაწეებთან გააკეთა მოხსენება ბათუმსა და გურიაში მომხდარი ამბების შესახებ. კრებას ქართველებიდან ესწრებოდნენ დავით კლდიაშვილი, ივანე ჯავახიშვილი, გიორგი ზდანევიჩი (მაიაშვილი) და კუჭიკო

გელოვანი (პეტერბურგის უნივერსიტეტის სტუდენტი).

1905 წლის რევოლუციის ბოლოქარ დღეებშიც ლ. ტოლსტოიმ განაგრძობდა თავის რელიგიო-ფილოსოფიური აზრის ქადაგებას „სიავეზე ძალის გამოუყენებლობის“ შესახებ. „ერთადერთი საშუალება მთავრობის გასაძევებლად ეს არის უარის თქმა იმ ბოროტმოქმედებებში მონაწილეობაზე, რომელსაც ისინი სჩადიან, ხოლო მმართველები ხშირად არსებობენ ბოროტმოქმედებათა წყალობით“ — ამბობდა მწერალი.¹⁰

როგორც ვხედავთ, „ომისა და მშვიდობის“ ავტორმა მთლიანად ვერ გაიგო რევოლუციური მოძრაობის არსი. მიუხედავად ამისა ბათუმისა და გურიის ამბებს ძალზე დიდი გავლენა მოუხდენია მასზე. „ეს საქმე ისეთი კარგი და დიდმნიშვნელოვანია — სწერდა იგი ილია ნაკაშიძეს, — რომ საჭიროა ყოველი ძალღონე იხმარონ (სულიერი ძალა, სიწყნარე, გონიერება, მოთმინება) იმისათვის, რომ ბოლომდე გაიტანონ იგი, რომ მაგალითი გახდეს მახლობელ და შორეულ ადამიანებისათვის“. ჩანს, რომ მწერალი იწონებს ამბოხებული ხალხის მოქმედებას, მაგრამ მაინც „სიწყნარისა და გონიერებისაკენ“ მოუწოდებს. როგორც ისტორიის შემდგომმა მსვლელობამ გვიჩვენა, ხალხმა ხმალმემართული ბრძოლით მოიპოვა გამარჯვება, რამაც

დაამსხვრია ტოლსტოის ილუზიები.

დიდი რუსი მწერალი განუსაზღვრელი პოპულარობით სარგებლობდა ბათუმის მოსახლეობაში. ამით შეშინებული ბათუმის ოხრანკა ყოველ ღონეს ხმარობდა მისი პროგრესული იდეების დასაგმობად. ლიბერალურ-ბურჟუაზიულ გაზეთ „ბატუმსკი გოლოსში“ (№ 191) 1908 წლის 24 აგვისტოს დაიბეჭდა სარედაქციო წერილი, რომლითაც სინოდი გამოიყვანეს ტოლსტოის დაბადების 80 წლისთავის აღსანიშნავი იუბილეს წინააღმდეგ. გაზეთში მოყვანილი იყო სინოდის დადგენილების ის ადგილები, რომელიც გმობდა ტოლსტოის პროგრესულ იდეებს, ამასთან მორწმუნეებს მოუწოდებდა მონაწილეობა არ მიეღოთ საიუბილეო ზეიმში.

მაგრამ ტოლსტოის წინააღმდეგ ასეთი პოზიციიდან ბრძოლამ მიზანს ვერ მიაღწია. მოხდა პირუკუ. სინოდის დადგენილების გამოქვეყნება სამხედრო გუბერნატორმა ეკლესიის წინააღმდეგ გალაშქრებად ჩათვალა და „ბატუმსკი გოლოსის“ ბეჭდვა განუსაზღვრელი ვადით აკრძალა.¹¹

ლევ ტოლსტოის შუქმა ბათუმში კიდევ უფრო იმატა მისი გარდაცვალების შემდეგ. ბათუმის საზოგადოებრიობა ადგილობრივ გაზეთებში ხშირად ბეჭდავდა სახელოვანი მწერლისადმი მიძღვნილ მხურვალე სტატიებს. ქართულად თარგმნილი ტოლსტოის თხზულებანი იბეჭდებოდა არამა-

რტო თბილისსა და ქუთაისში, არამედ ბათუმში, სენაკში, თხუ-რგეთსა და საქართველოს სხვა ქალაქებში. ლევ ტოლსტოის მემკვიდრეობა დიდ გავლენას ახდენდა ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაზე. არამარტო საკუთარი თხზულებები, მისი რედაქტორობით გამოცემული წიგნებიც იბეჭდებოდა ბათუმში. ასე, მაგალითად, 1911 წელს ბათუმში ლევ ტოლსტოის რედაქციით გამოვიდა ჩინელი ფილოსოფოსის მატის „საყოველთაო სიყვარული“.

„ბატუმსკი გოლოსში“ გამოქვეყნებული წერილის კრახის გამო მეფის აგენტები აშკარად ველარ გამოდიოდნენ ტოლსტოის წინააღმდეგ, ამიტომ სამხედრო გუბერნატორმა სხვა ხერხს მიმართა. მან გადაწყვიტა, ადგილობრივი გაზეთების რედაქტორები-სათვის საიდუმლოდ დაევალებინა შეეწყვიტათ ლევ ტოლსტოის მადიდებელი სტატიების ბეჭდვა. 1910 წლის 15 ნოემბერს, მწერლის გარდაცვალების რვა დღის შემდეგ, სამხედრო გუბერნატორმა რომანოვსკი-რომანკომ პოლიცემისტერ პანინს დაავალა ამ საქმის მოგვარება. პანინმა ამ საკითხზე საიდუმლო წერილი გადაუგზავნა კოლეგიის ასესორ ზაზულინს, რომელსაც წერილები უნდა გაემრავლებინა, დაენომრა და წარწერით — „საიდუმლო“ — გადაეგზავნა რედაქციებისათვის. წერილის მიღებაზე რედაქტორებს ხელი უნდა მოეწერათ. ზაზულინმა ეს წერილი გადასცა

თავის დროებით შემცვლელ კარ-
დასვეიხს ისე, რომ არ გააფრთხი-
ლა წერილებზე გაეკეთებინა წარ-
წერა — „საიდუმლო“. გაზეთ
„ბატუმსკი ვესტის“ რედაქციაში
მოსული წერილი რედაქტორმა
გერმანმა გადასცა თავის მდივანს
მელნიკოვს, ტოლსტოის თაყვა-
ნისმცემელს. როგორც კი გაეცნო
წერილის შინაარსს, მელნიკოვმა
სასწრაფოდ გადაიღო მისი ასლი
და გამოაქვეყნა გაზეთში. ამგვარად
გამოაშკარავდა მეფის ჩინო-
ვნიკთა მზაკვრობა დიდი მწერ-
ლის მიმართ, რამაც შეაშფოთა
„საიდუმლო“ წერილის ავტორე-
ბი. პოლიცემისტერმა მოითხოვა
ზაზულინის მკაცრი დასჯა.¹²

1910 წლის 28 ნოემბერს ბა-
თუმის საზოგადოებრიობამ სო-
მეხ-გრიგორიანთა ეკლესიის ეზო-
ში გამართა პანაშვიდი, რომელიც
ლევ ტოლსტოის გარდაცვალებას

მიეძღვნა. პანაშვიდს ესწრებოდ-
ნენ ქალაქისთვის მოადგილე გი-
ორგი ჟურული, ადგილობრივი
პრესის წარმომადგენლები და
დენიმე ხმოსანი, ქართველი და
სომეხი მოქალაქეები. მესრობ მე-
ლიანცმა სომხურად თქვა სიტყ-
ვა, ლევ ტოლსტოი დაახასიათა,
როგორც შესანიშნავი მწერალი
და ადამიანი. 30 ნოემბერს სამხე-
დრო გუბერნატორს ბათუმის პო-
ლიცემისტერი ატყობინებს, რომ
პანაშვიდის ჩატარებაზე ხელი
არ შემოშლია, მაგრამ საიდუმლო
მეთვალყურედ გავგზავნე თანა-
შემწე შტაბსკაპიტანი პუჩინია-
ნო.¹³ ეს ფაქტი იმაზე მეტყვე-
ლებს, რომ ადგილობრივი გაზე-
თით ნიღაბხდილი მეფის სატრა-
პები აშკარად ვეღარ ბედავდნენ
ხელი შეეშალათ ხალხისთვის,
რომლის გულში დიდმა მწერალ-
მა მარადიული ადგილი გაიჩინა.

1 ნ. ნაკაშიძე, ლევ ტოლსტოის ახ-
ლოს, თბილისი, 1954 წ., გვ. 21.

2 ი. ნაკაშიძე, როგორ გავიცანი ლევ
ტოლსტოი, თბილისი, 1929 წ. გვ. 23.

3 ვლ. ასათიანი, ლევ ტოლსტოი და
საქართველო, თბილისი, 1936 წ., გვ. 38,
39.

4 გრ. ბაბილოძე, სახალხო განათლე-
ბა აჭარის ასს რესპუბლიკაში, ბათუმი,
1958 წ., გვ. 63.

5 ნ. ნაკაშიძე, იქვე, გვ. 40.

6 იქვე, გვ. 19.

7 ი. სიხარულიძე, სამხრეთ-დასავლეთ
საქართველოს ტოპონიმთა, ბათუმი,
1959 წ., გვ. 49.

8 ნ. ნაკაშიძე, იქვე, გვ. 78, 79.

9 დ. კლდიაშვილი, ჩემი ცხოვრების
გზაზე, თბილისი, 1961 წ., გვ. 147.

10 ვლ. ასათიანი, იქვე, გვ. 60.

11 აჭარის ასსრ ცა ფ. 13, საქმე 355,
ფურ. 1, 4, 6.

12 იქვე, ფ. ი-1, ს. 480, ფურ. 10.

13 იქვე, ფ. ი-1, ს. 458, ფურ. 6.

მეგობრის ხსოვნას

ქართული მწერლობის აჭარის ორგანიზაციას გამოაკლდა ერთი დაუღალავი მოამაგე, მაღალი პრინციპისა და რწმენის კრიტიკოსი, ჩვენი შემოქმედებითი შრომის ალალი დამფასებელი, ახალგაზრდა ლიტერატორთა გზის გამაფხველი, ჩვენი დაუფიწყარი ალექსანდრე ჩავლიაშვილი.

ის იყო ჩვენი პირველი წიგნების პირველი მკითხველი და პროფესიული მიმომხიდეელიც, ჩვენი ლიტერატურული შეხვედრების, დისკუსიების მეთავისიტვე, დაუმცხრალი მოკამათე, იდეური და მხატვრული სრულყოფისათვის უკომპრომისო ბრძოლის მოთავე.

ალექსანდრეს კეთილი, მეგობრული გული ახლობლობის, ნდობის, სიყვარულის სულ ახალი გზების ძიებით ფეთქავდა. ზშირად ვხედავდით ხოლმე მას ჭაბუკობის დროიდან შეჩვეულ თავის უფროს მეგობარ, ჩვენს სახელოვან მწერალ პარმენ ლორიასთან ერთად, მუსაიფით რომ ჩაივლიდნენ ქუჩას, ან ბაღის სკამზე ჩამომსხდართ თავს დააღამდებოდნენ, ან ერთმანეთთან შინ განმარტოვდებოდნენ.

ქართული ლიტერატურის კლასიკოსთა და ჩვენი ერის სხვა მოღვაწეთა ტრადიციების ერთგული მიმდევარი ალექსანდრე ჩავლიაშვილი მუდამ შეუწყნებელ ყურადღებას იჩენდა მისთვის ასე ახლობელი აჭარის ყოველდღიურობისადმი, ამ კუთხის ლიტერატურული დაწინაურებისადმი. ალექსანდრემ პირადი სახსრებით წიგნები შეიძინა და გადასცა სოფელ ხისაძირს, რითაც იქ მთელი ბიბლიოთეკა შეადგინეს.

ალექსანდრე როგორც პედაგოგი, აღმზრდელი, ბათუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის ქართული ენისა და ლიტერატურის კათედრის ერთ-ერთი ფუძემდებელი და დიდ ხანს მისი ხელმძღვანელი, მამობრივი გულისყურით უსმენდა ყოველთვის ჩვენი მთიანი რაიონებიდან ჩამოსულ ახალგაზრდებს, არ აკლებდა ზრუნვასა და დახმარებას მათ უმაღლესი განათლების მიღების მერეც.

მე აქ აღარ ჩამოვთვლი წიგნებს, მშვენიერ კრიტიკულ-თეორიულ ნარკვევებს, რომელთა ავტორიც ალექსანდრე ჩავლიაშვილია, ამ წიგნებს იცნობენ მისი მეგობრებიც და მისი აღზრდილებიც.

ალექსანდრეს პიროვნებაში მამულიშვილური კეთილშობილების და მოქალაქეობრივი პატიოსნების უმშვენიერესი თვისებები იყო შერწყმული.

ჩვენ გვხიბლავდა მასთან სიახლოვე, საუბარი, ერთად მუშაობა.

ალექსანდრე ჩავლიაშვილის სახელი და საქმე აჭარის ლიტერატურულ საზოგადოებრიობას მუდამ ემასხოვრება.

ვრიდონ ხალვაში.

შოთა ზოიძე

დექსი გეფყერი

„გილიოტინაზე რომ აიყვანეს ანდრე შენიე, მან შუბლზე ხელი მიიღო და სთქვა: აჰ იყო რალაც!“ ასე იწყება ტიტციან ტაბიძის პროზად დაწერილი ერთი ლექსი. ჩვენ არ ვიცით, რა თქვა ამ სიტყვების ავტორმა, როცა თავად აიყვანეს გილიოტინაზე. სამაგიეროდ, 1911 წლის 5 მარტს დაწერილ მინიატურაში, რომელსაც „ნაწყვეტი დღიურიდან“ ჰქვია, ვკითხულობთ: „იულიუს კეისარს ურჩიეს ქურუმებმა მარტის დღეებში სენატში არ წასულიყო, მაგრამ ბედისწერა არასოდეს არავის არ აპატიებს, ფარვანასავით თავს დასტრიალებს იგი ადამიანს, სანამ არყოფნის დამეში არ ჩაქრება ჩირაღდანი ცხოვრებისა. ბრუტოსის მახვილი კეისარის სახელში უნდა ამოსვრილიყო, რადგან ცხოვრების სასწორი დემონმა გადასწია. იქნება ეს ცთომოთ მომდიოდეს. მაგრამ მე მწამს,

რომ არსებობს ბედისწერა, ის არის „რალაც“, რომელიც უნდა სუფევდეს. მას ვერავინ ასცდება, რაც უნდა ეცადოს, მას გრძნობს სული და მისტიური საშინელებით იმოსება“...

უაილდის პროფილი და ცისფერი თვალებიც გრძნობდნენ მოახლოებულ ბედისწერას. ხიფათის მოლოდინში ერთ ადგილას ვერ ეტეოდა. სიმონ ჩიქოვანი ამბობს: „შემატყობინეს, რომ ხიფათის მოლოდინში შინ წრიალებდა, ვერ ისვენებდა და სანთელივით ილეოდა. მე მაშინვე წავედი მასთან, რათა ორიოდ საათით მაინც გამომეთიშა იგი ასეთი მდგომარეობიდან, რამდენადმე მაინც შემემსუბუქებინა განსაცდელის მოლოდინით გამოწვეული მისი სასოწარკვეთილება. ტიტციანს საოცრად გაეხარდა ჩემი მისვლა, მალე გაერთო საუბარში და რამდენიმე დაუბეჭდავა.

ლექსი წამიკითხა, პოეზიაზე კი-
საუბრეთ და საერთო მეგობრე-
პიც მოვიგონეთ. მისი პოეზიის
მუზა, მისი კოლომბინა, მისი
ცხოვრების განუყრელი თანამე-
ზავრი — ნინო მაყაშვილი ჩვენს
საუბარში მონაწილეობდა და მე
კმაყოფილი თვალებით მიყურე-
ბდა. ეს იყო ჩვენი უკანასკნელი
შეხვედრა. წამოსვლისას ტიციან-
მა შუა კარებამდე ჩამაცილა და
ნაღვლიანი ღიმილით დამშორდა,
შეც მძიმე შთაბეჭდილებით გა-
მოვედი პოეტის ბინიდან და ქავ-
ჭავაძის ქუჩაზე დავეშვი.

თბილისში შემოდგომა უკვე
იწყებოდა და რუსთაველის პრო-
სპექტის ქაღრებზე დაღლილი
ფოთლები შრიალებდნენ. თურმე
ეს ტიციან ტაბიძის სიცოცხლის
უკანასკნელი შემოდგომა იყო“.

მაშინ ტიციანი 42 წლის იყო.
შემოდგომის ერთ მოწყენილ სა-
ღამოს მოაკითხა დემონმა და გა-
უყენა სიკვდილის გზას. მაგონდე-
ბა მისივე სიტყვები „ტოლსტოის
დღეებში“ რომ წერდა: „უკანასკ-
ნელი სურვილი, რომელიც აწვა-
ლებდა ლევ ტოლსტოის იმ საბე-
დისწერო ღამეს, როცა მან დას-
ტოვა იასნაია პოლიანა და წავიდა
სიკვდილის შესახვედრად, ის
იყო, როგორმე კავკასიამდე მიე-
ღწია; ეტყობოდა სიკვდილი თან
ახლდა იმ ღამეს და ტოლსტოი-
საც უნდოდა მომკვდარიყო კავ-
კასიაში“.

ლევ ტოლსტოის ამ სურვილს
ტიციანი კ. ჰამსუნის წიგნის
(„მოგზაურობა ზღაპრულ ქვეყა-

ნაში“) მიხედვით ხსნის. მასში
აღწერილია რუსეთსა და კავკა-
სიაში მოგზაურობა. ექსცენზი-
იმპერატორებს ერთი სხვაბნარო-
სული ჩვეულება ჰქონდათ, —
თავიანთ საუკეთესო პოეტებს
სასჯელის მოსახდელად კავკასია-
ში აგზავნიდნენ, მაგრამ კავკასია
ამ პოეტებისათვის შთაგონების
წყაროდ ხდებოდაო. და მართ-
ლაც შეუძლებელია კავკასიის გა-
რეშე წარმოვიდგინოთ ლიტერა-
ტურული მემკვიდრეობა ისეთი
მწერლებისა, როგორიც არიან
პუშკინი, ლერმონტოვი, გრიბოე-
დოვი, ტოლსტოი და სხვები.

შემოქმედების მიწურულშიც
ტოლსტოი კავკასიაზე ფიქრობდა.

ჩვენ გვაქვს საიმედო წიგნი
პოეტის უკანასკნელი სურვილის
ამოცნობისა, ესაა უმშვენიერესი
პოეზია, რომლის ავტორია ტიც-
იან ტაბიძე.

უკანასკნელი სურვილი, რომე-
ლიც აწვალებდა ტიციან ტაბი-
ძეს იმ საბედისწერო ღამეს, რო-
ცა მან დატოვა თავისი ოჯახი,
იყო დასრულებული ენახა დიდი
წიგნი, რომელსაც „სამშობლო“
უწოდა. ტიციანი სამშობლოზე
შეყვარებული კაცი იყო, მისი
პირველი და უკანასკნელი სურვი-
ლი — სამშობლოს ბედნიერება.

ნარკვევში „ტოლსტოის დღეე-
ბი“ ტიციანს მოტანილი აქვს „ჰა-
ჯი-მურატის“ დასასრული: „რო-
ცა დაჩეხილი და ტყვიებით და-
ხრილული ჰაჯი-მურატი კვდება
ტყეში, ყორნები კი არ ჩხავიან,
მხოლოდ სროლის დროს დამფრ-

თხალი ბუღბუღები სტვენენ. ალბათ იმის ნიშნად, რომ სიცოცხლე არ თავდება“.

ტიციანი იმ აღმიანთა რიცხვს ეკუთვნის, რომლებიც სიკვდილის შემდეგაც განაგრძობენ სიცოცხლეს იმის მიუხედავად, რომ რიგი წლების ჩარჩოებში მის ლექსებს აყრილი ქონდა მოქალაქეობის უფლება.

პოეტები ორჯერ იბადებიან. მეორედ მაშინ, როცა ცათამდე აღავლენენ საღვთო ჰანგებს. საოცარი ბედი ეწია ტიციანს. იგი ზომ სამჯერ დაიბადა.

„დავბადე 1895 წელს, 2 აპრილს, დასავლეთ საქართველოში. სოფელ შუამთაში — ორპირის მახლობლად. ორპირი საჩინოს თემში შედიოდა. ჩემი ბავშვობის წლებში უკვე აღარავის სჯეროდა, რომ საჩინო საქართველოს ბელად ითვლებოდა, იმდენად დაცარიელდა ეს ოდესღაც მდიდარი მხარე, რომელსაც იხსენიებდნენ ძველი ბერძენი გეოგრაფები და ჩვენი მემკვიდრეები“.

— იგონებს პოეტი.

ეს იყო მისი პირველი დაბადება.

„ლექსის წერა ძალიან ადრე დავიწყე, ბეჭდვა კი მეექვსე კლასიდან. თავდაპირველად ქუთაისის გაზეთებში ვბეჭდავდი, შემდეგ თბილისშიც. ორიგინალური ლექსების გარდა, მაშინ მთელი რიგი თარგმანებიც დავბეჭდე: ა. ბლოკისა, ვ. ბრიუსოვისა, ო. სოლოგუბისა, ი. ანენსკისა და ფრანგი პოეტებისა, აგრეთვე თ.

დოსტოვესკის „ლეგენდა დედ ინკვიზიტორზე“. — ეს იყო ეტის მეორედ დაბადება.

ტიციან ტაბიძე მესამედ დაიბადა, როცა მისმა პოეზიამ დაიბრუნა განუყოფლობის ჟამს აყრილი მოქალაქეობის უფლება. ტიციანს უყვარდა გრიგოლ ორბელიანის სტრიქონის განმეორება: — „სიკვდილით ბაღებს სიცოცხლეს“. სამჯერ დაბადებული პოეტი განუყრელი დარჩა სიცოცხლესთან. ეს რომ ასე იქნებოდა, მასაც სჯეროდა — „მამ გამარჯვება, ტკბილო სიცოცხლე, დავრჩებით ერთად ჩვენ განუყრელი!“

სიცოცხლესთან სიკვდილმა ჩამოიარა. ჩამოიარა და სამუდამოდ შერცხვენილი დარჩა, რადგან სამჯერ დაბადებულს ერთმა სიკვდილმა ვერაფერი დააკლო. 1926 წლით არის დათარიღებული უმშვენიერესი ლექსი:

სამჯერ ვარ დაბადებული,
მონათლულიც ვარ სამჯერა;
ერთხელ სიკვდილი რას მიზამს,
ერთხელ სიკვდილის არ მჯერა.
შეხედეთ ოქროს მზეთამებს,
მთები რომ მთებზე ეყარა;
ყოველდღე ამას ხედავდეს, —
რა მოკლავს ასეთ ქვეყანას.
მოვა სიკვდილი, შეხედავს
და შერცხვენილი გაიარს,
როცა ცა სისხლით შეღებავს
თურაშაულის განთიადს.

ტიციან ტაბიძის სიცოცხლესთან განუყრელობის საბუთი იყო მოსკოვში ა. ფადეევის სახელობის მწერალთა სასახლეში 1976 წლის 29 ოქტომბერს გამართუ-

ლი მისი პოეზიის საღამო. ალბათ ამ სასახლეს და მოსკოვის ქუჩებს ახსოვთ ჭაბუკი ტიციანის ნათელი სახე და გიგანტური ნაბიჯები. „1913 წელს — იგონებს პოეტი თავის „ავტობიოგრაფიიდან“ — მოსკოვის უნივერსიტეტში შევედი ფილოლოგიურ ფაკულტეტზე. ამ დროს უნივერსიტეტის ავტონომია საბოლოოდ გააუქმა განათლების მინისტრმა — ბნელეთის მოციქულმა კასომ. მოწინავე ლიბერალურმა პროფესორებმა დასტოვეს ჩვენი უნივერსიტეტი... მე ვუსმენდი ნიკო მარს... ჩვენი პროფესორებიდან განსაკუთრებული სიყვარულით ვიგონებ აკადემიკოს მ. ნ. როზანოვს... მწყინდა, რომ მიწყდა ტიუტჩევის უკანასკნელი სიყვარულით გამოთბარი ვ. ო. კლიუჩევსკის სიტყვები, რომლებიც ვერაფრით ვერ შეცვალა რეაქციონერმა რექტორმა მ. ლიუბავსკიმ — კასოს დანიშნულმა ცალთვალა ციკლოპმა...“

ტიციანი იგონებს ანდრეი ბელის ცხარე კამათს გოეთეზე, მარინეტისა და ემილ ვერჰარნის ჩამოსვლას მოსკოვში, ვალერი ბრიუსოვის გამოსვლას „თავისუფალი ესთეტიკის საზოგადოების“ სხდომაზე, აკმეისტების შეტევას სიმბოლისტების წინააღმდეგ, ნაცნობობას ბალმონტთან, გატაცებას ბლოკითა და ანენსკით, მოსკოვის თეატრებსა და ესტრადებზე ვლადიმერ მაიაკოვსკის.

ახლა კი, 1976 წლის 29 ოქტომბერს, მოსკოვის ლიტერატურუ-

ლი საზოგადოება ტაშს უყრავდა. ოთხმოცი წლის პოეტს ამოღეს ვებელი იყო კონსტანტინე სიმონოვის, ნიკოლოზ ტიხონოვის, ვლადიმერ ანტოკოლსკის, ირაკლი ანდრონიკოვის, ირაკლი აბაშიძის, ბელა ახმადულინას, ლევ ოზეროვის, გრიგოლ აბაშიძის, რასულ გამაზათოვის, ვლადიმერ ორლოვის, რევაზ მარგიანის და სხვათა გამოსვლები.

ისინი გატაცებით კითხულობენ ტიციანის ლექსებს რუსულ და ქართულ ენებზე და იგონებენ მისი ცხოვრების მნიშვნელოვან მომენტებს.

1915 წელი. უკვე დაწერილია გალაკტიონის „მე და ლამე“, „გუჟრიის მთები“, „უსიყვარულოდ“, „მესაფლავე“, „ლურჯა ცხენები“, „მთაწმინდის მთვარე“, „ელეგია“ და მრავალი სხვა. ამ დროს ტიციანი „ქართული პოეზიის მეფის“ წოდების მოსაპოვებლად წერს ლექსს „ცხენი ანგელოზით“. ეს წოდება უკვე გალაკტიონს აქვს დასაკუთრებული. თუმცა ტიციანის ავტორიტეტი საკმაოდ დიდია.

ტიციან ტაბიძის დიდ შემოქმედებით შესაძლებლობაზე მეტყველებს კიდევ ერთი ფაქტი: ახლა, როცა გალაკტიონს ძინავს „მეფური ძილით“ მამადავითზე, როცა დღესავით ნათელია მისი პოეზიის მთავარი კორდინატები, დღევანდელი ჩვენი პოეზიის მოწინავე ძალებიც კი ვერ განთავისუფლებულან მისი ჯადოსნური ზეგავლენისაგან, ტიციანი კი გა-

ლაკტიონის გვერდით მოღვაწეობდა და ყველაფერში თავისი სტილი და ხელწერა ქონდა. პირიქით, ტიციანისეულ სახეებს და ინტონაციებს ახლაც ვხვდებით თანამედროვე ლაურეატი პოეტების ლექსებში. ტიციანის პოეზიის მთავარი წყარო შინაგანი მგზნებარება იყო. ამ მხრივ იგი ვლადიმერ მაიაკოვსკის მაგონებს. მაიაკოვსკი და ტიციანი, თუმცა არათანაბარი ძალით, მაგრამ ერთიანი პათოსით გრძნობენ დროის მაჯისცემას. განსაკუთრებით რევოლუციის შემდეგ. გავიხსენოთ მაიაკოვსკი:

Поэзия — та же добыча радия.
В грамм добыча, в год труды.
Изводишь единого слова ради
Тысячи тонн словестной руды.

ახლა მოვუსმინოთ ტიციანს:

მე მეჩვენება, რომ ლექსის ძაფი,

უძილო ღამეს ხელში ეკავა;

მოსკდება წვიმა თქვენი და ქაფით

და მოვარდება ლექსი წელავად.

თუ შეიძლება საერთოდ მარდი და ღონიერი ვუწოდოთ ლექსს, მაშინ ტიციანის ლექსი ზეგავივით მარდი და ღონიერია. ღონიერია მისი სიტყვა, ფრაზა, ტაეპი. უსაზღვრო სიმძაფრე და დაუდევრობა, ლტოლვა და თავგამეტება გრიგალივით იგრავნება მის სტრიქონებში და უსაზღვრო სამყაროებს იტევს. უსაზღვროა მისი დრამატიზმიც. ასე მგონია ლექსებში გაბნეული მიხაკები სიხლისაგან იცლებს. მისგან შორს არის ხელოვნური ნაჭედობა და თეატრალური არტისტიზმი. მისი ღირიკული პერსონაჟი სიკვდილს

კი არ თამაშობს რუსთაველის თეატრის სცენაზე, იგი ნამდვილად კვდება ნარიყალასთან, კი არ ლოცულობს სამშობლოსათვის — ხმალშემართული იბრძვის მისი უკეთესი მერმისისათვის. ეს თვისება პოეტში და პოეზიაში ბედნიერი გამონაკლისია. „დავბადებულვარ, რომ ვიყო მონა და საქართველოს მედგას უღელი“, — ეს ორი ტაეპი იმდენ გრძნობას და შინაარსს, იმდენ ენერგიას და თავგამეტებას იტევს, რასაც ბევრი სქელტანიანი კრებული ვერ გადაწონის.

მხოლოდ ტიციანს ქონდა უფლება, ეთქვა — „ლექსებს ვიტყვი, ცის ქუხილი რა არი?! საიათნოვას შიგ საფლავში გაგუტებო ფიცარი“.

პოეტი თავისი შემოქმედების გარიჟრაჟზე თუ კი რგავდა ბესიკის ბაღში ბოდლერის ბოროტ ყვავილებს, შემდეგ ირმების შუბრულს დაადევნა მუხრანის ველზე სათქმელი ლექსი. ტიციანის პოეზიაში გვხვდება მეტაფორული აზროვნების ისეთი ნიმუშები, რომლის იქით ყველა ფერი ფერმკრთალდება:

გამოვა წუთით გომბორზე მთვარე
და გორგასლანი ხმალთ გაღასწევს.

„აქ რომ მღეროდა რუსთაველი, ვინ გააჩუმა, აქ რომ იბრძოდა სააკაძე, ვინ გააკავა?“ — ციდან რეკვასავით ჩამოგვესმის პოეტის ხმა, რომელსაც წუთით ჩვენი ისტორიის „ბნელ ხვეულებში“ შევყავართ:

ბებერი ძვლები ირაკლიძე
ძლივს გაიტანა,
სული დამარხა ნარიყალას
გამსკდარ ბასტიონს.

თავისებური და მძლავრია ტი-
ციან ტაბიძის სიყვარულის პოე-
ზია. შეიძლება ითქვას, იგი არ
მიყვება პოეზიაში სიყვარულის
კლასიკურ ხაზს და შორს დგას
„ათასერთი ღამის“ რომანებისა-
გან. პოეზიაში „გადავარდნილი“
პოეტი, რომლის ლერწამი ტუჩ-
მიუდებლად იკოცნება, პოეტი,
რომელსაც „ასე თუთქავს ცეცხ-
ლის ღაღარი“, საოცრად ნატიფი
და მორცხვია სიყვარულში. რაო-
დენი კდემამოსილება, სითბო და
სინაზეა პოეტის სიტყვებში —
„გაღებულია სამოთხის კარი და
მე მრცხვენია რომ ვარ უშენოდ“.
ხომ შეიძლება სამოთხის ღია კა-
რთან სატრფოს ამბორი ენატრა,
ხომ შეიძლებოდა ეთქვა — გა-
ღებულია სამოთხის კარი და შე-
ნი ერთი კოცნა მწყურიაო. არა,
მსგავს სახეს პოეტის ვერცერთ
ლექსში ვერ შეხვდებით. ესეც
ტიციან ტაბიძის პოეზიის თავის-
თავადობის ნიშანია. იქ სადაც
გიორგი ლეონიძე ამბობს „ძუძუ-
ები ოქროს კალმახებიო“, ტიცი-
ანი იტყვის — „სჯობს გაიხარონ
სხვა გოგოებმა, მოიბან შენი ირ-
მის ფეხები“.

წერილში „ნინო ჭავჭავაძე“
ტიციანი წერს: „ნინო ჭავჭავაძეს
ლექსები არ უწერია და მხოლოდ
ერთხელ, უბედური სიყვარულით
შთაგონებულმა, დაწერა უკვდავი

პოემა თავისი ქმრის ალ. გრიბო-
ედოვის საფლავის ქვაზე

Ум и дела твои бессмертны
В памяти русской,
Но зачем пережила тебя
Любовь моя.

და შემდეგ მთელი მისი სიცოც-
ხლე ერთ თავგანწირულ პოემადა
იქცა მარადი სიყვარულისა“.

მართალია, ნინო მაყაშვილს არ
დაუწერია ასეთი სტრიქონები.
საყვარელი ქმრის საფლავის ქვა-
ზე, მაგრამ თავისი ღამაში და
შინაარსიანი ცხოვრებით, სიყვა-
რულის დიდი ტაძარი დადგა. იგი
სამარადისოდ ერთგული დარჩა
თავისი პირველი სიყვარულისა.

დაუმთავრებელ წერილში „ძვი-
რფასი სახელები“ გალაკტიონი
წერს: „ბოდლერს აქვს ერთი შე-
სანიშნავი ლექსი, რომელსაც სა-
ხელად ჰქვია „ლოცვა-კურთხე-
ვა“. მაგრამ აქ არავითარი კურთ-
ხევა არ არის. აქ არის წყევლა
და მხოლოდ წყევლა... ლექსი გა-
მოხატავს მგოსნის ამ ქვეყნად
მოსვლას, დაბადებას. ღვიძლი
დედისათვის მგოსანი არის საგა-
ნი მხოლოდ გაკვირვების და ზი-
ზღისა — დედას რცხვენია საკუ-
თარი შვილის ყოლა; მგოსანი
იტანს დაცივნას სულელებისაგან,
იტანს შურსა და სარკაზმს. მგო-
სანი ხანდახან მსხვერპლი ხდება
რომელიმე სისხლისმსმელი და-
ლილასი, რომელიც თავისუფლე-
ბას მისცემს იმას მას შემდეგ,
რაც ამოსწოვა მასში უკანასკნე-
ლი სისხლი. მგოსანი, რომელმაც

გამოიარა მთელი რიგი შეურაცხ-
ყოფათა და ტანჯვათა, უკნასკნე-
ლად მიდის, ამ ტანჯვათაგან გან-
წმენდილი, სამარადისო დიდებას-
თან, მიდის იმ გვირგვინით, რო-
მელიც გამზადებულია წამებულ-
თათვის, მათთვის, რომელთაც
ყველაფერი გადაიტანეს სილამა-
ზისა და სიმართლის სამსხვერპ-
ლოდ.

ძალიან სამწუხაროა, რომ ეს
ლექსი ქართულად არ დაიწერა,
მაგრამ აკაკის ნაწერებში ბლომა-
დაა გაბნეული ამის მსგავსივე
ფიქრები. იგი ისე ახლოა ქართ-
ულის სულთან, მის საუკეთესო
და თაყვანისსაცემ შვილთა მდგო-
მარეობასთან“.

საგულისხმოა, რომ ტიციან
ტაბიძის პოეზიაშიც უხვადაა გა-
ბნეული ამის მსგავსივე ფიქრები.
იგი ისევე ახლოა მის სულთან.
საინტერესოა ლექსები „ვლადი-
მერ მაიაკოვსკის დედა და დები“,
„სერგეი ესენინს“ და „ბაღდადის
ზეცა“.

ვიცი, დადგება ბაღდადის ბაღში
ყრმა მაიაკოვსკი — ბრინჯაოს ბავშვი;
მე ეს ვუთხარი მწუხარე დედას
და ყველას ერთად მოგვეშვა სევდა.

ახლა კი მოვისმინოთ ლექსი
„სერგეი ესენინს“:

ჩოფურაშვილთან ვიყავით ზეგნულ,
შენზე ღრიალით გასკდა არღანი,
საკუთარ ძმასაც ველარ გავუმხელ
რაც ჩაჰირულა გულში ბაღდაში.
სამწუხაროა ყველა ესენი
და უფრო მწარე კიდევ ის არი,
ლამაზო ბიჭო, სერგეი ესენინ,
ცოცხალს არ გესმის ეს საფიცარი..
ამხანაგებო, თუ ღრმა ღელეში
ჩვენი თავებიც სადმე დაგორდეს,
ყველამ იცოდეს — სხვა პოეტებში
ესენინ ჰყავდა ძმად ცისფერ
ორდენს!..

„ტოლსტოის დღეების“ დასას-
რულში ტიციან ტაბიძე იგონებს:
„მეც მესმოდა ტოლსტოის საფ-
ლავიდან თითქო ფიზიკურად გა-
უცივებელი მისი გულის ფეთქვა
და ვიცოდი, რომ ამ გულის ფე-
თქვას წინათაც და ახლაც ყურს
უგდებდა რუსეთიცა და მსოფ-
ლიოც“.

მეც მომესმის ტიციანის ლექ-
სებიდან თითქო ფიზიკურად გაუ-
ცივებელი მისი გულის ფეთქვა
და ვიცი, რომ ამ გულის ფეთქვას
წინათაც და ახლაც უსმენდა და
უსმენს საქართველოც და რუ-
სეთიც.

სოსო აბაშიძე

„აღამიანს გაუმარჯოს, მოდი!“

დავეჩვიეთ უკვე, როცა მამულის სიყვარულის თემაზე ჩამოვარდება საუბარი, ხშირ შემთხვევაში უფროსი თაობის პოეტთა სტრიქონები გვახსენდება ხოლმე. გულს ცეცხლად გვედება და გვაურეოლებს მათი საოცრად გულწრფელი ჰანგი. გვმოძღვრავს და კიდევ შეუმჩნევლად მოგვმართავს სამშობლოს სამანებში ფხიზლად დგომისათვის, გაუკაცობისათვის, კაი ყმობისათვის.

ალბათ იტყვის მავანი: არც დღევანდელობის მესტიყვევებს აკლიათო გული ქვეყნის სამსხვერპლოზე მისატანი. იტყვის და შეც მანდა ვარ. დიახ, ახლაც ბევრი იწერება ჯვარსა თუ ვაზზე, ხერთვისსა თუ სვეტიცხოველზე, არმაზსა თუ ხიხანზე. საქებს რა გამოუღლევს საქართველოს ისტორიას — ვისთვის ეგზოტიკას და ჩვენთვის ღია იარას, მაგრამ ამ ლექსებს მაინც არა აქვთ ძველებურის ზემოქმედების უნარი და

გვიკვირს: ნუთუ ახალთაობის პოეტებს მოფერება და ალერსი აღარ ძალუძთ? ნუთუ ქვეყნად იქმნა პოეტი უცეცხლო, გულის ბუხარჩამქრალი და ჩანავლული?

ასეთ ვითარებაში შეუძლებელია არსებობდეს შუალედური პოზა. დგას ერთიანი კონკრეტული კითხვა და პასუხი, რაგინდ მძიმე იყოს იგი, გარკვევით უნდა ითქვას. და ბედნიერია ის კაცი, ვინც ამას მოახერხებს.

აი, სწორედ ასეთ პოეტზე და მოქალაქეზე მინდა მოგითხროთ, გიამბოთ მის წიგნზე, რომელსაც „სინაზე“ ჰქვია (გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარა“, 1977 წ.), სადაც ბევრი ახალი ხატი და მზის სხივი, გრძნობათა სიმართლე და რჩეული ტრფიალის შუქი ანათებს.

„შემოვუნახე შენს სიმცირეს სიმცირე ერთი“, ასე ჰქვია წიგნში პირველივე ლექსს, რომელშიც, თუ შეიძლება ასე ითქვას,

ახსნილია ციკაბოზე მავალი კაცის ფილოსოფია. აქ ახლებურადაა დანახული მომენტი საუკუნის, ეპოქის პირმშოს თვალთ, პოეტის გუმანით, დახვეწილი გემოვნებით გადაწყვეტილია ბევრისთვის საჩოთირო საკითხი: ვისაც უნდა ისა თქვას, ოღონდ შენ აუცილებლად უნდა გაჰყვე გულს — წრფელსა და უღალატოს. და არ უნდა დაუშალო მას ხმამაღალი სიმღერა (ბულბულის გალობას გაარჩევს მკითხველი ქარხნის ზმაურისაგან), არც მოფერება, თუკი აქვს ამის უნარი, საკმარი სიწრფელე და პატიოსნება.

ეს ლექსი რთულია ქვეტექსტებით, ახლებური გადაწყვეტით, ზედღის საინტერესო რაკურსით.

მე ვერ ვიომე, მე ვერ მოვკვდი
წარსულში შენთვის
და სხვა სიკვდილი არ შემიძლია!

გამიგია, ვიღაცას დაეწერა: მე დღეს სიცილის ხასიათზე არა ვარ, ან არ მსურს უსიყვარულოდ წუთისოფლის ბილიკებზე წოწიალი, ან კიდევ სიცოცხლე ჩირადაც არ მიღირს სატრფოს დამკარგავსო, მაგრამ იმის თქმას, რომ „სიკვდილი არ შემიძლია“, ვაჟაკობა უნდა, მარტო იმიტომ კი არა, რომ იგი ჩვენს ნებაზე არ არის დამოკიდებული, არამედ იმიტომ, რომ პოეტი რომელ სიკვდილსაც ითხოვს, დიდი ხნის წინათ თავად მოკვდა. დავაკვირდეთ და ნათლად გნახავთ სად მიგვიყვანს ზურაბ გორგილაძის სტრიქონი: ჩვენ არ გვრგებია წარსულის შავბნელ

დღეებში დასაცავად შამქორი და მარაბდა, ხიხანი და კრწანისი, ჩვენ სხვათა — იმ ეპოქის ველთა მსგავსად ვერ დავეცით მამულის გადასარჩენად და დასარჩენად, ვალი მათებრ ღირსეულად ვერ მოვიხადეთ. ეს სტკივა პოეტს კონკრეტულ შემთხვევაში და ამიტომ ითხოვს შეუძლებელს, ნატრულობს შეუსრულებელს: ის წინაპრული სიკვდილი სურს — ძველი და რა ჰქნას თუ სხვაგვარად დამთავრება სიცოცხლისა, სხვაგვარად გამოჩენა არ შეუძლია.

ანდა მეორე ლექსი ავიღოთ. აქ ორიგინალურ გადაწყვეტასთან არ გვაქვს საქმე, მაგრამ რეგისტრი, სტრიქონებში აზრის ხმოვანებისა, საკმაოდ მაღალია. აქაც ავტორს წარსულის ტკივილი არ ასვენენებს, სიზმრად აკვიატებული მეციხოვნე ეცხადება მუდამყამს და ერთი კითხვით აწიოკებს: ნუთუ გადარჩით ქართველები, ნუთუ თქვენი მტერი გაესრულა უკვე. ეს ერთი შეხედვით ჩვეულებრივი ამბავი ხელოვანის საოცარ რეაქციას იწვევს:

და როდესაც დავაპირებ პასუხს,
შევხტება... და მელღიძება სულ.

დანარჩენი მკითხველმა უნდა წარმოიდგინოს, თუ რა მოხდა, საიდან დარჩა შემფოთება ამხელა, როცა გეშინია პასუხის გაცემისა, რადგან სიზმარშიაც კი ეჭვიანი ხარ და არ გჯერა საოცარი ბედნიერება მამულის აყვავებისა.

ამ ლექსს გარკვეული კონტექსტით თითქმის აგრძელებს „საქა-

რთველომ ქროლვისაო“... სადაც
პოეტი ჩამოთვლის:

კაციშვილი ვერ დაგწამებს
ზარია თუ ნაღარაო,
საქართველო მომვარდა და
დამამხო და დამყარაო,
საქართველომ ამჩეხა და
ამკაფა და ამსხეპაო,
საქართველომ გამჭურდა და
გამზიდა და გამცალაო,
საქართველომ დამათრო და
გამბორკა და გამყიდაო.

ამგვარი დაჟინებული განმეო-
რება ლექსს ანიჭებს მეტ ექსპრე-
სიას, რის გამოც მას სულგანბუ-
ლი მივყვებით ბოლო აკორდამ-
დე, რომელიც ასევე ლამაზი და
შთამბეჭდავია.

შენ კი... ლამის რაინდულმა
მოთმინებამ აგატიროს,
კაცო, რამდენს აპატიე... და
რამდენს უნდა აპატიო.

საქმე იმაშია, რომ აქ პატიება
პირობითი ცნებაა. ძველი დროი-

მთავარი კი, მთავარი კი წაგვირია და წარუცხილა,
როგორ მსურდა შენთვის მაინც... ეშვის თვლით
არ ეცქირათ.
როგორ მსურდა, როგორ კიდევ, ოშკის მაღალ
კოშკებიდან
შენი მზე გადმომდგარიყო ზარებით და დროშებითა...

მართლაც ვერაფერს იტყვი, —
პოეტი მკითხველის სენტიმენტებ-
ზე არ თამაშობს, მაგრამ ჩაგაფი-
ქრებს, გასურვილებს და ბარე
დიდხანსაც. შეიძლება ხმამაღლაც
გათქმევინოს ნატვრა.

ამავე ლექსში არის ერთი საი-
ნტერესო გამოთქმა — „და ყვე-
ლა მზის ძლიერება“. შეიძლება
იგი სინონიმი შეკრული ისრების

სათვის იგი სადღაც სიხუსტესად
ნიშნავდა. ერთია ის, რომ ჩვენი
მამულისათვის მართლაც ძალიან
დამახასიათებელი მდებარეობა
ისტორია, რომ მისი ვაჟკაც-
ობა არასდროს დახურდავებულა,
მეორე კიდევ ის არის, რომ სხვე-
ბის ურჯუტ ქმედებას ჩვენ მხოლ-
ოდ თავდაცვას ვუპირისპირებ-
დით, რამეთუ აუარება მტრების
სისინში პასუხის თხოვნისა და
ზღვევინებისათვის იშვიათად გვე-
ცალა.

ამ ლექსებისაგან შინაარსობ-
რივად და შინაგანი ემოციით სა-
ესებით განსხვავებულია „როგორ
მსურდა“, სადაც პოეტი ყველა
ქართველის ნაფიქრალს გადმოგვ-
ცემს და გვჯერა მისი, რადგან ზე-
მოქმედების ძალა სტრიქონებისა
იშვიათია:

მღვრადობისა ანუ ერთიანობისა
ძალისა. მთავარი ამ შემთხვევაში
სხვაა, — ამგვარი მიმართება სა-
გნისადმი იშვიათად მინახავს. ეს
ის ხატია, რომლის შიგნით ვულ-
კანს ღვიძავს. აქ მზე ვაზია, მზე
ჭიგოა, მზე ციხის კედელია, მზე
გუთნისდედაა, მზე ფარ-შიმშე-
რია, — ერთი სიტყვით, საქართ-

გელოში ბევრი, ძალზე ბევრი მზე
ყოფილა ყოველთვის და ყოველ

დროში, ოღონდ მას ზოგზოგებ
ვერ ხედავენ, რამეთუ:

შვილთა სხვა მირონით ნათლავს და ეუფლებს
შენი ხატია თუ გრილო,
რამდენი შენს ტახტზე ასვლას და მეუფებას
შენი დავიწყებით ცდილობს.

ლექსი „ორი რუსთაველი“ ში-
ნაარსობრივად თითქოს აკონკრე-
ტებს ამ აზრს. აქ ისტორიული ექ-
სკურსი ფონია დღევანდელობის
წარმოსაჩენად. პოეტი სიზმარში
ორ უპირველეს მგოსანს იხილავს
და ეს სრულიად საკმარისია, რა-
თა სურათს განზოგადების სახე
მიეცეს, განიცდოს და ფართო
პლანში წარმოაჩინოს ზოგიერთის
„იწრო ბუნება“.

თუმცა აქვე უნდა ითქვას, რომ
ლექსი ვერ ტოვებს ძლიერის
შთაბეჭდილებას, არც აზრის მდი-
ნარება აღიქმება ერთიანობაში.
ამას ემატება ისიც, რომ ზურაბ
გორგილაძის ტონი გაბრაზებული
კაცის მოძახილს უფრო ჰგავს,
ვიდრე მოძღვრისას და, ალბათ,
ამიტომაც დასკვნა სადღაც ალო-
გიური გამოდის:

იგი მეორე შოთა რუსთაველი
პირველს ძიძგნიდა და თხრიდა.

ერთგან ტახტს მითმობდა ბრძენი როსტევენი,
ერთგან ტახტის გამო მღრღნედა
და
ერთგან ფეხს კოცნიდა შმაგი ტარიელი,
ერთგან მიღენიდა ვირებს.

ნათლად ჩანს, რომ პოეტი ტკი-
ვილამდე განიცდის ჩვენი ხასია-
თის მანკიერ გამოვლინებებს და
გვიკიჟინებს კიდევ წარსულზე,
სადაც „უთავო პაიკებივით“ ვი-

იმდენად უცნაური ნათქვამია,
რომ ყურსა სჭრის. რუსთაველი
ჰუმანურობის აღიარებული ეტა-
ლონია და მისი საპირისპირო
სპექტრში დანახვა (თუნდაც სიზ-
მარულ ხილვაში) არაა სასურვე-
ლი. ესეც არ იყოს, აბსურდია
ერს ორი რუსთაველი ჰყავდეს,
რადგან განმეორება ერთი ადამი-
ანისა, თუგინდ გენიოსისა, თავი-
სთავად გამორიცხავს მიმდევრის
სიდიადეს (ეს აქსიომაა, რამეთუ
ის პირობითი „მეორე“ დუბლი-
კატია მხოლოდ), სხვა მხრივ კი
არაფერი დამავდება თუ ხალხს
რუსთაველისტოლა მეორე პოეტი
ეყოლება. აქვე იმასაც ვიტყვი,
რომ იგი არ იქნება თავისი თანა-
ოლიმპიელის განუსჯელად მომთხ-
რელი.

ამავე ლექსში არის სხვა საპი-
რისპირო პარალელებიც:

დექით სიჩუმის ფარდასთან და
დროისა და დახლის ცბიერი მე-
ფენი პატრონობდნენ ჩვენს გონი-
ერებას თუ პატიოსნებას. მართა-
ლია, აქ ვერ ვხედავ, კონკრეტუ-

ლად ვინმეზე გამწყრალ ავტორა
ცოდვა აეკიდოს ერისათვის, მაგ-
რამ მუქი საღებავი თვალშესავ-
ლებია და იგი ზედმეტად მეჩვენ-
ება, რადგან შური, ძმათაკვლა,
გაუტანლობა, „უჩემოთ ვინ იმ-
ღერეთა“ ყველა ქვეყანაში ყო-
ფილა.

ალბათ იდავებს მავანი: ჩვენ-
თან უფრო მასობრივი იყოო ხა-
სიათთა ასეთი ხლართები და მარ-
თალიც იქნება სადღაც. საბუთებ-
საც მოძებნის და ჩაგაჩუმებს. ეს
ფაქტია, მაგრამ იმას რა ვუყოთ
— ჩვენთან სიყვარულიც მეტი
იყო, ერთგულებაც, „ფიცვერცხ-
ლიც“.

არ ვიცი, როგორ დასრულდება
ასეთი კამათი, თუ კი იგი ოდეს-
მე წამოიწყება. მე კი მეჩვენება,
რომ ერის უზომო ენერგია სად-

ღაც უნდა დახარჯულიყო და...
ისტორიის „ბრალია“, რომ სმი-
რად უმიზნოდ იფლანგებოდა.

მე აქ ისტორია ვახსენე და პი-
ნდა ცოტა რამ ვთქვა ზურაბ გო-
რგილაძის მიმართებაზე გარდა-
სულ დღეთა მიმართ. კარგია,
რომ წინაპართა საქმესთან მუზლ-
მოდრეკილი მიდის, როგორც შვი-
ლი ღირსეული, რომელსაც მამა-
თა ავი და კარგი, გზის დასაწყისი
და გასაგრძისი ზედმიწევნით ვაე-
გება. ამის საილუსტრაციოდ გა-
მოდგება ლექსი „მნათი წინაპრუ-
ლი“, რომელსაც ავტორი მამია
ვარშანიძეს — პატრიოტსა და
პატიოსან კაცს უძღვნის. ამ ყეს-
ტით თითქოს შენარჩუნებულია
საქვეყნო საქმეზე შეყვარებულ
თაობათა თავისებური ესთაფეტა.
აი, ისიც:

ერეკლე ჯვარს აცვა სამშობლოს მწუხარებამ
იმდენ ლოდინში და ცდაში,
და მაინც ივერია ქუხდა და მქუხარებდა
ეს მაშინ, სალოცავო, მაშინ.

ან

თამარი ოპიზარის საჰრეთლით ღრადობდა,
ვარძიას ოცნებობდა ქვაში,
იჯდა თეთრონზე და სივრცეებს მიაპობდა,
ეს მაშინ, სალოცავო, მაშინ.

ამ სტრიქონების შემდეგ მკით-
ხველმა შეიძლება იფიქროს, რომ
წარსულის იდეალიზაციასთან
გვაქვს საქმე, მაგრამ ასე არ არის
საბედნიეროდ. პოეტი სწორ პო-
ზიციას ირჩევს. ხედავს ძველთა
„საქმეთა საგმირონს“ და მომავ-
ლისაკენ ისე იხედება. აქვე, კი-

დევ ერთხელ გაატარებს მათრახ-
ქვეშ იმათ, ვისაც ურწმუნო თო-
მას აზრებით უვლიათ წუთისოფ-
ლის შარაზე.

კმარა! —

ბოგინია ბრმათა და უგუნურთა,
შენ რომ ვახევეს და გზარავს,
როგორც გუგუნებდი, ისე იგუგუნებ
მარად! მარად და მარად!

ეს დაჟინებული „მარად“ სხვა არაფერია, თუ არა მამულის ბედნიერი დღეების დღევანდლობაში განივება და ერთ ხატად წარმოდგენა, ე. ი. მომავლის ნათელი პერსპექტივის განჭვრეტა, ხილვა იმისა, რომ სხალ უფრო დიდი მზე ამოვა, უფრო ამაღლდება შოთას მიწა-წყალი, ჭიგოს უფრო მაგრად აეხვევა ვაზი, დაიზრდებიან ქალნი და ვაჟნი მტერთან და მოყვრებთან მართალნი, გულადნი და სულით მდიდარნი.

აი, აქ ჩანს პოეტის ისტორიზმის დიდი გრძნობა. იგი არ ჰყოფს დროს ნაწილებად. მისთვის ისტორია ერთიანი გზაა საქართველოსი პირველი აკვნის დარწმევადან ვიდრე უსაზღვრო სინათლისაკენ ამ გაგებით პოეტისათვის გარდასულ ეპოქაში მოგზაურობა გულისხმობს მომავლის სარკმლებში გადახედვას.

ამიტომაც, ზურაბ გორგილაძე მრავალ მომენტს, რომელიც წარსულთან არის დაკავშირებული, თავისებურად აღიქვამს, ხედვის თავისებურ პრიზმაში ატარებს. მაგალითად, ავიღოთ თურქეთის სამასწლიანი ბატონობა აჭარაში, რომელმაც შთამომავლობას ორად გაყოფილი გული, განახევრებული ცრემლი და საფლავი დაუტოვა. ის წუხილი, რაც ხიხანისათვის მეგრძოლთა დედებისა და საცოლეების უბეებს ეკიდა, ახლაც დადის ჩვენში და მრავლის მუშას აკრთობს, სიმღერებს მწარე ჰანგზე.

აღბათ მრავალჯერ სამასი

სტრიქონი დაიწერა ავადსახსენებელ წლებზე. დღეს აჭარაში არ მეგულება მწერალი, რომელსაც არ ამოეკვნესოს ის სადარბაზო, რომელიც, ის ვარსკვლავთცვენა.

მაგრამ, როგორც ყველა მედალს, ამ ლექსებსაც აღმოაჩნდათ მეორე მხარე, და საქმაოდ საცნაურიც: ერთფეროვნებისაკენ გადახრა, ერთი მოტივის ვარირება. სხვა თემებს პარალელურად ველარ მივაქციეთ ყურადღება და...

ბევრგან გამოიგია უცნაური გამოთქმა — „აჭარული მწერლობა“ ან „აჭარელი მწერალი“, რაშიც ალბათ პირდაპირ თუ არაპირდაპირ ჩვენი კუთხის სიტყვის ოსტატებსაც მიუძღვით გარკვეული „წვლილი“. მეტსმეტი ხაზგასმა აჭარის ისტორიის შავბედობისა, ქუშისა და კვნესისა, იმდენად მასობრივი და დამახასიათებელი აღმოჩნდა, რომ ბევრის წარმოდგენით იგი თვისობრივ ფენომენს გაუტოლდა და რეაქციაც არასასურველი გამოთქმის ჩამოყალიბებით დასრულდა.

ეს ერთი შეხედვით დაუჯერებელ ამბავსა ჰგავს, მაგრამ, მგონი, მაინც ასეა. ლიტერატურას და ფიზიკას აქვთ ერთი საერთო მომენტი. მათი შეხების წერტილი ნიუტონის მესამე — ქმედება-უკუქმედების კანონია. სიტყვასაც შეუძლია, თუკი მასზე განსაზღვრული ძალით იმოქმედებ, აპირისპირო წინააღმდეგობა დაგახვედროს. ადრე, გერმანელ დამპყრობთა მისამართით, — „მიზაკისფერი ქირი“ მოვიდაო, თქვა

რომელიც მწერალმა. შემდგომში ისე ამოიჩემეს და იმდენი ატრიალეს ეს გამონათქვამი, რამდენს მისი განმეორება ჰკუთნებოდა. ადამიანს აზრადაც არ მოუვა. ასევე არავის სურს შეადაროს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი „თეთრ ტაძარს“, რამეთუ ეს ხატიც დიდხანს აჯახირეს და აწვალეს.

და განა მართო ეს. შეიძლება კონკრეტული თემაც მომაბეზრებელი გახდეს, ჩამოიქნას სტერეოტიპად და, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სრულიად მოულოდნელი შედეგი მოიტანოს, თუკი მას სხვადასხვა კუთხით, ასპექტით, შინაარსით ან ფორმით არ გადმოვცემთ.

ზურაბ გორგილაძემ ალბათ იგარძნო ეს საფრთხე. მას სხვაზე არანაკლებ სტივია თავისი კუთხის ნაკენსარი. არაერთი ლექსი მიუძღვნა კიდეც სამშობლოსა და მის მცველებს — მომხდურის მახვილით ჩაკაფულებს, მაგრამ, როგორც იტყვიან, ზომიერებას არ უღალატა და შტამპებს არ გაჰყვა. ამის ნიმუშებია ადრინ-

დელი თუ ახალი ლექსები: „სხალთის ტაძარი“, „ლომან“, „გაფრთხილება“, „ისევ გახსენდება... მიხარია“ და სხვა, სადაც პოეტი ქვეტექსტებით თუ მიგვანიშნებს თავის წარსულისმიერ განცდებზე და იმ ფიქრებზე, რომლებიც მასში დატოვებს დანგრეული გოდოლის ისტორიებმა. და რაც მთავარია, ეს ყველაფერი მომავლის სათქმელსა და პრობლემებს უფრო უკავშირდება, ვიდრე ათასგზის განჩხრეკილი მომენტის გახსენებას.

აი, სწორედ ასეთი მიდგომით წარმოიქმნა თემის მრავალფეროვნება სარეცენზიო წიგნში, სადაც ერთად ბობოქრობენ სიყვარულიცა თუ სიძულვილის სისხლსაც გრძნობები, მომხიბლავი პეიზაჟის ხატები, იმედგაცრუებისა და უკმარისობის მომენტები, ცხოვრების ყოფითი სურათები, ზოგჯერ ვიწრო-კამერული მოტივებიც. და ყველაფერს ამას ზემოქმედების საოცარი უნარი გააჩნია.

ავიღოთ მაგალითად:

არაფერია ნაშფი. არც ნერვიული ბოლთა
და ხატრით უნდა დაწვე ზოგჯერ საკუთარ ცოლთან
მე კი...
ცრემლებით ვკოცნე იძულებითი წლები,
ასე მგონია, ზოგჯერ ჩემსავ სხეულთან ვწეები.

ალბათ, იშვიათად მოგისმენიათ უფრო ვაჟკაცური „აღსარება“. და განა იმიტომ, რომ სხვას არ შეუძლია ამგვარი განცდა, არამედ

იმიტომ, რომ რაღაცის გვერდიდანაა მუდამ. საკუთარი სულის სიღრმისეულ მოძრაობას ვერ ვამხელთ ხალხში და იჭვნარევი თუ

შევდანასვამი ვამძიმებთ მიწის ზურგს, რომელზედაც დავიარებით.

წიგნის წაკითხვის შემდეგ მომეჩვენა, რომ ამოვხსენი ზურაბ გორგილაძის, როგორც პოეტის, მრწამსი. მისი სტრიქონი, ჩემი წარმოდგენით, ასე ხმინაობს: „ადამიანებო! იყავით გულწრფე-
ლნი, თვით უაღრესი შეჭვივების ჟამსაც კი გამოფინეთ მზეზე ღროშასავით მართალი და კეთი-
ლი სული. გწამდეთ, რომ მხო-
ლოდ ეს უშველის კაცობრიობას, ესაც ერიდება ადამიანურობის გამხელისა“. ასეთია ჩემთვის ლექსი „ბოშური სიმღერა“, სადაც გულის გრდემლივით ცემა დამ-

ოჰ, შებილწული სიყვარულის პატივსაცემად
ზიზლი შენს სახელს.... მარადი ზიზლი.

იმავე ბაგემ ამოიციდინა ეს სტრიქონები, რომელმაც ერთ-
ხელ „სიკვდილივით უკვდავი კო-
ცნა“ ინატრა და დედამიწა შეი-
ცოდა „სამყაროში მიმავალი მა-
რტო“, კარგი შედარებაც მონახა
და მთვარე მიჯნურად დაუსახა.

ამ ორი მომენტის შედარება სხვაზეც მიგვანიშნებს, — არსე-
ბითზე და უმთავრესზე. ხელოვა-
ნი თურმე ქვაბსა ჰგავს, სადაც
ჯოჯოხეთური მხურვალეებისა და
გულცივობის ნარევი ეტევა, იგი-
ვე ხელოვანი კომპლექსია მრავა-
ლგვარი წახნაგისა და ბოლოს ხე-
ლოვანი ათას სიმზე აწყობილი
ინსტრუმენტია და იმ ჰანგზე აჟ-
ღერდება, რომელზეც შეახებს
შელს ცხოვრება.

წუხრებულ გამაშიც ისე ისმის
თითქოს მდინარე მოარღვევდეს
ჯებირს.

მიდის ასე ჰარიპარად,
მიდის ჩემი გაზაფხული, მიდის...
ერთხელ ქვამაც გაიხარა,
ერთხელ ეშმაც აუჯანყდა სინდისს.
ათარ დადგა ჩემი ხვალს,
ვერ მესროლეს ის გრძნეული გუნდა,
ღმერთო! ვილაც შემაყვარე,
ვილაც ღმერთო, მაწანწალა თუნდაც.

ეს ლექსი ნათლად გვიჩვენებს
პოეტის თვისებას, — როცა იგი
სულში დავანებულ ვნებებსა და
სურვილებზე წერს. მაშინ მისი
სტრიქონი ძალზე ემოციურია.
რამეთუ იგი ანარეკლია შინაგანი
წინააღმდეგობებისა და ნააზრევ
შთამბეჭდავი გამოდის.

აქვე უნდა ითქვას, რომ ამ ლე-
ქსში ავტორმა ენობრივი „შეც-
დომა“ დაუშვა. სიტყვა „ჭურღლ-
ლებს“ ისე მოქმედებს კაცზე,
თითქოს ფეხშიშველა ცხელ ქვი-
შაზე დადიოდეს. საერთოდ ზუ-
რაბ გორგილაძე ამ მხრივ მეტის-
მეტად თამამად იქცევა. ლექსებ-
ში „ლელვზე ვაშლის ყვავილი,
ვაშლზე ლელვის კობერი“, „ამ-
ფუნგე და ამშალე“, „წერილი
მთიდან“, „ჩემო ციცავ, კარგო
ციცავ“, „ბუხართან“ ისეთი სიტ-
ყვები დომინირებს, რომ აჭარის
ფარგლებს გარეთ მცხოვრები
მკითხველი ვერ აღიქვამს.

ჯერ ერთი, კუთხის კოლორი-
ტის გადმოსაცემად სულაც არ
არის საჭირო ამდენი კუთხური

სიტყვების მოხმობა, მეორეც, თუკი პოეტი ფიქრობს ამ სიტყვების ენაში დამკვიდრებას, ტყუილად გაირჩება, ეს სიტყვები თვისობრივად ვერ დაუკავშირდება თვით ავტორის სტილსა და ენობრივ სამყაროს, პირიქით, სადღაც დაუპირისპირდება კიდევ, ლოდს დაემსგავსება, განუსჯელად რომ ჩააგდეს საძირკველში.

ყოველივე ამას, ცხადია, სიყვარული მალაპარაკებს. ვერც იმაზე გამოვიდებ თავს, რომ თითქოს ჩემი აზრი ბოლომდე მართალი იყოს. უბრალოდ, ავტორს გავახსენებ ელიოტის ორ გამონათქვამს: დიდი ინგლისელი მწერლები ბოროტად იყენებენ ენას, ამკვიდრებენ საკუთარ იდიომებს და გამოთქმებს, „იმდენად სპეციალურს და თვით ექსცენტრიულს, რომ იგი აღარაფერში გამოადგებათ მომდევნო თაობის პოეტებს“, და აქვე: „თუ მწერალს არ გააჩნია ენა, რომლითაც იგი გადმოსცემს ემოციებს, ე. ი. მას არ გააჩნია ემოციები“.

აქ შემოქმედი ზომიერების გრძნობაზე კი არ მიგვანიშნებს, არამედ თვისობრივ ფენომენზე, ეს რთული საკითხია. ზუსტად ამგვარმა მიმართებამ წარმოშვა ერთი შეხედვით ორი დაპირისპირებული (ერთი ადამიანის მიერ) აზრი, რომლისგანაც გამოდის, რომ საჭიროა არა მექანიკურად სიტყვის შემოტანა, არამედ იმ ერთადერთი და განუმეორებელი სიტყვის მოძებნა, რომელიც კონკრეტულ ემოციას მთელი სას-

რულით და სისასებით გადმოგცემს.

ენობრივი ხარვეზები, როგორც სხვა სახის, ზურაბის სხვა დანახევრებშიც შეიმჩნევა. „მნათი წინაპრული ისევ დაგვლრიალებს“... ამ სტრიქონის უკანასკნელი სიტყვა ამოვარდნილია ლექსის საერთო განწყობიდან, შინაარსობრივი ქსოვილიდან და ემოციასკი არ აძლიერებს, როგორც ამას ალბათ ავტორი ელოდა, ასუსტებს კიდევ.

ცუდი ალიტერაციებია: „ძონძალა ძაღლებს ძაგრავს ძერის გადაძახილი“ და „დარდიან დარდნელში დრაკონების მთქნარება“, იმიტომ რომ არც ერთი და არც მეორე აზრობრივად არ არის დაუყურსული, მათი ბგერწერაც სუსტია და არ გვაძლევს გამოკვეთილ ხატს.

როგორც ზემოთ ვთქვი, ეს შენიშვნები ჩემია და ვითარ წესია, მას აღიარებენ ან კიდევ ყურსაც არ მიაპყრობენ. შეიძლება ცოტა მკაცრიც კია, მაგრამ ვფიქრობ, ზურაბ გორგილაძისთანა პოეტს „შელავათი“ არ სჭირდება. იგი მკითხველთა აზრით თავისი თაობის ავტორთა შორის ერთ-ერთი ნიჭიერი და პოპულარულია. სწორედ მისი ასეთი ტვირთი მავალებს მეც „უგულო“ ვიყო, მითუმეტეს მაშინ, როცა ვხედავ, პოეტს აქვს თვითმყოფადი სტილი, სადაც მცირე შეუსაბამობაც კი ლაქასავით ჩანს.

სარეცენზიო წიგნი ვერსიფიკაციის თვალსაზრისითაც იპყრობს

ყურადღებას. წერის თავისებური მანერა ბევრგან მჟღავნდება და, რაც ჩემთვის სასიამოვნო მოულოდნელობას წარმოადგენდა, წიგნში ვნახე ვერლიბრის კარგი ნიმუშები...

დაბოლოს იმის თქმა მინდა, რომ ზურაბ გორგილაძის პოეზია მოითხოვს დაწვრილებით განხილვას და ანალიზს. იგი უცდის პროფესიონალ კრიტიკოსს, რომელიც ახსნის თუ რად არის პოეტის ზოგიერთი ლექსი ბუნდოვანი, როგორ ახერხებს ავტორი სამოქალაქო მოტივების მძლავრი „ნალმით“ დატვირთვას, საიდან

მოდის ასეთი მდიდარი ინტონაციები და როგორ იზარდა ხელოვანში სიყვარული ადამიანში რომლის ექო შესანიშნავ სტრიქონებად გამოიძერწა:

მზეო! — ვიღაც იხვეწება მწარედ,
მზეო! — ხარხარებს და მღერის,
მე კი ვდგავარ სასწაულის გარეთ
სამყაროსკენ გაშვებული ხელით.
ეს მზე ჩავა, დაღამდება, მძიმე
აბზურველით მოირთვება მიწა,
მე არ ვკარგავ, ო, არ ვკარგავ იმედს,
ვიცი, სადღაც ადამიანს ღვიძავს.
ყველას მისი დაშვენდება პალმა,
მისი დაფნა და იელის ტოტი,
მზეო! შენაც აღიარებ ალბათ,
ადამიანს გაუმარჯოს, მოდი!

მოსავ ბაქიკიშვილი

მ ე ხ ი ლ ე ო ბ ა აჭ ა რ ა შ ი

აჭარის ფლორა უძველესი დროიდან არის ცნობილი. აქ მცენარეებს განვითარების მეტად ხელსაყრელი პირობები ჰქონდა. აჭაურობას ადვილად ეგუებოდა შემოტანილი კულტურული მცენარეებიც. განსაკუთრებით მრავალფეროვანი იყო ხეხილი, რასაც ტოპონიმებიც მოწმობს. აქ მრავალნაირია ვაშლი და მსხალი, ქლიავი და ტყემალი, ბალი და სხვა. არც გასაკვირია, რადგან კავკასია, კერძოდ კოლხიდა, ითვლება კულტურული ხეხილის წარმოშობის ერთ-ერთ ცენტრად. ზოგი მეცნიერი ფიქრობს, ხეხილის მყნობა ბალკანეთის ქვეყნებში საქართველოდან გავრცელდაო. აკადემიკოსი ივ. ჯავახიშვილი წერს, რომ რომაელებს ბალი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოდან გაუტანიათ.

ამის დამადასტურებელი ისიცაა, რომ საქართველო ძველთა-

განვე გამოირჩეოდა ველური ხეხილის სიმრავლით. ახლაც ბევრია ჩვენში გარეული ანუ პანტავაშლი, ლელვი, მსხალი, კოწახური და სხვა. ეს საშუალებას იძლეოდა შეერჩიათ საუკეთესონი და გამოეყვანათ გაუმჯობესებული ჯიშები. „აჭარლები ზომ ერთ-ერთი ძლიერი შტოა ძველ მესხურ-ტაო-კლარჯული კულტურისა. ეს მემკვიდრეობა დაუყოვნებლივ უნდა აღინუსხოს, ხვალ შეიძლება გვიან იყოსო“, წერს აკადემიკოსი ნ. კეცხოველი. აჭარას ვენახ-ხილიან ზოლად მიიჩნევდა ივ. ჯავახიშვილი.

გეოგრაფიის მამა სტრაბონი, რომლის დედა ჭანი იყო, მიუთითებდა, რომ კოლხეთში მაღალგანვითარებულია მეხილეობა-მეხილეობა. სტრაბონი ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისში ცხოვრობდა, მაშასადამე, იგი მანამდე პერიოდს აღწერს.

ასევე საყურადღებოა მეექვსე საუკუნის ისტორიკოსის პროკო-

იბეშლება განხილვის წესით.

ფი კესარიელის ცნობა. მან აჭარა საკუთარი თვალთ იხილა და აღწერა რასაც წერს, უტყუარია. მესხეთი, მასში კი აჭარაც შედიოდა, მთავარიანია, მაგრამ მოსახლეობა ისე დახელოვნებულია მიწათმოქმედებაში, რომ ხეილითა და ვენახებით დაუმშვენებიათ მიწა და მათი ნაყოფიც ბლომად აქვთო.

ასე იყო საუკუნეების შემდეგაც, ცხადია, თამარ მეფის დროსაც. აჭარის ერისთავთ-ერისთავი, მწერალი, ფილოსოფოსი, ასტრონომი, ისტორიკოსი და ენათმეცნიერი აბუსერიძე ტბელი 1233 წელს შეთხზულ ისტორიულ-მხატვრულ ნაწარმოებში „ბოლოკ ბასილის ეკლესიის მშენებლობა შუარტყალში და აბუსერიძეთა საგვარეულო მატთან“ აგრონომიულ ცოდნასაც ამჟღავნებს. ერთმა მოღვაწემ, თავადმა მშენებლებს თვით აუწყა „ადგილსა ზედა მწყურნებსა და მიწისა ზედა ლბილსა ხელყოფაი ამის ამღმენებისაი“, ასე დიდ სიღრმეზე რბილი და სველი მიწა იყო და ამიტომაც შენობის ასაგებად არ ვარგოდაო, მიუთითებს ივ. ჯავახიშვილი. იგი ასკვნის, რომ, როგორც ჩანს, ქართველებს მაშინაც ცოდნათ ნიადაგის შერჩევა ამა თუ იმ კულტურული მცენარის გასაშენებლადო. მეხილეობის განვითარებას გვიდასტურებს ამავე პერიოდის „მაჭახლის სულთა მატთან“, რომელიც ერთ-ერთი უნიკალური ქართული ხელნაწერია და ლენინგრადში ინახება.

აჭარისწყლის ხეობაში რომ მეხილეობა მეურნეობის უაღრესად განვითარებულ დარგს წარმოადგენდა, ამას ნათელყოფს გამოჩენილი ფრანგი მოგზაური და დიპლომატი ჟან შარდენი, რომელიმაც 1672 წლის შემოდგომაზე მოიარა ჩვენი კუთხე. იგი მას „უხვ ქვეყანას“ უწოდებს, ხალხს „მშვენიერი ელფერი აქვს და ლამაზებიც ბევრია მათშიო“.

შარდენი აქებს აჭარის მკვიდრთა შრომისმოყვარეობასა და სულგრძელობას. „ჩვენ უხვად გვაძლევდნენ ქათმებს, კვერცხს; ღვინო, პური და ხილი ბლომად გვქონდა, რადგან თითოეულ მოსახლეს თავის წილად დიდი დოქით ღვინო, ერთი კალათა ხილი და ერთი კალათა პური მოჰქონდა. ჩემგან ფულს არ იღებდნენ“. და აქვე: „აქაურები ბევრად უკეთესად ცხოვრობენ, ვიდრე კავკასიის სხვა ხალხები. ცხოვრება აქ კარგად და იაფად შეიძლება. ევროპის არცერთ ადგილას არ მოდის უფრო გემრიელი მსხალი და ვაშლი“.

ვახუშტის ცნობით, მე-17 და მე-18 საუკუნეების მიჯნაზე აჭარა კვლავ „ნაყოფიერების ქვეყანად“ იწოდებოდა. იგი გამოირჩეოდა ხარისხოვან ხილთა სიმრავლით.

აჭარაში მეხილეობის განვითარებაზე მეტყველებს ამ დარგთან დაკავშირებული უამრავი ტოპონიმი. ისინი ზღვისპირა, მაღალმთიან, განაპირა თუ შუა აჭარის ყველა სოფელშია მიმოხეული.

ეს, აგრეთვე ზეპირსიტყვიერებაში დაცული მასალები, ხალხური ტერმინოლოგია და სხვა გვარწმუნებს, რომ მიწათმოქმედება აჭარაში უძველესი დროიდან მოდის, მისი შემადგენელი დარგი მეხილეობა კი ყოველთვის მაღალ დონეზე იყო.

ვინ არ იცის, რომ ჩვენში საკმაოდ დიდ სოფლებს სხალთა, ვაშლოვანი, თხილვანი, ლელვა, წაბლანი ჰქვია. იშვიათია სოფელი, რომლის უბანს ხეხილის სახელისაგან წარმოქმნილი სახელწოდება არ ჰქონდეს. ისინი გამოხატავენ ჯიშებს, მოსავლიანობას, ნარგავების რაოდენობას, გაშენების ადგილსა და სხვა.

დავიწყით მსხალთან დაკავშირებული სახელწოდებებით: სხალძირა — დიდაჭარასა და ცხმორისში, სამსხლიძირი — მეძიბნაში, სამსხალი — ვაიოში, სხალყანა — მილისში, სხალთიძირი — პაპოშვილებში, სხლობანილე — ბჟუბჟუში, სხალთაფლიძირი — წყლისაყარში, სასელაძირი — ქედაში, ლომანაურში, მახალაკიძეებში, სხალთავაკე — ღურტაში, ძირკვაძეებში, სხლოვანი — აქუცაში, სხლების დუბე — ჯაბნიძეებში, სხალმერე — კორომხეთში, სხალთიმერე — ფურტიოში, ჭერში, სხალმერეთა — აყყისთავში, სხალბერეჟეთა (ანუ უხვი) — გუნდაურში, სხლიანი — დიოკნისში, სხალისაყანე — ბოზოყვათში, კოხში, სხალვაკე — ქაქუთში, ხეჭეჭურაძირი — ბუღაურში და სხვა.

ვაშლიძირა — საციხურში, შლათხევი — ზვარეში, ქედლებში, ვაშლები — ლომანაურში, პოშვილებში, ვაშლათი (ა) — ვარჯანისში, შუბანში, ვაშნარი — ჭერში, ვაშლანი — სინდიეთში, ვაშლიქედი — ვარჯანაულში, ჩილავაშლა — ნამონასტრევი (ქედის რაიონი) და სხვა.

ტყემლიანი — სკურდიდში, ტყემლიძირი — დანდალოში, მარადიდში, ტყემლათი — ზვარეში, ჭალაში, ჯაბნიძეებში, ტყემლიქედი — მერისში, სილიბაურში, ტყემალთა — ნამლისევში, ტყემლები — აჭყვაში, ტყემალკარა — წაბლანაში და სხვა.

ბალაური — თავოში, დღვანში, ბალნარი — მირვეთში, პაქსაძეებში, ბალგვერდი — კიბეში, ბერაძეებში (აჭარისწყლის ს/საბ-ჭო), ბლიბახჩა — ტომაშეთში, ბალიქედი — ზედა მახინჯაურში, ხალაში, ბლიძირი — ვაშლოვანში, ლომანაურში, კოკოტაურში, მერისში, ზენდიდში, აბუქეთში, განთიადში, ძირკვაძეებსა და სხვა.

ლელვათი — კოლოტაურში, ლელვიძირა — გობრონეთში, ყოროლისთავში, ლელვათაღელე — გეგელიძეებში, ლელვისწყალი — ზენითში, ქლიავნარი — მაჭახელში, ქლიავებიძირი — წონიარისში, ორმოსავალაი — ცხმორისში და სხვა.

ჩვენი წინაპრები ხილის ნაყოფსა და ფურცლებს დაავადებათა სამკურნალოდაც იყენებდნენ. დღევანდელი ქედის რაიონის ს. აგარაში ცნობილი განმანათლებ-

ლისა და პატრიოტის აბდულ მიქელაძის მიერ მიკვლეული „მცირე კარაბადინის“ მიხედვით ყურის ტკივილის მოსარჩენ სხვა წამლებს გარდა იყენებდნენ ატმის გულის ზეთს. მას გამოხდისთანავე ყურში აწვეთებდნენ ავადმყოფს. ატმის გული კი სიყრუვესა და ყურიდან სითხის დინებას ჰკურნავდა.

მუცლის აშლილობისა და პირლენების სამკურნალო წამლებში შედიოდა ნედლი და გამხმარი ვაშლი, რომელსაც ხარშავდნენ, ნაყავდნენ და წვეს ალევინებდნენ, ხოლო სიყვითლის მოსარჩენად ხმარობდნენ კოწახურისა და ვაშლის ცილით დაყენებულ წვეს, რომელსაც ღვინოსთან ერთად ალევინებდნენ და ტანსაც უზილავდნენ.

მსხლის ჯიშებიდან შემოგვრჩა გონივრა, სხალქოთანა, პაპა სხალი ანუ ძველი, სხალეთორა, სხალბატონა, ბათომურა, ჭანივრა, თქლაფა, ოდიკისერა, ცხენითავა, ყურწყაპა, მარიობა, ლაბაშტა, სხალქვა, ხორგასხალი, აჭარული სხალი, ჩხიკვა, პურა სხალი, აკიდოსხალი და სხვა, სულ 36 სახეობისა, რომლებიც ნ. კახიძის გამოკვლევით მაჭახლის ხეობის სოფლებში დღესაცაა ცნობილი.

ვაშლის ჯიშებიდან ამ ხეობაში შემონახულია 15 დასახელებისა: აჭავლა, წითელი, თეთრი ვაშლი, დემირა, მურღულა, ქედქედურა, ყორვალა, ფქვილა, ჭალის, ქვაბითავა, ბერა, ხოტორა, კვინჭილა, ოფე ვაშლი და სხვა. ნ. კახიძე

გვაცნობს ბალის, ქლიავის, ტყემლის, ლელვის, ატმისა და სხვათა ჯიშებსაც, მეხილეობასთან დაკავშირებულ ტოპონიმებს, აგრეთვე იმას, თუ როგორ ამზადებდნენ კოწახურს (ყორაოს), წოწორაქას ანუ ტყემლის საწებელს, ხოლო ხეხილის მერქნისაგან — ძვირფას ავეჯს.

პროფესორ შ. ნიჟარაძის ცნობით, შუახევის რაიონის მხოლოდ ერთ სოფელ ნიგაზეულში ხარობს ვაშლის შემდეგი ჯიშები: გონივრა, ბოტა, დემირა, წიაპლიკა, შაქარვაშლა, მახარავაშლა, კოჩიკაშლა, პანტა ანუ ბუშავაშლი, წვრილ და გამძლე ვაშლს ამ რაიონში ლიტრიკაის უწოდებენ; ცნობილია აგრეთვე — ქლიავის ჯიშები ოტური და ჭიანჭური, მოხუც ხ. ლომინაძის თქმით, მსხლის ნაწილს ძველად ბათუმში ეზიდებოდნენ, მეტწილად კი ბეთმეზს ანუ მურაბას, ტბილ სასმელს ლეჩერსა და სხვა საკვებს ამზადებდნენ, ხოლო ნაწილს ახმობდნენ. ლეჩერის მისაღებად ხილს ჭრიდნენ და ადულებდნენ მანამ, ვიდრე შესქელდებოდა. შემდეგ ცოტა ხაპს (გოგრას) ან ჩირს ურევდნენ და ისევ მოადულებდნენ. აჭარლებს ყვარებიან ხილის ჩირად შენახვა და ზამთარში მშრალად ან კომპოტის სახით გამოტანა სუფრაზე, — ვკითხულობთ კავკასიის არმიის შტაბის უფროსის ვ. ლოსოვსკის წიგნში. ამასვე მიუთითებს ზაქარია ჭიჭინაძეც — აკეთებდნენ აგრეთვე ტყლაპს და ინახავდნენ საზა-

მთროდ, მაგრამ შინაური თუ ველური ხილი მაინც დიდი რაოდენობით ხეებზე რჩება და იკარგებაო.

ვნახოთ როგორ ინახავდნენ მსხლის, კერძოდ, ხეჭეჭურისა და სართულას ნაყოფს ხულაში. მას ქვევიდან დაუფენდნენ რაიმეს, მოაწყობდნენ სიმიდის ქუნჩალს ან თივას, ზევიდან ქსოვილს გადაახურავდნენ და ხილს გაზაფხულამდე ინარჩუნებდნენ. ინახავდნენ ჭურშიც, მაგრამ მხოლოდ ხეჭეჭურს. საჭირო იყო ჭურისთვის რაიმეთი შელესვა, ვთქვათ, ტალახით, მიწის წაყრა, რომ ჰაერი არ შესულიყო. ასე მსხალი შევადებოდა და თან მწიფდებოდა.

საკრეფად იყენებდნენ გიდელს, თოკს, გოდორს, ორხაპოსა და ღჯას. გიდელს კავით ჰკიდებდნენ ხის ტანზე, ძირს კი თოკით უშვებდნენ. ნერგს ჩქოლასაც უწოდებენ. დამყნო ჩქოლაზე გამოცანაც კი მოუგონებიათ — „თავშეხვეული მაღლა გარბისო“.

ხილის ჯიშებს, ამ დარგის მომავალს სხვა მკვლევარები და მოგზაურებიც შეეხნენ. მაღალმთიან აჭარაშიც ხილი უხვად არის, განსაკუთრებით ვაშლი და მსხალი. მათი, აგრეთვე წაბლის უზარმაზარი ხეები ტყეშიც უამრავია, გასდევნ გზებსა და ხეობებს. დიდაჭარა ბაღებშია ჩაფლული, ყვავილობისას ძლივს შეამჩნევთ სახლებს. ჯალაბაშვილებში სელმან ბაირახტარიშვილის ერთი ძირი მსხალი ყოველწლიუ-

რად 200 ფუტს ისხამს. ხილი გააქვთ ოზურგეთში, ახალციხეში, არდაგანსა და ალექსანდრეპოლისში (ლენინაჯანი), წერს გ. ყაზბეგი.

დ. ბაქრაძის ცნობა ზღვისპირა აჭარას ეხება. ხილი ყველა სოფელშია. განსაკუთრებით კინტრიშის ხეობაში. იგი ხარისხით უკეთესია შავი ზღვის მთელ სანაპიროზე. გემრიელი, დიდრონია და კარგა ხანს ინახება. ზემო ხინოსა და დიდვაკეში გვამე დიდმარცვლებიანი გემრიელი ალუბალი, რომელიც შემოდის მაშინ, როცა სხვაგან მოღეულია. ომამდე (1877-1878 წ.) ბათუმში, ფოთში, ოდესასა და სხვაგან გაჰქონდათ 200 ათასი ფუტი ვაშლი და ასი ათასი ფუტი მსხალიო. ოდესაში, ყირიმში და სხვაგან რომ გაჰქონდათ ხილი ბათუმიდან, ამასზე მიუთითებენ ფრანგი მოგზაურები მურიე და ლიოზენი.

მოგვყავს ჩვენი კუთხის კარგი მცოდნის თ. საზოკიას ცნობებიც. ღორჯოშში მეცხოველეობის შემდეგ მეფუტკრეობა და მებაღეობაა განვითარებული. აქაური მსხალი განთქმულია. ხეხილი ყველა ოჯახს აქვს. ფურტიო საესეა ხილით. საზამთროდ იმარაგებენ მსხლის ჩირს და კომპოტსაც აკეთებენ. ქლიავიც საყოფად აქვთ. ფურტიოში ადამიანს აოცებს მთელი ტყე ხეხილისა, რომელშიც ჩაფლულია აქაურთა სახლები. განსაკუთრებით აუარებელია მსხალი. ამდენი კარგი ჯიშის ხილს აჭარაში იშვიათად სადმე შეხვდებით.

აჭარის შესახებ სამართლიანად იტყვის, მთლიანი ბაღია. ხილი, განსაკუთრებით მსხალი, ყველგანაა. ხეს გადაჭრიან, გააპობენ და ზედ კარგი ჯიშის ხეხილის ყლორტს დაამყნობენ. თოვლი ტოტებს სშირად არ არჩენს მათ. ხილი მეწლეურია ანუ „სირით მოდისო“. მსხალი მეტად ნაქებია, გააქვთ ბათუმში ფუთი 30-80 კაპიკათ, ხოლო ფუთი ვაშლი 40 კაპიკიდან მანეთამდე ფასობს. მიაქვთ არტანუჯელებსაც. 1894 წელს ხულოში 5065 ფუთი ვაშლი მოუკრეფიათ, მსხალი 2000 ფუთით.

შემდეგ ჩამოთვლის ვაშლის სახელებს: ბოტია, წითელი, ყარაფილა, შაქარვაშლა, ბიავაშლა, სობავაშლა, წითელვაშლა, მწვანია, გონიგრა, ჩალავაშლა, დემირა ანუ რკინავაშლა, წიბლიკა (წვიტა), კაჩა და ყირმიზა ანუ წითელა. მსხლის სახელებიდან: ხეჭეჭური (ჭურში ინახავენ და აქედან წარმოსდგება), ბელაღეთურა, ბეტურა, საღომა (ღომსავით იჭმება, რბილია) კვირისთავა, სხალძაძა, თავანა, ჯიხარაჯული, ხეხელა (ადრეულა), ბარაქა, ბარაქას ბუში, სხალგზა (საზამთრო), წყაროსპირა, სანთელა, ჭილობა, სამწიფარა, ვარდანულა, ნუნუა, უწყვეტა, სართულა, მაგარა, ბუნძელა, უჩხითური, (სოფელია ქედის რ-ში), შავსხალი, სხალთაფლა, თავრიზულა, კაცისთავა, ბოქმუა, ნანეზირა ყაბაღარ მუთი, წარე ბოქმუა (ძალზე დიდი, ერთი კაცი ძლივს ერევა),

პაქსურა, მიხრივი, ყვითელა, ხეტურა, მილახური, გვერდწითელა, თეთრულა.

თ. სახოკია ქლიავის სახელებსაც ჩამოთვლის: ოტური, ვარვალა, ჭანჭური, ღორქლიავა და ქლიავი. მსხლის სიმრავლეს, აგრეთვე მისგან წვევნებისა და არყის გამოხდას მნიშვნელოვანი რაოდენობით ადასტურებს მისივე ცნობა. ოსმალების ბატონობის დროს (1878 წლის აგვისტომდე) ხილიდან არყის გამოხდაზე სპეციალური გადასახადი ჯეგირები არსებებულა.

უფრო ადრინდელ პერიოდს ეხება ს. მესხი. „ბევრი ხილი, „კაცისთავა, მსხალი“ და უშველებელი ვაშლები, ოყა ანუ ვ გირვანქა შაურად ფასობსო. ჩაქვის ხილი მთელს ოსმალის საქართველოშია განთქმული. ხუსეინ ბე-ჯანიძის მამულებში მოჰყავთ ჩი-ნებული ხილი“. ხოლო გ. წერეთლის ცნობით, ჩერქეზებს, იმერ-ლებს, მეგრელებსა და სხვებს ოსმალის დროინდელ ბათუმიდან გაჰქონდათ არა მარტო ცოცხალი და შებოღვილი თევზი, ლიმონი და ფორთოხალი, არამედ გახზმარი ხილიც. 1878 წელს ბევრგან მსხლის, ვაშლის, ქლიავის, ვაზისა და კაკლის ნარგავები ომის გამო მნიშვნელოვნად გაჩანაგდაო.

მაგრამ მთელი მოსავალი, ცხადია, ვერ გაჰქონდათ. ამიტომაც მეტად იაფი იყო. ამ საუკუნის დასაწყისში კარგი ხარისხის ფუთი ვაშლი 80 კაპიკი ღირდა, წერს ე. ლიოზენი. მისივე ცნობით, ლე-

ღვიდან არაყს ხდიდნენ. სპირტი-
ანი სასმელების დასამზადებლად
იყენებდნენ აგრეთვე თუთას, ვა-
შლსა და ველურ ხურმას.

მეხილეობაზე საინტერესო მა-
სალები და მოსაზრებანი დავი-
ტოვა ისტორიკოსმა ი. კანევსკიმ.
მან 1885 წელს იხილა ჩვენებური
თეთრი ბალი, ატამი, ვაშლი, ბრო-
წეული და მსხალი. საგანგებოდ
შეჩერდა მსხლის ერთ ჯიშზე,
რომელიც ვაშლს წააგავდა, გამო-
ირჩეოდა ზეთის მსგავსი ტკბილი
წვენი, იშვიათი არომატითა და
სიმწიფით. იგი ყუნწთან მსხვილი
იყო, ბოლოში კი პირიქით. მისი-
ვე ცნობით, ხეხილის მყნობელე-
ბი ყველგან იყვნენ, ამიტომაც
არავის არ აკლდა ხილი. დამყნი-
ლი მცენარე 2-3 წელიწადში იძ-
ლეოდა ნაყოფს. ხილი ბევრი და
მრავალფეროვანია, ამბობს ი. კა-
ნევსკი, ამიტომაც საკონსერვო
მრეწველობა უნდა განვითარდეს.
ამავე საკითხზე გაამახვილა
ყურადღება ცნობილმა საზოგადო
მოდერნმა ა. წულაძემ, 1916 წელს
იგი ბათუმიდან საქართველოს სა-
ქველმოქმედო საზოგადოებას
სწერდა: „აჭარაში უპირატესობა
უნდა მიეცეს ხეხილის სამრეწვე-
ლო ბაღების გაშენებას, აჭარლე-
ბის შემოსავლის უმთავრეს წყა-
როდ მომავალში ეს დარგი უნდა
იქცეს, ღრმად დარწმუნებული
ვარ, რომ აქ მოწეული ხილი თა-
ვისი ღირსებით, სურნელებითა
და გამძლეობით შესძლებს მეტო-
ქეობა გაუწიოს ქართლის ნაქებ
ხილს“, მაგრამ აჭარაში საბჭოთა

ხელისუფლების დამყარებამდე ამ
საკითხზე სერიოზულად არავის
უფიქრობდა.

რუსეთ-თურქეთის 1877-1878
წლების ომმა, აჭარელთა ერთი
ნაწილის ოსმალეთში გადახვეწამ,
კაპიტალისტური წყობილებისათ-
ვის დამახასიათებელმა კრიზისუ-
ლმა მოვლენებმა, საკონსერვო
მრეწველობის უქონლობამ, ხილის
სიაფემ და 1914 წლიდან მოყო-
ლებულმა ომებმა და უცხოელთა
ინტერვენციამ მეხილეობას დიდი
ზიანი მიაყენა. 1884 წლის კავკა-
სიის კალენდრის მონაცემებით ბა-
თუმის ოლქში აღრიცხული იყო
2.675 ლელვის ხე, 18.566 ვაშლის,
1.860 კომშის, 17.042 მსხლის,
1.265 ქლიავის, 660 ბლის, 440
თუთის, 600 ადგილობრივი ანუ
პონტური ხურმის ხე და 110.211
ძირი ვაზი. მაგრამ ზემოთ აღნიშ-
ნული გარემოებების გამო აჭარა-
ში საბჭოთა ხელისუფლების დამ-
ყარებამდე მათი რაოდენობა
მნიშვნელოვნად შემცირდა, იკლო
ამ დარგის მოყვარულებმა, მყნო-
ბელ-ენთუზიასტებმაც. ამიტომ
იყო, რომ მშობლიური კუთხის
განვითარებით დაინტერესებული
ხ. ბეჟანიძე, ხ. თხილაიშვილი, რ.
ნიჟარაძე და სხვები ზ. ჭიჭინაძეს,
აპ. წულაძეს, ს. მესხს თხოვდნენ
დახმარებას მეხილეობის სკოლის
დაარსებაში. 1894 წელს ცნობილ-
მა პატრიოტმა გ. კაიკაციშვილმა
სასოფლო-სამეურნეო სკოლის
ასაგებად საკუთარი მიწაც კი
შესწირა. შესდგომიან ფულის
შეგროვებასაც.

მეხილეობის მნიშვნელობას მოსახლეობის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესების საქმეში კარგად ხედავდა აჭარის ახალი მთავრობა — სახკომსაბჭო. მისი თხოვნით კილოგრამი ვაშლის ფასი 50 კაპიკიდან 2 მან. 50 კაპიკამდე გაიზარდა, რადგან გლეხი ორი ფუთი ვაშლის ღირებულებით ერთ არშინ ჩითსაც კი ვერ იძენდა თურმე. 1923 წელს ქედაში შეიქმნა სანერგე. ამ დარგის აღმავლობა განაპირობა აგრეთვე გზების გაყვანამ, ერთგვარმა შეღავათებმა და დახმარებამ, რასაც საბჭოთა სახელმწიფო უწევდა მოსახლეობას.

1923 წელს აჭარის საბჭოების მეოთხე ყრილობაზე ითქვა, რომ სოფლის მეურნეობის მთავარ დარგებად უნდა იქცეს მეჩაიეობა, მეციტრუსეობა, მესაქონლეობა და მეხილეობა. მომდევნო წელს ქედის პუნქტმა 3 ათასი ნერგი გაანაწილა, ქობულეთისამ — 15 ათასი, მაგრამ ეს საკმარისი მაინც არ იყო; კრედიტად კი მხოლოდ 5 ათასი მანეთი გაიცა. შემდეგ ზოგიერთი ვახელმძღვანელის გამო მეხილეობის განვითარება შეფერხდა. 1929 წელს, მაგალითად, მოსახლეობამ მხოლოდ 6.900 ნერგი მიიღო, ხოლო ფართობი 1930 წლისათვის 900 ჰექტარს შეადგენდა. ამის მიზეზს ნათლად გავიგებთ, თუ გავეცნობით აჭარის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის მოადგილის მოხსენებას აჭარის საბჭოების მერვე ყრილობაზე 1929 წელს. — მეხილეობა ნა-

ლებად რენტაბელურია, მსხალი ვაშლი საექსპორტო ღირსებისა არ არის, გლეხებიც ხალხმრავალი არ ეკიდებიან და განვითარებაც თითქმის შეჩერებულიაო. ცხადია, ასეთმა გაუმართლებელმა მიდგომამ მნიშვნელოვანი დაღი დაასვა ამ დარგს. შედეგიც არასახარბიელო იყო. 1931 წელს აჭარაში მხოლოდ 450 ტონა ხილი დაუმზადებიათ.

1932 წელს ქობულეთის რაიონში ხეხილს (სუბტროპიკული არ შედის) 423 ჰექტარი ეკავა, 1940 წელს 738, შესაბამისად ბათუმისაში — 408, 947, ქედისაში — 950, 1.267 და ხულოს რაიონში (შუახევის რ-ნი მაშინ არ იყო) 830, 1036 ჰექტარი. 1939 წელს ხილის დამზადება 125 პროცენტით გაზრდილა.

ცხადია, სამამულო ომის დროს მეხილეობასაც მოაყლდა ზრუნვა, მოუვლელობის გამო ბევრი ნარგავი გახმა, იკლო მოსავალმა. 1945 წელს ხეხილის ნარგავთა რაოდენობამ 676 ათასს ოდნავ გადაჭარბა. აქედან ნაყოფს მხოლოდ 447 ათასი ძირი იძლეოდა.

1952 წელს 928 ათასი სუბტროპიკული ხურმის, კაკლის, თხილის, ლეღვის, ქლიავის, ატმის, ბლის, ტყემლის, კომშის, ბროწეულის, ალუბლის, მუშმალისა და სხვათა ნარგავი აღირიცხა, მათ შორის 572 ათასი მოსავლიანი.

ათი წლის შემდეგ, 1962 წლის აღწერამ ცხადყო, რომ რესპუბლიკას აკლდა 1230 მეტი ჰექტა-

რი ხეხილი. აქედან ხულოს რაიონს — 324,71, შუახევისას — 311,88, ბათუმის — 231,31, ქედის — 203,73 და ქობულეთის რაიონს 149,57 ჰექტარი.

ამიტომ იყო, რომ 1963 წლის 17 აპრილს აჭარის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მიიღო დადგენილება მევენახეობა-მეხილეობის შემდგომი განვითარების ღონისძიებათა შესახებ. ორი წლის შემდეგ, 1965 წლის 27 აპრილს კი პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტმა და მინისტრთა საბჭომ მიიღეს დადგენილება ხეხილის ნარგავთა მოვლა-პატრონობის გაუმჯობესების შესახებ. ამ მნიშვნელოვანმა დოკუმენტებმა ხელი შეუწყვეს მეხილეობის აღმავლობას. აღდგენილი იქნა ბაღები, მოეწყო საწერგეები, უპირატესობა მიეცა უხვმოსავლიან ჯიშებსა და სხვა. სულ უნდა აღედგინათ 2745 ჰექტარი. მაგრამ ამჟერადაც ნაწილობრივ უხარისხოდ, შეიძლება ფიქტიურადაც შეასრულებს სამუშაოები, რის გამო მოსავლიანობაში გარდატეხა არ მომხდარა. 1966 წელს, მაგალითად, მეხილეობაზე მოდიოდა შუახევის რაიონის მთელი შემოსავლის თითქმის სამი პროცენტი, ხულოს რაიონში კი მხოლოდ 0,18 პროცენტი.

1970 წლის აღწერით ყველა ასაკის ხილვენკროვან ნარგავთა ფართობმა ყველა კატეგორიის მეურნეობებში 5926,13 ჰექტარი შეადგინა. აქედან თესლოვანზე მოდიოდა 3268,55 ჰექტარი.

ვაშლის ხეების რაოდენობამ 125,588 მიაღწია. მეტწილად გაშენებულია რკინა ვაშლიანობა, შამპანური რენეტი, ქართული სინაპი, კანადური რენეტი, პარკერის პეპინი (ნაცარა) და სხვა.

კურკოვანი ხილის ჯიშების ნარგავთა ფართობი ყველა კატეგორიის მეურნეობებში იმავე წლის აღწერით 765,42 ჰექტარი იყო.

აჭარის საზოგადოებრივმა მეურნეობებმა 1965 წელს დაამზადეს 2365 ტონა ნაყოფი, 1970 წელს 6832 და 1975 წელს 14136 ტონა.

1977 წლის 29 იანვარს გამოტულ აჭარის პარტიულ-სამეურნეო აქტივის კრებაზე მკაცრად ითქვა იმის გამო, რომ ხელახალი აღწერით 3197,6 ნაცვლად ხეხილის ფართობი მხოლოდ 2610,5 ჰექტარს შეადგენდა, ე. ი. გვაკლდა 587,1 ჰექტარი. ქობულეთის რაიონში სიმეჩხრე 31,7 პროცენტს აღწევდა, ხელვაჩაურში — 23,6, შუახევი — 20,6 ხელოში — 20,2 და ქედის რაიონში — 12,8 პროცენტს.

ამიტომაც პარტიულ, საბჭოთა, სასოფლო-სამეურნეო და კომკავშირული ორგანოები საგანგებო ზომებს ატარებენ, რათა მეხილეობაშიც 2-3 წელიწადში საესებით ალიკვეთოს სიმეჩხრე, გაუმჯობესდეს მოვლა-პატრონობა, გაიზარდოს საჰექტარო მოსავლიანობა.

პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის ბიურომ 1977 წლის 5 აგვისტოს მიიღო დადგენილება „საკოლმეურნეობათაშორისო კო-

ოპერაციისა და აგროსამრეწველო ინტეგრაციის ბაზაზე სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის შემდგომი განვითარების შესახებ“.

ამ დოკუმენტის საფუძველზე შეიქმნა კომისიები, რათა შეემუშავებინათ ჩვენი რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის განვითარების ძირითადი დირექტივები 1980 წლისათვის და საორიენტაციო მიმართულებანი შორეული პერიოდისათვის ანუ 1985-1990 წლებისათვის.

1979 წელს აჭარაში ხილი უნდა გაშენდეს 90 ჰექტარზე (ქედის რ-ში 50 და ხელვაჩაურის რ-ში 40), მომდევნო წელს კი 70 ჰექტარზე (ქობულეთის რ-ში 40 და შუახევისაში 30).

1980 წელს ყველა კატეგორიის მეურნეობები სახელმწიფოს მიჰყიდიან 16.500 ტონა ხილს, 1985 წელს 17.820 და 1990 წელს 19.000 ტონას. ცხადია, წარმოებული იქნება ბევრად მეტი.

არ შეიძლება გვერდი აუშაროთ ხეხილის ახალი ჯიშების შემოტანასა და უსისტემო გაშენებას. ჯერ კიდევ 1906 წელს პროფესორი ს. ტიმოფეევი შენიშნავდა აჭარაში სოკოებივით მომრავლდაო ფრანგული მსხალი „დიუმეს დანგულენი“ (აქედან დამახინჩებული ქართული დუშეში). შემოუტანიათ უნგრული ქლიავიც, აგრეთვე კომში, რომელთა ადგილობრივი ჯიშები 1867 წელს უნახავს ქედაში ინგლისელ მოგზაურ ჯ.

პალგრევს. ხილის ახალი სახეობები, განსაკუთრებით მსხლისა, ჩვენს დროში უფრო მასობრივად გავრცელდა, ამასთან მათ თავისებურებათა გაუთვალისწინებლად, რამაც ნაწილობრივ უარყოფითი გავლენა იქონია მეხილეობაზე. მკვლევარმა ჯ. ნოლაიდელმა გამოთქვა შემოფოთება ამის გამო. მის წერილში „ნურც ძველ ჯიშებს დავივიწყებთ“ ნათქვამია: წინათ ბლომად იყო ხილი, ახლაც აქა-იქ შევხვდებით და ისიც თითო-ორთაა ძირს. მივეტანეთ „მარკოვისა“ და „მიკადოს“ მსხლის ჯიშებს, მაგრამ რითაა დასაწყენი „დედოფალა“, „სასელა“ და სხვა მსხალი, რომლებიც ადრე, ივნისში მწიფდება, გემოც და არომატიც არ აკლიათ. ან ტკბილი „სხალთაფლა“ ივლისის დასაწყისში რომ შემოდის. შედარებით გვიან მწიფდება „სხალშაქარა“ და „კაცისთაფა“, მაგრამ სამაგიეროდ მათი ნაყოფი დიდრონი და გემრიელია. განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია „ხეჭეჭურა“, რომელიც ყველაზე გვიან შემოდის და ნაყოფი გაზაფხულამდე შეინახება“. დეაფლმოსილი მეცნიერის წერილი მთავრდება სიტყვებით: „უნდა ჩავუფიქრეთ ამ საკითხს“.

საჭიროა სანერგეებში გამოვიყვანოთ უხვმოსავლიანი, ყინვაგამძლე ნერგები, პირად საკარმიდამო ნაკვეთებზე შეწყდეს ერთი დამიწვე ჯიშისა თუ სახეობის ხეხილის გაშენება, მსხალი, ვაშლი, ბალი, ტყემალი, ქლიავი და სხვა.

დავრგოთ საცხოვრებელ სახლებთან თავისუფალ ადგილებშიც, ახალგაზრდებმა უნდა ითავონ ხეხილის ხეივნების მოწყობა. ე. წ. სახლის დამცველი ტყეები შევცვალოთ ხეხილის ნარგავებით, საზოგადოებრივ მეურნეობებში შევქმნათ სპეციალური ბრიგადები და რგოლები, შემოვიღოთ ნარგავთა მკურნალობა და შემოვლობოთ. ხულოს რაიონის დიოკნისის კოლმეურნეობაში ასეთი ბრიგადის შექმნამ დასაბამი მისცა ამ დარგის განვითარებას. 1976 წელს 71.455 კილოგრამი ხილი დაამზადეს, გეგმაზე ბევრად მეტი. მაგრამ შუახვევის რაიონის ტბეთის კოლმეურნეობაში 230-250 ტონის ნაცვლად კრეფენ მნიშვნელოვნად ნაკლებს, რის გამო 1977 წლის იანვარში გამართულ საანგარიშო კრებაზე სოფლის თავკაცებს ამ მხრივ გაწეული მუშაობა არ მოუწონეს. ტბეთის კოლმეურნეობაში 133 კომკავშირელია. ნუთუ მათი ღირსების, ძიების სასაქმე არაა მეხილეობის შეფობა, ამ დარგშიც დამკვრელური შრომის დამკვიდრება?

ეს საქმე საშვილიშვილოა იმიტომაც, რომ უზრუნველყოფთ ნიადაგის დაცვას ჩამორეცხვისაგან. დადგენილია, მაღალმთიან აჭარაში წყლებს საშუალოდ ჰექტარიდან ჩამოაქვთ 100-110 ტონა მიწა. ამიტომაც სპეციალისტები, კერძოდ, ლ. სალვარიძე, მოითხოვენ ეროზირებული ადგილების აღნუსხვას, მათ ტერასირებას და ხეხილის გაშენებას. დაბ-

ლობი ზონისათვის იგივეა „როზმარინ თეთრს“ გვეყვება ხოლო „შამპანური რენეტი“ „ბელფორა-ჩინური“, აგრეთვე ტყემალი „სამაისო“, „გულდედა“ და „ხვავიანი“ უნდა დავრგოთ 500-1000 მეტრის სიმაღლის ზონაში, „კანადური რენეტი“ კი უფრო მაღალ ადგილებში. ამიტომაც ქედის, ოქტომბრის, დანდალოს, ჭვანის, ზამლეთის, ტბეთის, დიოკნისის, ხულოსა და სხვა კოლმეურნეობებში უნდა შევქმნათ სანიმუშო სანერგეები. ალბათ, გამოვიყვანოთ საკონსერვო მნიშვნელობის ხილის იმ ადგილობრივი ჯიშის ნერგებსაც, რომლებიც საქართველოს კვების მრეწველობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ბათუმის ფილიალის მუშაკაცებმა ხალხური სელექციის გზით გამოავლინეს; მათ შორის ტყემლის — 9, წყავის — 4, მსხლის — 3, ლელვის — 3, კომშის — 2, ხურმის — 2, ვაშლის — 1.

ამ მხრივ საინტერესოა დ. დამაშიძის წერილი, რომელიც გვაცნობს აჭარაში გავრცელებული ქლიავის საუკეთესო ჯიშებს. აქ როგორც მაღლობ, ისე დაბლობ ზონაში დიდი რაოდენობით გვხვდება ქლიავის ადგილობრივი ჯიშები, წერს იგი. მათში შაქრიანობის პროცენტი დაქვეითებული არ არის, რაც მოწმობს, რომ აქაური პირობები ხელსაყრელია ხარისხოვანი ხილის მოსაყვანად.

ხულოს რაიონში შესწავლილი „დედოფალა ქლიავი“ 16-17 წელს

ცოცხლობს. დაბალტანიანია, განტოტვა არათანაბარი აქვს, ახასიათებს ამონაყარი, ნაყოფი ოდნავ მოგრძო, მსხვილი, მომწვანო ფერისაა, ტკბილი და წვნიანია; ყინვაგამძლეა, ადვილად არ ზიანდება, ყოველწლიურად უხვად მსხმოიარობს, მრავლდება ამონაყრითაც და მცნობითაც. გავრცელებულია მთელს აჭარაში.

ასევე პერსპექტიულია ს. ქობულეთში მოშენებული ქლიავი „სამურაბე“. ეს ჯიში დაავადებათა მიმართ გამძლეა, უხვად ისხამს თანაბარი სიდიდის ნაყოფს, გვხვდება აჭარის სხვა რაიონებშიც.

მარაშია ქლიავი აღწერილია ს. დაგვაში. იგი გაფანტულად და ყოველწლიურად ისხამს ნაყოფს. გამძლეა გარემო პირობების მიმართ. მოსავალს იძლევა მეექვსე წლიდან, გამოიყენება კომპოტის დასამზადებლად. გავრცელებულია სხვა სოფლებშიც.

სპეციალისტთა მოწონება ხვდა აგრეთვე ტყუპქლიავსა და მანცქლიავს ჯიშებს. ტყუპქლიავა ზედა კვირიკეში მსხვილნაყოფიანია, კურკა რბილობს, ადვილად სცილდება, ისხამს ჯგუფურად და რეგულარულად, მასობრივად იძლევა ტყუპ ნაყოფსა და მისი სახელწოდება აქედან მომდინარეობს. გამოიყენება სამურაბედ, საკომპოტედ და პოვიდლოს დასამზადებლადაც. მანცქლიავა ანგისაში ივლისის დამლევს შემოდის, მსხმოიარობს 2-3-წლიან ტოტებზე, სასიამოვნო გემოიანია. ორი-

ვე ჯიში მოსახლეობას გაშენებული აქვს საკარმიდამო ნაკვეთებზე.

უნდა ვამრავლოთ გაშენებული ანუ ველურად მზარდი ხილიც. წაბლი, მაგალითად, მდიდარია სახამებლით, ცხიმით, სახაროზათი და გლუკოზით. მაშასადამე, იგი არ უნდა შეფასდეს, როგორც სამერქნე ხე. მზრუნველობით უნდა მოვეკიდოთ ზღმარტლს, მოცვსა და სხვ.

ყურადსაღებ წინადადებებს გვთავაზობს ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი გივი ჩელებაძე. იგი წერს: „ამჟამად მაღალმთიანი ზონის კოლმეურნეობების დასამუშავებელი მიწის მთლიანი ფართობის შვიდი-რვა პროცენტი ხეხილს უკავია, მაგრამ მეხილეობის ფულადი შემოსავალი მთლიანი შემოსავლის ორ-სამ პროცენტს არ აღემატება. ამასთან ეს დარგი თითქოს რენტაბელურია ქედის რაიონში. მაგალითად, 1970-1976 წლებში მეხილეობის რენტაბელობის დონე შეადგენდა 99-101 პროცენტს. მაგრამ თუ საქმეს ღრმად ჩავწვდებით, დავრწმუნდებით, რომ მეხილეობის წმინდა შემოსავალი მეტად მცირეა და ხელოვნურად შელამაზებული. წმინდა შემოსავალს იღებენ იმიტომ, რომ სრულად არ ახორციელებენ აგროტექნიკურ ღონისძიებებს, საჭირო რაოდენობით არ შეაქვთ მინერალური და ორგანული სასუქები, შხამქიმიკატები. ერთი ჰექტარი ბაღის დამუშავებაზე გათვალისწინებული

700-800 მანეთის ნაცვლად ქედის რაიონში ჰექტარზე დაიხარჯა 99 მანეთი, შუახევის რაიონში კი 118 მანეთი. აი ამის გამო მცირეა ბაღების მოსავლიანობაც. 1976 წელს, მაგალითად, ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში საშუალოდ ჰექტარზე მოიწიეს 4,3 ცენტნერი ხილი, ხოლო შუახევის რაიონში — 7,8 ცენტნერი.

წლების განმავლობაში ხეხილის ახალი ბაღები შენდებოდა გაფანტული წესით, ამასთან მექანიკურად, ადგილობრივი პირობების გაუთვალისწინებლად და სათანადო ეკონომიკურ-ტექნიკური პროექტების შეუდგენლად.

მეხილეობისა და მევენახეობის ეფექტიანობის ამაღლება და სამარეწველო საფუძველზე გადაყვანა მოითხოვს ქედის რაიონში სამეურნეობათაშორისო კოოპერირების გზით მოეწყოს მეხილეობა-მევენახეობის აგროსამრეწველო გაერთიანება, რომელსაც უნდა გადაეცეს ქედის ყურანის გადასამუშავებელი და ბუკნარის ხილ-კენკროვანი წვენების საამქროები, კომპლექსმა სოფელ ქედის, პირველი მაისის, მახუნეთის კოლმეურნეობების მახლობლად 280-300 ჰექტარზე უნდა გააშენოს ახალი ხეხილის ბაღები და ვენახი. საამისოდ 12-დან 35 გრადუსამდე დაქანებული ფერდობები უნდა ავითვისოთ ეკონომიკურ-ტექნიკურად შედგენილი პროექტებით. ასეთივე გაერთიანებები შეიძლება მოეწყოს სხვა მაღალმთიან რაიონებშიც.

პრაქტიკამ ცხადყო, რომ ხეხილის ბაღების უსისტემო და გაფანტული წესით გაშენება მხოლოდ მართლა. ამით თვითღირებამ და უპასუხისმგებლობამ უფრო იმატა. თავი იჩინა მიწერებმაც. პრაქტიკამ ისიც ცხადყო, რომ ერთწლიანი ნერგები არ იძლევა სასურველ შედეგს, საჭიროა 2-3 წლიანის გამორგვა-გაშენება ისე, როგორც ამას მეციტრუსეები აკეთებენ. მაგრამ უპირატესობა კუროვან ხილს უნდა მიეცეთ.

ხეხილი უნდა გავაშენოთ მხოლოდ ტერასებზე. მართალია, ეს მეტ დანახარჯებს მოითხოვს, მაგრამ ამით ხომ ნიადაგს დავიცავთ ჩამორეცხვისაგან, იმატებს მოსავლიანობა, რიგთაშორისებში მრანალწლიან ბალახებსაც დავთესავთ და ანაზღაურებაც მეტი გვექნება, არ გავახრიოკებთ სავარგულებს.

ტერასული მიწათმოქმედების საკითხებზე მუშაობს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი ნ. ჩიჯავაძე, მას ეკუთვნის მონოგრაფიები, „სამიწათმოქმედო ყოფის ისტორიიდან აჭარაში“ და „ტერასული მიწათმოქმედება საქართველოში“, ნ. ჩიჯავაძე ამბობს, რომ „აჭარასა და გურიაში გამოვლინდა მიწათმოქმედების უძველესი ფორმები, რომლებიც „თოხის კულტურას“ უკავშირდება. ამას კი სულ ცოტა ბრინჯაოს ხანამდე

მიყვებართ, დასავლეთ ქართული
მასალა უნიკალურია. (სხვათა
შორის ეს მარტო ჩემი მოსაზრება
არ გახლავთ). აღსანიშნავია ისიც,
რომ აჭარის ეთნოგრაფიულ სინა-
მდვილეში შემონახული აღმოჩნ-
და ტერასის სახეობათა აღმნიშვნე-
ლი ძველი ქართული ტერმინე-
ბი: „კადონი“, „ოროკი“ და სხვა,
რომლებიც საქართველოს სხვა
კუთხეებში არ გვხვდება. ასე
რომ, ტერასირებაში ტრადიციაც
გვაქვს და მეცნიერ-სპეციალის-
ტებიც გვყავს.

მეხილეობას უპირატესობას ანიჭებენ სხვებიც. ისინი გვირჩევენ, გადაისინჯოს კულტურათა და დარგთა განლაგებისა და დაგეგმვის სისწორე არა მარტო ზონებისა და რაიონების, არამედ თითოეული კოლმეურნეობის მიხედვით. ამით აღმოვფხვრით კულტურათა და დარგთა ხელოვნურ დაქსაქსულობას, სწორ მიმართულებას მივცემთ რაიონს თუ ცალკეულ მეურნეობას.

წარმოების სწორად დაგეგმვის უზრუნველსაყოფად უნდა შევი-სწავლოთ რაიონების, მეურნეობების თავისებურებანი, ნიადაგობრივ-კლიმატური პირობები. უნდა გაუმჯობესდეს აგროქიმიური სამსახური, ყველგან დაინერგოს კარტოგრაფები. მოკლე ვადაში შედგეს მთიანი რაიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მეცნიერულად და-მუშავებული გეგმები, მეტი ყურადღება გამოვიჩინოთ ღრმა ეკონომიკური ანალიზისა და ინფორ-

მაციისადმი. შემუშავდეს სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის გაღრმავების ღონისძიებანი, რაც უნდა ქარდეს აგრარულ-სამრეწველო კომპლექსების შექმნა და სხვა.

ქედის რაიონულ ცენტრში არის ხილკენკროვანი წვენების საამქრო. საჭიროა მის ნაცვლად აიგოს თანამედროვე ქარხანა, რომელიც კონსერვებსაც დაამზადებს. ეს საკითხი 1977 წელს გაზეთმა „სოვეტსკაია აღჯარიაშაც“ დააყენა. ამით გადაწყდება ჭარბი მუშახელის დასაქმების საკითხი, შემცირდება სატრანსპორტო ხარჯები, ქედის უბეში საკვების გადასამუშავებელი საამქრო მიიღებს ნარჩენებს.

მაღალმთიან აჭარაში მეხილეობას უპირატესობას ანიჭებს ა. თავართქილაძეც. მას ნაკლებად შრომატევადსა და მაღალეფექტიან დარგად მიიჩნევს. მეხილეობის მნიშვნელობა უფრო დიდია ნიადაგების ეროზიის, თოვლის, ზეავისა და სხვა უარყოფითი მოვლენების წინააღმდეგ ბრძოლის საქმეში. „აჭარის მთიანი რაიონების ეკონომიკის განმტკიცების, ეროზიული და ზეავური მოვლენების აღკვეთის ინტერესები მოითხოვს, რომ მეხილეობა-მევენახეობა გახდეს ამ რაიონების სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მაპროფილებელი დარგები“.¹

აქედან გამომდინარე იგი საჭიროდ მიიჩნევს 14 გრადუსზე მეტი დაქანების მქონე ნაკვეთებში

¹ ჟურნალი „ეკონომისტი“, 1978, № 5, გვ. 72.

არ დაითესოს და არც დაირგოს სათოხნი კულტურები. მისი გამოანგარიშებით სახნავ-სათესად გამოსადეგი მიწების სრულყოფილად გამოყენების შემთხვევაში ხულოს რაიონში ხეხილის ფართობი შეიძლება გადიდდეს 850 ჰექტარამდე, საჰექტარო მოსავლიანობა კი ერთი-ოთხად გაიზარდოს და ამ გზით 564 ათასი მანეთი ანუ რაიონის სოფლის მეურნეობის საერთო პროდუქციის 10,8 პროცენტი მივიღოთ. ოღონდ საჭიროა ამორტიზებული ნარგავების ჩამოწერა და სელექციური სამრეწველო ჯიშების ნერგების გაშენებაო.

მეხილეობაში შედის ასევე ძველად მოშენებული კაკალი. თუმცა მას ბერძნულს უწოდებენ, მაგრამ ისე როგორც მსხალი, ალუბალი, წაბლი, ნუში და სხვა ხეხილოვანი მცენარე, ასევე ფინდიკ-ფუნდუკი, უფრო სწორედ კი პონტური თხილი, აგრეთვე კაკალი ახლანდელი ანატოლიის ტყეებიდან გავრცელდა სხვაგან. ვ. კურილიოვის ცნობით, აქ ახლაც კაკლისა და თხილის ბაღებს ველურად მზარდი კორომების გაწმენდის ბაზაზე ქმნიან. კაკალს მუსულმანურ ქვეყნებში, კერძოდ, თურქეთში არაბული სახელი „გევიზი“ ქვია. ესეც მოწმობს, რომ იგი ბერძნული კულტურა არაა. ამ დარგის მკვლევარები ფ. შეპოტიევი, ი. ლოუდენი, ა. დიაჩენკო, ა. ვეხოვი, ნ. კიჩუნოვი, ნ. გომილევსკი და სხვები კაკლის სამშობლოდ ირანს თვლიან. აქ

მართლაც ჯერ კიდევ მეფე კიროსის დროს მსოფლიოში პირველად დააარსეს მეხილეობის სისტემა ნერგეთი, სადაც მრავალგვარად ჰყავდათ კაკალიც. სწორედ აქედან გავრცელდა იგი კავკასიაში, ჩინეთსა და მცირე აზიაში. ახალი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეში კი ბერძნებმა და რომაელებმაც გაიტანეს. ამას მოჰყვა კაკლის გავრცელება ესპანეთში, საფრანგეთში, გერმანიასა და ინგლისში, მოგვიანებით კი ამერიკაში.

ამ ბოლო დროს მეცნიერთა ერთი ჯგუფი კაკლის სამშობლოდ აზერბაიჯანსა და აღმოსავლეთ საქართველოს მიიჩნევს, სხვები შუა აზიას, მესამენი კი ბალკანეთს. ალაზნისპირა ტყეებში, მართლაც აღმოჩნდა კაკლის ბუნებრივი ტყე. გარდა ამისა, ნიადაგის ფენების ანალიზმა დაადასტურა, რომ რვა ათასი წლის წინათ ივრის ხეობაში კაკალი მრავლად ხარობდა.

მამასადამე, ისე როგორც მეზობელ ანატოლია-პონტოში, რომლებიც საქართველოს ძველ პროვინციებს (შავშეთი, ფოცხოვი, ჭანეთ-ლაზეთი, არტანუჯი, კოლა, არტანი, ტაო-კლარჯეთი) მოიცავენ, ჩვენშიც ძველადვე გაავრცელდა კაკალი და თხილი.

ბუნების დიდმა გარდამქმნელმა ივანე მიჩურინმა ამ ძვირფას მცენარეს „ხე-კომბინატი“ უწოდა. ნ. კეცხოველი კი ამბობს, კაკალს იმდენი სიკეთე აქვს დათესილი, რომ წმინდა ხედ უნდა გამოგვეც-

ხადებინა, ერთი ძირი ერთ კარგ ძროხას უდრისო.

ჩვენს ქვეყანაში კაკალი ხარობს უზბეკეთში, ყაზახეთში, მოლდავეთსა და კავკასიაში. ყირგიზეთში სპეციალური საბჭოთა მეურნეობებიც კი არის. მისი მერქანი საუკეთესო საავეჯო და მოსაპირკეთებელი მასალაა. ამას გარდა ყოველი ძირი საშუალოდ იძლევა 60-150 კილოგრამ ნაყოფს, რომელიც შეიცავს 70 პროცენტამდე ცხიმს, 18 პროცენტ ცილას. ერთი კილოგრამი ნივთი კალორიით აღემატება სამ კილოგრამ პურს, ოთხ კილოგრამ ხორცს, შვიდ კილოგრამ კარტოფილსა და 15 კილოგრამ რძეს.

კაკალი სწრაფად იზრდება და ფესვთა მძლავრ სისტემას იკეთებს. ამიტომაც მას ფართოდ იყენებენ გამწვანებასა და ქარსაცავ ზოლებში. ამას განაპირობებს ისიც, რომ ადგილად ეგუება სხვადასხვა კლიმატურ პირობებს; გამოირჩევა ყინვაგამძლეობით — მოზრდილი ნარგავი თავისუფლად იტანს 25 გრადუსამდე ყინვას.

მსხმოიარობას რვა-ათი წლიდან იწყებს და სამას წლამდე იძლევა ნაყოფს. ვერც ერთი სხვა ხეხილი ვერ ცოცხლობს ასე დიდხანს. ერთი კაკლის ხე მნიშვნელოვნად მეტ შემოსავალს იძლევა, ვიდრე მის ადგილას გაშენებული რომელიმე სხვა კულტურა;

ამ ძვირფასი მცენარის სიკეთეს უხსოვარი დროიდან კარგად

იცნობენ საქართველოში. მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩეოდა აჭარა, სადაც ყველაზე მეტად ღია ხარობდა ეს სასარგებლო მცენარე. წინათ კაკალი ფართოდ იყო გავრცელებული საქარმიდამო ნაკვეთებში, ეზოებში, ტყისა და გზების პირას, მათ გასწვრივ.

სოფელში არ შედიოდა არც ერთი გზა, არ იყო სახლი, რომელთა გაყოლებით ტანაყრილი კაკლის ხეივნები არ შრილებდა, — წერს ი. კანევსკი. აჭარლები ზამთარში მეტწილად ერბოთი, თაფლითა და კაკლით მომზადებული კერძებით იკვებებიანო.

უფრო ადრე, კერძოდ, 1867-1872 წლებში ჩვენს მხარეს ეწვია ინგლისელი დიპლომატი ჯ. პალგრევი. იგი მოიხიბლა ქედური ხილით. საგანგებოდ შეჩერდა კაკალზე. ნაყოფი ბლომად გააქვთ ბათუმში და სხვაგან, ხოლო მერქანი — ევროპაში, განსაკუთრებით საფრანგეთშიო.

ამასვე იუწყება ისტორიკოსი ალ. ფრენკელი, რომელიც 1878 წლის აგვისტოში რუსეთის განმათავისუფლებელ ჯარს შემოჰყვა აჭარაში, აგრეთვე წარმოშობით ბათუმელი აკადემიკოსი ნ. დერჟავინი.

საინტერესოა გ. ყაზბეგის, დ. ბაქრაძის, ზ. ჭიჭინაძის, პროფესორ ა. კრასნოვისა და ე. ლიოზენის ცნობებიც. აჭარაში, განსაკუთრებით მთიან რაიონებში, მრავლად იყო დიდი ხნის წინათ გაშენებული კაკლის ხეები. ვაჭრებმა მოახერხეს მათი აჩეხვა და

შერქნის დიდი რაოდენობით ახალციხეში, ქუთაისსა და სხვაგან გაზიდვა, ამბობს ზ. ჭიჭინაძე. იგი იმასაც იუწყება, რომ მაჭახლის სოფლებში კაკლით სავსე ყოფილა ტყეებიც. პროფ. ა. კრასნოვი ჩაქვში ჩაის გაშენებასთან დაკავშირებით ახლოს გაეცნო ამ უბნის მცენარეულობას. არათუ საკარმიდამო ნაკვეთებში, ტყეშიც კი მრავლად ნახა კაკალი. მის ნაყოფს ჰამდნენ როგორც ხილს, იყენებდნენ აგრეთვე ეროვნული კერძების შესაკმაზავად, ზოგჯერ კარაქის ნაცვლადაცო, წერს იგი. ასევე საყურადღებოა დ. ბაქრაძის ცნობები. მის ნარკვევში „კინტრიშის უბანი“, რომელიც 1879 წელს დაწერა, ნათქვამია: აქ ყოველწლიურად ამზადებდნენ 30 ათას ფუთ კაკალს, რომლის ნაწილს სხვაგან ეზიდებიათ.

გასული საუკუნის 80-იან წლებში სერგეი მესხი წერდა: „ბათუმში ყოველწლიურად მოდიან ინგლისელები და ფრანგები. მათ ბზისა და კაკლის ხის უდიდესი მარაგი გააქვთ.

კაკლის უზარმაზარი ხეები მრავლადაა გზების გასწვრივ, ხეობებში, ტყეშიც, გვაუწყებს ფრანგი მოგზაური ჟან მურიე, აგრეთვე გიორგი ყაზბეგი. სოფელ ჩაოში, სხალთასა და სხვაგან მან კაკლის ჰალაც კი ნახა. ნაწილი გორელ ვაჭრებს მოეთხარათ, მერქანი ახალციხეშიაც გაჰქონდათ. 1878 წელს ახლადგანთავისუფლებულ აჭარის ზღვისპირეთში ასწლოვანი კაკლები, ბევრიც გა-

მხმარ-გაჩეხილი უნახავს გიორგი წერეთელს. კავკასიის კალენდრის მიხედვით 1884 წელს კალენდრის ოლქში 6736 კაკლის ხე ხარობდა. მაგრამ ეს ცნობა ზუსტი არ უნდა იყოს.

ბათუმში კაკლის ხეებით ვაჭრობაზე გვაუწყებენ გაზეთები „ივერია“ და „სახალხო ფურცელი“, რომელთა მიხედვით 1885-1912 წლებში ბათუმ-ფოთის ნავსადგურიდან გაუტანიათ 4 მილიონ ასი ათასი ფუთი კაკლის მორი. ისიც ცნობილია, რომ ამერიკის მსუბუქი ავტომობილების ქარხნების მფლობელი ფორდი ასეთ რეკლამას უკეთებდა თავის მანქანებს: გაფორმებულია კავკასიის კაკლის ხითო. ვ. გომილევსკის ცნობით, ბათუმი მართლაც წარმოადგენდა კაკლის ხის გატანის ცენტრს. ფუთი 1 მან. 20 კაპ. 1 მან და 50 კაპიკად ფასობდა, ამასთან ყოველ ფუთში 10 კაპიკ ბაჟს ოქროთი იხდიდნენ.

ზ. ჭიჭინაძე გულისტკივილით ამბობდა, რომ ერთ ხეს 5-6 მანეთად ყიდიან, მაგრამ უკაცლოდ რომ დარჩებიან და საყიდელი გაუხდებათ, ამაზე არ ფიქრობენო. რა თქმა უნდა, ზოგი ამას ოჯახის გამოკვების მიზნით აკეთებდა.

აჭარაში ამ დარგის განვითარებაზე მეტყველებს ისიც, რომ კაკალმა თავისებური ასახვა ჰპოვა ტოპონიმებსა და გვარსახელებში. ჩვენმა წინაპრებმა მასზე გამოცანები შექმნეს, ადამიანთა სამკურნალოდაც გამოიყენეს. მკვლევარი ნ. კახიძე, ეყრდნობა რა

მე-11-13 საუკუნეებში შეთხზულ „მაჭახლის სულთა მათიანეს“, აგრეთვე ამ ხეობაში მოპოვებულ მასალებს, წერს: კაკალთან დაკავშირებულ გვარსახელებიდან მაჭახლის ხეობის სოფლებში ცნობილია კაკალეთი, რომელიც უფრო ძველია, და კაკალაძე, ხოლო ტოპონიმებიდან დღემდე შემორჩენილია კაკლები, ნიგვზნარი. აქ მოსახლეობა თხილსა და ნიგოზს ჩურჩხელების დასამზადებლად იყენებდა, ასეა ახლაც. კაკლის ზეთსაც ხდიდნენ.

კაკლის ხესთან და მისი ნაყოფის სახელთან დაკავშირებული ტოპონიმები მრავლადაა მიმოხედილი აჭარის ყველა კუთხეში, შუახევის რაიონის ერთ-ერთ დიდ სოფელს დღესაც ნიგაზეული (აღრე ნიგოზეული) ეწოდება. ადგილის სახელი ნიგვზნარი შემორჩენილია კაპნისტავში, ცხემლი-სში, ახალდაბაში, წაბლანაში, კოკოტაურში, ლომანაურსა და სხვაგან; ნიგვზნარ-ნიგვზნარა — ჯუმუშაურში, სახალვაშოში, ბო-ბოყვათში, კვატიაში, ვერნებში, მწვანე კონცხზე, წაბლანაში; ნიგვზიეთი — საციხურში, ბულლე-თში, სინდიეთში; კაკლიძირი — ახოში, დანდალოში, ხელვაჩაურ-ში, კარაპეტში, კოლოტაურში; ნიგვზიძირი — ბრილში, გუნდაუ-რში; კაკლები — ჯალაბაშვილებ-ში; კაკლური — ინაშარიძეებში; კაკლიანი — მეძიბნასა და სხვა-გან. არის ადგილი ხეჭება, რაც კაკლის გარეკანსა ჰქვია, გულს —

ბობოლა, ნახევარს — ლეგანა, გამოფიტულს — კრუ, წიწვარს — მოშორებას — გაკურტვლას.

ჩვენი კუთხის მოსახლეობა გარდის შესაკავებლად იყენებდა ზეთით, თხილის ხის ნახშირითა და დამწვარი ღომით შეზავებულ წამალს, რომელსაც წყლით ალევინებდნენ ავადმყოფს. სასქესო ორგანოების მკურნალობისას მაკაცებს ურჩევდნენ ნიგოზი ან თხილი არ ეჭამათ. ცალკეულ სამკურნალო მცენარეებს კი ნიგოზსაი და ქვეშინიგოზსაი შეარქვეს. გამოცანებიდან ცნობილია: ციდან მოვალ, ქუდი მრჩება, ძირს ჩამოვალ, ქუდს მოვიხდი და სხვა. ზ. კიჭინაძე წერს, რომ აჭარაში კაკლის წენგოთი მდინარეებში თევზს იჭერდნენ.

აღსანიშნავია ისიც, რომ აჭარა არამარტო ნიგვზის წარმოების რაოდენობით გამოირჩეოდა, არამედ კაკლის ჯიშებითაც. ბათუმში მომუშავე ბოტანიკოსი, შემდეგში პროფესორი სერგეი ანისიმოვი ამბობდა: ბათუმის ბაზარში ადგილობრივი ნიგოზი ყოველთვის გამოირჩეოდა, ყველა მას ეტანებოდა და „ბათუმურს“ უწოდებდაო. ცნობილი ჯიშებია: წვიტა, დიდკანა, თხელხეჭუბოიანი, კერკეტა, ნადრევი, ბათომურა. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ აჭარის მთიან სოფლებში ეს მცენარე უფრო ლაღად ხარობს, მაშინ ნათელი გახდება, თუ როგორ ესათუებოდა გლეხი მას ძველად.

უცხოელთა თარეშმა, მეწევი-კთა ბატონობამ, ტყის მტაცებლუ-

რმა ექსპლოატაციამ განადგურებამდე მიიყვანა კაკალი. ამას განაპირობებდა დაბალი შესასყიდი ფასებიც. ამიტომ აჭარის სახკომსაბჭოს გადაწყვეტილებით 1923 წელს ერთ კილოგრამ ნიგოზში გლეხებს 2 მანეთის ნაცვლად 4 უხდიდნენ, თხილში კი 3 ნაცვლად 5 მანეთსა და 30 კაპიკს. ამან ერთგვარად წინ წასწია ეს დარგი. 1934 წლისათვის კაკალს უკვე 789 ჰექტარი ეკავა. 1952 წელს 88500 ძირი კაკალი და 72.200 ძირი თხილი ხარობდა. კაკლისადმი მამაპაპური სიყვარული განსაკუთრებით იგრძნობა ხულოს რაიონის სოფელ ბელღეთში, ასევე დიოკნისში, სხალთაში, ნიგაზეულში, ორცვაში, ძენწმანში, მერისში, დოლოგანში, ჩაქვისთავსა და მაჭახლის ხეობაში;

სამწუხაროდ, სხვაგან ნაკლები ყურადღება ეთმობა. ამიტომაც, რომ მყნობელიც საძებარი გახდა.

1970 წლის აღწერით კაკლოვანი ჯიშების ნარგავთა ფართობმა ყველა კატეგორიის მეურნეობაში 1013,79 ჰექტარი შეადგინა. აქედან 371,32 მოდიოდა ქედის რაიონზე, 206,57 — შუახევისა და 197,52 ქობულეთის რაიონზე.

1976 წელს ჩვენს რესპუბლიკაში გეგმით გათვალისწინებული ათის ნაცვლად 12 ჰექტარზე გა-

შენდა კაკალი. საამისოდ ბუნების დაცვის საზოგადოების აჭარის საბჭომ თხილნარში საწერეგეგმითაა წყო, რომელიც მოსახლეობასაც, ემსახურება. მომდევნო წლებშიც გააშენეს კაკალი. საამისოდ შუახევის რაიონის ოლადაურის კოლმეურნეობაშიც მოაწყვეს სანერგე. აქ რვა ათას ნერგს გამოიყვანენ წლიურად. ორჯერ მეტის წარმოება ითავეს თხილნარისა და მეჯინისწყლის სანერგეების კოლექტივებმა.

სასიხარულოა, რომ კაკლის კულტურის აღორძინებას ხელი მოჰკიდეს ახალგაზრდებმაც. კომკავშირის აჭარის საოლქო ორგანიზაციის 35-ე კონფერენციაზე გადაწყდა, რომ მაღალმთიან რაიონებში 1976-1978 წლებში ახალგაზრდები გააშენებდნენ 25 ათას ძირ კაკალს. ამ თაოსნობას ქობულეთისა და ხელვაჩაურის რაიონების კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა დაუჭირეს მხარი. ახალგაზრდებმა 1976 წელს უკვე დარგეს 5.702 ნერგი, აქედან 2.390 — შუახევის რაიონის კომკავშირელებმა. კაკალი გააშენეს ქედის, მახოს, ერგეს, აჭარისწყლის, ხელვაჩაურის, კვირიკეს, ზედა ულიანოვკისა და ციხისძირის კოლმეურნე ახალგაზრდებმა. მთავარი მაინც ისაა, როგორ

მოვუვლით ნარგავებს, რამდენს გავახარებთ, ეს არა მარტო განამტკიცებს მეურნეობებისა და კოლმეურნეთა ოჯახების ეკონომიკას, არამედ კლიმატის გაჯანსაღებასა და ნიადაგის სტრუქტურის გაუმჯობესებაზეც დადებითად იმოქმედებს.

კარგი იქნება მომავალში მეხილეობის განვითარების საერთო გეგმიებიდან ცალკე გამოვყოთ ეს დარგი და განსაკუთრებულ კონტროლზე ავიყვანოთ. ზოგიერთ სპეციალისტს შესაძლებლად მიაჩნია კომლზე გავაპიროვნოთ 5-6 კაკლის ხე. ეს დამატებით მოგვეცემს 1646 ტონა ნიგოზს.

სპეციალისტების აზრით, კაკლის კულტურის აღორძინების პრობლემა უნდა გადავწყვიტოთ ნამყენი ნერგების გაშენებით. ისინი ადრე იძლევიან ნაყოფს, აქვთ თხელი ნაჭუჭი, მაღალი ხარისხის სავსე გული. სამყნობ მასალად ჩვეულებრივ იყენებენ მხოლოდ საუკეთესო ჯიშის ხის კალამს ან კვირტს. მყნობა იწყება ადგილებზე თესლის შერჩევით, ხარისხიანი საძირეს ზრდითა და სადედეების საკალმედ შერჩევა-მომზადებით. მყნობა მოითხოვს განსაკუთრებულ სიფაქიზეს და ჩვევას, ხოლო ოკულანტების მოვლა — დიდ სიფრთხილესა და ყურადღებას. მოლდაველი მებაღეები კაკალს ორანჟერეებში ამყნობენ,

რაც გადმონერგეს მარნეულის რაიონის წითელი ხილის სასაწყობო მეურნეობის მუშაკებმა. ეს გამოცდილება ჩვენშიც უნდა დაინერგოს.

ჯერჯერობით საჭირო რაოდენობის ნამყენი კაკლის ნერგების გამოყვანა ფერხდება, რადგან ჯერ კიდევ მთლიანად არაა გამოვლენილი მისი ძვირფასი ფორმები, რომლებიც თავიანთი ღირსებებით არ ჩამოუვარდებიან ცნობილ ფრანგულ კულტურულ ჯიშებს. ძვირფასნაყოფიანი კაკლისა და საუკეთესო მყნობელების გამოვლინების მიზნით კარგი იქნება მოვაწყოთ კონკურსი.

კაკლის გაშენება შეიძლება ყველგან, გარდა ჭარბტენიანი ნიადაგებისა. ისიც უნდა გვახსოვდეს, რომ ამ მცენარეს ავადებს ოცდაათამდე სახეობის მავნებელი, განსაკუთრებით ვაშლის ნაყოფჭამია. უნდა შემოვიღოთ კაკლის წამლობა შესამქიმიკატებით.

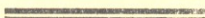
ხეხილის მოჭრა, აჩეხვა ძველად დანაშაულად ითვლებოდა და ძველ ქართულ კანონმდებლობაშიაც ჰპოვა ასახვა („სამართალი აღბუღასი“, „სამართალი მეფე ვახტანგისა“ და სხვა). ახლა კი უფრო მძიმე დანაშაულად უნდა მივიჩნიოთ და მთელი სიმკაცრით ვებრძოლოთ მას.

მეხილეობის აღორძინება საშ-

ვილიშვილო საქმეა. ესაა ჩვენი
ჯანსაღი შთამომავლობა, აყვავე-
ბული მთა-ბარი, დამატებითი
შემოსავალი, წინაპართა საქმისა
და ხელობის გაგრძელება-შენახ-
ვა. ამასთან ამ დარგის განვითა-
რებასთან მჭიდროდ დაკავშირე-
ბულია მეფუტკრეობის აღმავლო-
ბა.

„ამასთან ერთად უმთავრესად

დასავლეთ საქართველოს რაიონე-
ბში და ყველგან, სადაც ჩვენს
ლბელია, უნდა გავაფართოვოთ
კურკოვანი ხილის ნარგავების
ფართობი და ნაწილობრივ თეს-
ლოვანი ხილისა, რომელიც აქ
ოდითგანვე მოჰყავთ“. საქართვე-
ლოს კომპარტიის ცენტრალური
კომიტეტის მეცხრე პლენუმის ეს
მოთხოვნა საქმედ უნდა ვაქციოთ...

დავით ხახუაიშვილი

საყურადღებო წიგნი ჩვენი ქვეყნის ჰალარა წარსულზე

კაცობრიობის სამეურნეო განვითარების ორი ძირითადი საფეხური — შეგროვებითი მეურნეობის ხანა და მწარმოებლური მეურნეობის ხანა — ერთობით თუმცა რამდენიმე მილიონ წელს მიითვლიან, მაგრამ აქედან მწარმოებლურ მეურნეობაზე, როგორც უკანასკნელმა გამოკვლევებმა ცხადყო, მხოლოდ 10.000 წელი მოდის.

სწორედ უკანასკნელ 10.000 წელში განვლო ადამიანმა განვითარების მძიმე, მაგრამ შემოქმედებითად საოცრად მდიდარი გზა ქვის თოხის, კაქის ნამგლისა და მშვილდისრის ეპოქიდან ბირთვული ფიზიკის, ლაზერული ელექტრონიკისა და ორბიტალური კოსმოსური სადგურების საუკუნემდე.

ადამიანთა საზოგადოების ისტორია ფაქტობრივად მწარმოებლური მეურნეობის შექმნისა და განვითარების ისტორიაა, რომლის აღდგენა, გაცოცხლება, მისი სახალხო კუთვნილებად ქცევა

მკვლევართა და შესაბამის დაწესებულებათა უაღრესად საპატიო ამოცანაა.

შემგროვებლური მეურნეობიდან მწარმოებლურ მეურნეობაზე გადასვლის პროცესების ბუნების გარკვევა, უპირატესად, ე. წ. ნეოლითური ანუ ახალი ქვის ხანის ცივილიზაციის, ამ კულტურის შესწავლას უკავშირდება. ნეოლითური ცივილიზაციის ბუნების გარკვევა თანამედროვე არქეოლოგიის ერთ-ერთ კარდინალურ პრობლემათა რიგს განეკუთვნება.

ნეოლითური კულტურის, ნეოლითური ცივილიზაციის საფუძვლიან შესწავლაზე დიდადაა დამოკიდებული ისეთი მნიშვნელოვანი პრობლემის გაშუქება, როგორიცაა მწარმოებლური მეურნეობის მთავარი დარგების — მიწათმოქმედებისა და მესაქონლეობის — წარმოქმნა და განვითარება, ბინადარ მეურნეობაზე გადასვლა და ა. შ. ამ პროცესთა ხასიათის გარკვევა და ძირითადი მომენტების დადგენა, რაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თავისთავად ნეოლითური ცივილიზაციის (ზოგჯერ მას სპეციალურ ლიტერატურაში „ნეოლითურ რევოლუ-

ს. გოგიტიძე — „სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ნეოლითური კულტურა“, თბილისი, 1978.

„ეიასაც“ უწოდებენ კვლევას უკვეშირდება, განსაკუთრებით საინტერესოა კავკასიის რეგიონისათვის, სადაც ჯერჯერობით ამ ძირძველი ადამიანური ცივილიზაციის ერთეული ძეგლებია გამოვლენილი. არც თუ ისე დიდი ხნის წინ, მკვლევართა ერთი ნაწილი მიიჩნევდა, რომ კავკასიას, მათ შორის საქართველოსაც, ნეოლითური პერიოდი არ გაუვლია. და ეს მაშინ, როცა კავკასია და კერძოდ საქართველო პალეობიოლოგთა გამოკვლევებით, ხორბლეული მცენარეულობისა და სასარგებლო ცხოველების დომესტიკაციის ერთ-ერთ პირველად და უძველეს კერას წარმოადგენდა.

სწორედ პრობლემის აქტუალობამ განსაზღვრა, რომ დღეს ნეოლითური ხანა ანუ მწარმოებლური მეურნეობის წარმოქმნის ეპოქა ინტენსიურად ისწავლება როგორც ჩვენში, ისე საზღვარგარეთ. ამ მიმართულებით გარკვეული მუშაობა გასწია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითმა ინსტიტუტმა, რომლის სამოქმედო რეგიონში მისმა არქეოლოგურმა ექსპედიციებმა გამოაგონა ნეოლითური ნამოსახლარების მნიშვნელოვანი ჯგუფი და მათ შესწავლაშიც გარკვეულ წარმატებას მიაღწია.

კავკასიის ნეოლითი ძირითადად შესწავლილია ამიერკავკასიის, კერძოდ, ქართული ძეგლების საფუძველზე, რომელთა დიდი ნაწილი დასავლეთ საქართველოშია გამოვლენილი. ამის მიუხედავად, ბოლო დრომდე თვით შავიზღვისპირეთის ნეოლითური ძეგლები არქეოლოგიურ ლიტერატურაში სრულყოფილად არ იყო წარმოდგენილი. ამდენად, გასაგებია ის დიდი ინტერესი, რომელსაც ნეოლითური ხანის შესწავლისადმი მიძღვნილი ყოველი ახალი სამეცნიერო ნაშრომი იწვევს.

სწორედ ასეთ ნაშრომთა რიგს განეკუთვნება ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის უფროს მეცნიერთანამშრომელ ს. ი. გოგიტიძის მიერ ახლახან გამოცემული მონოგრაფია,

რომელიც კავკასიის არქეოლოგიის მხრედაა აქტუალური საკითხების გამოკვლევას ეძღვნება. მონოგრაფიისადმი ინტერესს აძლიერებს ის გარემოება, რომელიც განხილული ძეგლების უმრავლესობა სრულიად ახალ, აქამდე უცნობ სადგომებს მიეკუთვნება, რომელთა აღმოჩენისა და შესწავლის შედეგებიც პირველად სწორედ სარეცენზიო გამოკვლევაშია თავმოყრილი.

სარეცენზიო წიგნი შედგება მოკლე წინასიტყვაობის, შესავლის, ოთხი თავისა და დასკვნისაგან; მას თან ერთვის კარგად შესრულებული გრაფიკული და ფოტო-ილუსტრაციები (60 ერთეული).

წიგნის წინასიტყვაობაში განსაზღვრულია ნაშრომის მიზანდასახულება — შეძლებისამებრ მონოგრაფიულად აღწეროს და შეისწავლოს აჭარის რეგიონის ნეოლითურ ძეგლებზე მოპოვებული მასალა, სისტემაში მოიყვანოს და განსაზღვროს აღნიშნულ ძეგლთა ადგილი საქართველოსა და მეზობელი ქვეყნების ნეოლითურ ნამოსახლარებს შორის. შესავალი სამი პარაგრაფისაგან შედგება. I პარაგრაფში მოკლედაა გადმოცემული კავკასიის ნეოლითური ხანის ძეგლების აღმოჩენა-შესწავლის ისტორია (გვ. 4-9). აღნიშნულია ის დიდი წვლილი, რაც ამ საქმეში შეიტანეს ა. ფორმოზოვმა, ა. სტოლიარმა, ალ. კალანდაძემ, ნ. ბერძენიშვილმა, გ. გრიგოლიამ, ნ. ნებიერიძემ, ო. ჯაფარიძემ, ლ. სოლოვიოვმა, ა. ლუკინმა, ნ. ხოშტარიამ. როგორც ნაშრომშია აღნიშნული, დასმული პრობლემის შესწავლასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია რ. მ. მუნჩაევის ვრცელი განმარტებული მონოგრაფია „კავკასია ბრინჯაოს ხანის გარიჟრაჟზე“, სადაც ფართოდაა განხილული კავკასიის ადრესამიწათ-მოქმედო კულტურები (ნეოლითი, ენეოლითი, ადრებრინჯაო). სამწუხაროდ, ობიექტური მიზეზების გამო, წიგნში ასახვა ვერ ჰპოვა ნეოლითური ცივილიზაციის ისეთმა საყურადღებო ძეგლებმა, როგორიცაა ხორშის, ლემურიშის, ჩხორთოლის, მახვილაურის, ქო-

ბუღალტრის, ხუცუბნის, ბეშუმის და სხვა ნამოსახლარები.

შესავლის II პარაგრაფში (გვ. 10-15) შედარებით ვრცელადაა განხილული სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ტერიტორიაზე ამ ბოლო 15 წლის მანძილზე არქეოლოგიური გათხრებისა თუ საღებავრეო სამუშაოების (ხელმძღვანელი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი ა. ინაიშვილი) შედეგად მიკვლეული და შესწავლილი ქვის ხანის ნამოსახლარები და სადგომები (ხუცუბანი, ქობულეთი, კვირიკე, კოხი, ჭიხანჯური, ჩოლოქი, სახალვაშო, ჩაისუბანი, თიანეთის, დანისპარაული, ბეშუმი).

შესავლის III პარაგრაფში (გვ. 15-22) ავტორი იძლევა სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ფიზიკურ-გეოგრაფიული გარემოს მოკლე დახასიათებას. ამ ნაწილში ყურადღება გამახვილებულია ზღვის სანაპირო ზოლში და მდინარეთა აუზებში ტერასების ჩამოყალიბება-გაფორმებაზე და მათ დასაბუთებაზე. ავტორი ხაზს უსვამს ნეოლითის ხანის მოსახლეობის განსახლებას ტერასებზე და წითელმიწა ნიადაგებიან გორაკ-ბორცვებზე, რომლებიც უმთავრესად მდინარეთა ხეობებშია განლაგებული. სათანადო ლიტერატურის მოშველიებით ვრცელად არის დახასიათებული საკვლევი ტერიტორიის რელიეფი, გარემო პირობები, კლიმატი, ჰიდროგრაფიული ქსელი, ფლორა და ფაუნა. ამ პარაგრაფის დასკვნით ნაწილში ავტორი სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის გეომორფოლოგიური, პალეობოტანიკური და პალეოზოოლოგიური მონაცემების საფუძველზე აღნიშნავს, რომ მითითებულ ტერიტორიაზე მესამეული გეოლოგიური ეპოქის მიწურულიდან აღვილი არ ჰქონია პალეოგარემოს რამდენიმე მნიშვნელოვანი ცვლილებები. ამ ეპოქის ხელსაყრელმა კლიმატურ-ლანდშაფტურმა და ბუნებრივმა პირობებმა ბევრად განსაზღვრა და ხელი შეუწყო ადამიანს მეზოლითსა თუ ნეოლითში ფართოდ გამოეყენებინა ბუნების ეს მონაცემები — სიბოძო და ზომი-

ერი კლიმატი, ნაყოფის მომცემი მცენარეულობა (მუხა, წაბლი, თხილი, ლენჯი, მოცვი, ხურმა, ყურძენი, წყავი და სხვ.) და თევზით მდიდარი წყალტუბორები. ამგვარი მონაცემების საფუძველზე ავტორი ადასტურებს, რომ აღრეულ ნეოლითურ ეპოქაში სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის მდინარეთა აუზები საკმაოდ მჭიდროდ იყო განსახლებული ადამიანის მიერ, რომელიც საცხოვრისად იყენებდა ზღვისპირა ზოლის გორაკ-ბორცვებს და მდინარეულ ტერასებს.

ნაშრომის I თავში (გვ. 23-68) ფართოდაა განხილული მეზოლითურიდან ნეოლითურზე გარდამავალი პერიოდის ძეგლების (ჭიხანჯური, ჩოლოქი, კვირიკე, ხუცუბანი, ქობულეთი, კოხი, ჩაისუბანი, სახალვაშო, ბეშუმი) განლაგების მიკრორეგიონების დახასიათება, ძეგლების სტრატეგრაფიისა და ნივთიერი მონაშრომის დეტალური აღწერა.

ცალკეულ ნამოსახლარების დახასიათებისას გამოყენებულია ერთიანი პრინციპი. კერძოდ, მოპოვებული მასალები დაჯგუფებულია სახეების მიხედვით (ნეკლეუსი, ანამტერევი, ანატკეცი, ლამელა, საჭრისი, საფხეკი, სახვრეტი, ხერხისებური იარაღი, ისრისებური იარაღი). იარაღთა ცალკეულ სახეებში მოყვანილობისა და სამუშაო პირის ფორმის, აგრეთვე, გამოყენებული ნედლეულის მონაცემთა მიხედვით გამოყოფილია ქვეჯგუფები. ავტორი შედარებით ფართოდ და დაწვრილებით გადმოგვცემს ხუცუბნისა და ქობულეთის ნამოსახლარების მასალებს. დღეს ცნობილ აღრეულ ძეგლებს შორის მასალის ოდენობისა და მნიშვნელობის მიხედვით სწორედ ეს ორი ნამოსახლარი გამოირჩევა. ამასთან ავტორი შენიშნავს, რომ ქობულეთის ნამოსახლარი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ძეგლია ამიერკავკასიის აღრენეოლითური პერიოდის ნამოსახლარებს შორის. სოფელ ქობულეთის ნამოსახლარი განსაკუთრებულ ყურადღებას იმითაც იქცევს, რომ იგი ერთადერთი ძეგლია, სადაც ნაწილობრივ

გადარჩენილია ხელუხლებელი კულტურული ფენა. ის გარემოება, რომ ყველა ადრეული ნამოსახლარი (ბეშუმის ნამოსახლარის გამოკლებით) ძირითადად ხასიათდება ერთგვაროვნებით (გამოყენებული ნედლეული, იარაღთა ტიპები, მათი მიკროლითური ხასიათი, იარაღთა დასამზადებელი ნედლეულის მიღების ტექნიკა, იარაღთა დამზადებისას გამოყენებული მეთოდები და ხერხები) და განსხვავება უმთავრესად ცალკეულ ძეგლებზე მოპოვებული ინვენტარის ოდენობით გამოიხატება, ავტორის საშუალებას აძლევს მათი ანალიზი ერთიანად წარმოგვიდგინოს.

ბეშუმის ნამოსახლარის მასალების განხილვისას ავტორი მიუთითებს გამოყენებული კაჟის დაბალ ხარისხზე და შენიშნავს, რომ ადრე გამოთქმული მოსაზრება ზღვის სანაპირო ზოლში ბეშუმის გამოსავლების გამოყენების შესახებ სინამდვილეს არ შეეფერება.

ნაშრომის II თავი (გვ. 69-89) მთლიანად დათმობილია სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის განვითარებული ნეოლითური ნამოსახლარის — მახვილათურის სადგომის შესწავლისადმი. ნამოსახლარის შესახებ მსჯელობის დასაწყისშივე ხაზგასმულია, რომ იგი მრავალფენოვანი ძეგლია სადაც წარმოდგენილია სხვადასხვა პერიოდის (ნეოლითი, ბრინჯაო, გვიანელინისტური და ფეოდალური ხანა) მასალები, რომელიც მითვლის საყურადღებო ნეოლითურ ინვენტარს, სადაც გამოყოფილია კაჟისა და ობსიდიანისაგან დამზადებული ნაწარმის ჯგუფი, რიყისა და ბაზალტის ქვისაგან დამზადებული ინვენტარი, თანმხლები კერამიკული ნაწარმით. ცალკეა გამოყოფილი ანგობირობულ კერამიკის მცირე ჯგუფი, რომელიც რამდენადმე მოგვიანო პერიოდისა უნდა იყოს და რომელსაც ჯერჯერობით სამეცნიერო ლიტერატურაში პარალელი არ მოეძებნება. აქვე ფართოდაა წარმოდგენილი ნამოსახლარის არქეოლოგიური შესწავლის ისტორია. მახვილათურის ნამოსახლარის შესწავლა გვარწმუნებს, რომ

ბორცვზე წარმოებული ღრმა კულტურის, ციტრუსოვანთა ნარგავების გაშენებისა და მისი ინტენსიური დაქვემდებარების შედეგად ნეოლითურმა ძირითადად დარღვეულია — მხოლოდ რამდენიმე კვადრატში შეიმჩნევა შედარებით უძრავი მასალა (50-75 სმ სიმაღლეზე), ძირითადად, კაჟისა და ობსიდიანისაგან დამზადებული ნაწარმი. არქეოლოგიურმა გათხრებმა დაადასტურა, რომ მახვილათურის ნეოლითური ნამოსახლარის ტერიტორია მოგვიანებით, ბრინჯაოს ხანისათვის, სამაროვნადაც ყოფილა გამოყენებული. ნამოსახლარზე ქვაყრილიანი 17 სამარხია შესწავლილი. სამარხები ჩაჭრილი იყო მიწის ზედაპირიდან 1,5-2 მეტრ სიღრმეზე. აქედან ნეოლითური მასალა მხოლოდ 50-75 სმ სიღრმემდე ვრცელდებოდა. სამწუხაროდ, აღნიშნული სამაროვნის მასალები დღემდე არ არის შესწავლილი. აქვე შევნიშნავთ, რომ აუცილებელია მახვილათურის ნამოსახლარის შემდგომი შესწავლა და ამ დიდმნიშვნელოვანი ძეგლის მონოგრაფიულად გამოქვეყნება.

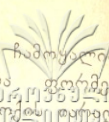
ირკვევა, რომ კაჟი და ობსიდიანი ნეოლითელი ადამიანის სამეურნეო საქმიანობაში დიდხანს ინარჩუნებდა წამყვან როლს. ობსიდიანის იარაღების შემცირება, ს. გოგიტძის აზრით, მეურნეობის ხასიათის შეცვლასთან უნდა იყოს დაკავშირებული; კერძოდ, მითვისებითი მეურნეობის ფორმიდან მწარმოებლური მეურნეობის ფორმაზე გადასვლასთან. განვითარებული ნეოლითის ხანაში ადამიანი უკვე შედარებით მკვიდრ ბინადარ ცხოვრებაზე გადადის და სამეურნეო საქმიანობაში წინა პლანზე მიწათმოქმედება დგება. ამასთან დაკავშირებით ავტორი მიუთითებს, რომ ობსიდიანის როლის დაკნინება რიყის ქვისა და ბაზალტის ქანების ათვისებასთან, აგრეთვე, კერამიკის გაჩენასთანაც უნდა იყოს დაკავშირებული. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ობსიდიანის საბადოები მახლობლად არ მოიპოვებოდა და იგი შემოტანის საგანი იყო. კაჟისა

და ობსიდიანის იმ იარაღებში, რომელიც ჩვენი რეგიონის ძეგლებშია გამოვლენილი, უმნიშვნელოვანესი ადგილი გეომეტრიულ მიკროლითებს უკავიათ. გამოიყოფა ცალგვერდ, ორგვერდ და სამგვერდ დაშუშავებული ტრაპეციები, სეგმენტები, აგრეთვე მაღალი, ზურგათილი სწორკუთხედები.

ბაზალტიდან დამზადებული იარაღების შესწავლისას ავტორი სპეციალურად ჩერდება ცულებზე, სათულებზე, სატეხებზე, სოლებზე, სატეხ-სათულებზე, „პიკისებურ“ მაკროლითებზე, თოხისებურ და წერაქვისებურ იარაღებზე, სასრესებსა და სანაყებზე, ხელსაფეკვებისა და გახვრეტილ ქვებზე; იარაღის ფორმისა და სამუშაო პირის მოყვანილობის მიხედვით ნაშრომში გამოყოფილია ცალკე ჯგუფები. ავტორი დიდ ყურადღებას უთმობს მახვილურის ნამოსახლარზე მოპოვებულ შეზღუდულსა და საწაფი ქვების განხილვას. საწაფებში ორი ტიპია გამოყოფილი. პირველ ტიპში გაერთიანებულია საწაფები, რომლებიც ჩვენს რეგიონში ფართოდ არის გავრცელებული. მათ, სიბრტყის ორივე გვერდზე, შუა ნაწილში აქვთ ამოღარვა (12 საწაფი). ასეთი ნაწარმი ცნობილია ციხისძირის, ისპანის, გონიოს, ბათუმის ციხის, ფიჭვნარის, ურეკისა და სხვ. ძეგლების მასალებში. ისინი, ავტორის აზრით, შეიძლება გამოეყენებიათ არამარტო ბადის ჩასაძირად, არამედ სართავ დაზგაზე ქსელის დასაქიმდაც. აღნიშნულ ნაწარმს, რომელიც ასე მცირე რაოდენობითაა წარმოდგენილი ნამოსახლარზე, ავტორი ნეოლითურ მასალებს არ უკავშირებს და მათ მოგვიანო ხანით ათარიღებს. მეორე ტიპის მრავალრიცხოვანი საწაფები (453 ცალი), რომლებიც ასევე რიყის ქვისგანაა დამზადებული, გამოირჩევიან რიგი თავისებურებით; კერძოდ, მათ ცალ გვერდზე მხოლოდ თითო ამოღარვა ახასიათებთ და გამოირჩევიან ფორმის, ზომისა და წონის მრავალსახეობით (ათი ქვეტიპი). ავტორი სწორედ ამ ტიპის საწაფებს უკავშირებს ნეო-

ლითურ კულტურას, თუმცა ისინი ჯერჯერობით სრულად უცნობია. სხვა ნეოლითური ძეგლებიდან. ამავე თავში ავტორი განსაკუთრებით ჩერდება მახვილურის ნამოსახლარზე კერამიკული წარმოების გაჩენის საკითხზე. მართალია, აქაური კერამიკის შესწავლა გაძნელებულია იმის გამო, რომ ჭურჭლების მხოლოდ მცირე ფრაგმენტებია შემორჩენილი, მაგრამ ეს გარემოება სრულიადაც ვერ ამცირებს მათ დიდ მნიშვნელობას. მახვილურის ნეოლითური ნამოსახლარის კერამიკაში ჭურჭლების ორი ძირითადი ჯგუფი გამოიყოფა, რომელთაგან თვითნებულში ორ-ორი ქვეჯგუფი შეინიშნება.

ნაშრომის III თავში (გვ. 90-110) ფართოდ ადგილი ეთმობა აღრეული ნეოლითური ნამოსახლარებისა და მახვილურის განვითარებული ნეოლითური ნამოსახლარის დახასიათებას და გარკვეულია მათი ქრონოლოგია. აღრეული ძეგლები ერთგვაროვნებისა და მსგავსების გამო ნაშრომში ქობულეთ-ხუტუნის ტიპის ძეგლების ჯგუფშია გაერთიანებული და მოცემულია მათი საერთო დახასიათება. იმის გამო, რომ სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთში არა გვაქვს მკაფიოდ დადგენილი სტრატиграფიის მქონე ნეოლითური ძეგლები, ქრონოლოგიის საკითხის გასარკვევად ავტორი მიმართავს ისეთ ნაცად საშუალებებს, როგორიცაა ცალკეულ ძეგლთა კომპლექსების იარაღ-ხელსაწყოებისა და კერამიკის ტიპოლოგიური ანალიზი, აგრეთვე, გამორიცხვის მეთოდს. ქრონოლოგიის საკითხის გარკვევისას ფართოდაა მოშველიებული ამიერკავკასიის მეზოლითური და ნეოლითური ძეგლების მასალები. შედარებულია წინა აზიის, ახლო აღმოსავლეთის, ჩრდილოეთ კავკასიის, ყირიმისა და უკრაინის, კასპისპირეთისა და შუა აზიის რეგიონების სინქრონული ძეგლების მასალებთან; შესწავლილი ძეგლები ქრონოლოგიურად ორ ჯგუფადაა გაყოფილი: I ჯგუფში გაერთიანებულია ჯიხანჭურის, ჩოლოქის, კვირიკის, ხუტუნის, სოფელ

ქობულეთისა და ბეშუმის ძეგლები, მეორეში კი მხოლოდ მახვილურის ნამოსახლარი. I ჯგუფის ძეგლების ურთიერთმსგავსების გამო, ავტორი მიზანშეწონილად არ მიიჩნევს თითოეული მათგანის ცალკე განხილვას და იძლევა საერთო ანალიზს. აქვე აღნიშნულია, რომ ქობულეთ-ხუცუბნის ტიპის ძეგლები ყველაზე მეტ მსგავსებას ნეოლითურ ნამოსახლარ ანასეულ 1-თან (მახარაძის რაიონი) იჩენს. ეს მსგავსება უპირატესად გამოიხატება იარაღის და სამზადებლად გამოყენებული მასალის, იარაღთა სახეებისა და დამუშავების ტექნიკის ერთგვაროვნებაში. ამასთან, არის მნიშვნელოვანი განსხვავებაც; კერძოდ, კინტრიშისა და ჩოლოქის აუზის ნამოსახლარებისათვის სრულიად უცნობია რიყისა და ბაზალტის ქვისგან დამზადებული გაეხილ-გაპრიალებული იარაღები და გეომეტრიული მიკროლითები (კაჟისა და ობსიდიანის ტრაპეციები, სეგმენტები, სამკუთხედები და სხვა ჩასართი იარაღები).

ნაშრომში მითითებულია, რომ თუ აღრე ეს განსხვავება ახსნილი იყო კინტრიშის ნამოსახლართა კომპლექსის მასალების ანასეულ 1-ის მასალებთან შეფარდებითი სიმცირით, ამჟამად მდგომარეობა აშკარად შეიცვალა; მართო ქობულეთის ნამოსახლარზე მოპოვებული ინვენტარი 8.200 ერთეულზე მეტს მითითებს და ანასეულისას (4.020 ერთეული) ორჯერ აღემატება; ამავდროს ხუცუბნის ნამოსახლარის კოლექცია 2.000 ერთეულამდე გაიზარდა; თუ ქობულეთ-ხუცუბნის ტიპის ძეგლებისათვის სრულიად უცნობია კერამიკა, სამაგიეროდ, იგი დამახასიათებელია დასავლეთ ამიერკავკასიის განვითარებული ნეოლითური ნამოსახლარებისათვის. ასეთ ვითარებაში ქობულეთ-ხუცუბნის ტიპის ძეგლების დასათარიღებლად ავტორი სამართლიანად ემყარება ლამელების (ფირფიტების) ატკეცვისა და იარაღების დამუშავების ტექნიკური ხერხების ხასიათს, კერძოდ, წნევითი რეტუშის განვითარებას, იარაღთა უმ-

რავლესობის ლამელებზე ჩამოყალიბების ფაქტს, თვით იარაღთა ფორმებს, აგრეთვე მეზოლითური ნეოლითურების ფორმისა და დამუშავების ტექნიკის გადმონაშთების არსებობას. დათარიღებისას ავტორი უპირატეს მნიშვნელობას ანიჭებს ძეგლთა ერთიანი კომპლექსის ძირითადი და წამყვანი იარაღების მონაცემებს. ქობულეთ-ხუცუბნის ტიპის ძეგლებში ასეთ ძირითად წამყვან იარაღებად მიჩნეულია საჭრისები, საფხეკები, გვერდღაღუმეშავებელი და გვერდღაღუმეშავებული ლამელები. ქობულეთ-ხუცუბნის ტიპის ძეგლთა ინვენტარის ტიპოლოგიურ-შედარებითი შესწავლისა და გამორიცხვის მეთოდის გამოყენების საფუძველზე ნათელი ხდება მისი მსგავსება-განსხვავების სურათი ანასეულ 1-ის ტიპის ძეგლებთან.

ქობულეთ-ხუცუბნის ჯგუფის ნეოლითურ ნამოსახლართა მასალების დეტალური შესწავლა, მისი შედარება ანასეულ 1-თან, ამ ძეგლების მსგავსება-განსხვავების მახასიათებელთა გათვალისწინება ავტორის საშუალებას აძლევს გვიჩვენოს, რომ ანასეულ 1-ში წარმოდგენილია ნეოლითური კულტურის განვითარების უფრო მაღალი საფეხური, ხოლო ქობულეთ-ხუცუბნის ტიპის ნამოსახლარები ამ კულტურის აღრეულ ეტაპს, მისი წარმოქმნა-ჩამოყალიბების ხანას მიეკუთვნებიან.

ამიერკავკასიის მეზოლითური და ნეოლითური ნამოსახლარების გათხრებისას მიგნებული კომპლექსების შესწავლისა და ანალიზის საფუძველზე ავტორი მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ქობულეთის, ხუცუბნის, კვირიკეს, ჭიხანჯურის და ჩოლოქის ნამოსახლარები ქრონოლოგიურად წინ უსწრებენ ანასეულ I-ს და მეზოლითურიდან ნეოლითურზე გარდამავალი საფეხურით უნდა იქნან დათარიღებული.

სარეცენზიო წიგნის III თავის მეორე პარაგრაფი მოლიანად მახვილურის ნეოლითური ნამოსახლარის ქრონოლოგიის გარკვევას ეთმობა. მახვილურის ნამოსახლარი ახლო მსგავსებას იჩენს

დასავლეთ ამერიკეკასიის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ და შესწავლილ განვითარებულ ნეოლითურ ნამოსახლარებთან (ანასეული II, ოდიში, კისტრიკი, ნეჩაია შილოვკა, ხორში, ჩხორთოლი, ლუმურში და სხვ.).

ავტორი მიუთითებს იმ დიდ განსხვავებაზე, რაც შეინიშნება ქობულეთ-ხუცუბნის ტიპის ძეგლებსა და მახვილურს შორის, იგი ამ ფაქტს სამართლიანად ხსნის იმ გარემოებით, რომ ეს ძეგლები ქრონოლოგიურად განვითარების სხვადასხვა საფეხურს წარმოგვიდგენენ.

მახვილურის ნამოსახლარს, ავტორის მტკიცებით, გააჩნია განვითარებული ნეოლითური კულტურისათვის დამახასიათებელი თითქმის ყველა კომპონენტი (მრავალფეროვანი ნედლეულის გამოყენება, გახეხვა-გაპრიალების ტექნიკის ათვისება, მდიდარი ასორტიმენტის იარაღ-ხელსაწყოები, მათ შორის გეომეტრიული მიკროლითების სოხვე (ტრაპეციები, სამკუთხედები, სეგმენტები, ზურგათილი სწორკუთხედები) კერამიკული წარმოების ათვისება და ა. შ.).

ავტორი მახვილურის ნეოლითურ მასალებს ოდიშის ტიპის ძეგლებთან აკავშირებს, მაგრამ კვლევისას, ბუნებრივად, განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს მახვილურის ნამოსახლარისათვის დამახასიათებელ თავისებურებებს. ნაშრომში მახვილურის ნეოლითური კერამიკა შედარებულია ოდიშისა და ანასეული II კერამიკასთან. ამასთან, მითითებულია, რომ კერამიკული ჭურჭლები ბრტყელი ძირებით, ძირითადი რომაა მახვილურისათვის, გავრცელებულია ფართო გეოგრაფიულ არეალზე და ამდენად ანალოგიათა წრეც დიდია. მახვილურის ნამოსახლარზე ბრტყელი-რიანი ქილისებური ჭურჭლების არსებობა ავტორს კიდევ ერთ დამატებით არგუმენტად მიაჩნია იმის საჩვენებლად, რომ უძველესი ბრტყელია ჭურჭლების გაჩენა ბინადარ სამიწათმოქმედო ცხოვრებაზე გადასვლას უკავშირდება.

მახვილურის ინვენტარის შესწავლის მისი შედარება დასავლეთ ამერიკეკასიისა და სხვა რეგიონების სინკრონულ მასალებთან ავტორს უფლებას აძლევს ნეოლითური მახვილური განვითარებული ახალ ქვის ხანას მიაკუთვნოს და ოდიშის ნამოსახლარზე უფრო ადრეულ ძეგლად მიიჩნიოს.

წიგნის IV თავში ავტორი ახლად აღმოჩენილი და შესწავლილი ძეგლების მონაცემების მიხედვით აკეთებს საერთო დასკვნებს და გადმოსცემს კვლევის ძირითად შედეგებს. ქობულეთ-ხუცუბნის ტიპის ძეგლებისა და მახვილურის ნამოსახლარის მასალების შესწავლა ავტორს საშუალებას აძლევს დაასკვნას, რომ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი მეზოლითსა და ნეოლითში ინტენსიურად ყოფილა ათვისებული და დასახლებული. შესწავლილი ძეგლები ქრონოლოგიურად მოიცავს გრძელ პერიოდს — ნეოლითური კულტურის ჩასახვიდან ამ კულტურის განვითარებულ საფეხურამდე; მოპოვებული მასალების შესწავლას ავტორი მიყავს იმ დასკვნამდე, რომ მეზოლითის შეცვლა ნეოლითით ხდებოდა ნელა და თანდათანობით. ამასთან, იმის გამო, რომ ამ ორი ისტორიული ეპოქის ხანგრძლივობა საკმაოდ მცირე იყო, მათ ვერ დავგვიტოვებს ისე მდიდარი და მრავალფეროვანი არქეოლოგიური მასალაოგორიკ, ვთქვათ, წინამორბედმა ან მომდევნო ეპოქებმა. თუ ნაშრომის მეორე და მესამე თავში გადმოცემულია არქეოლოგიური მასალების დეტალური შესწავლის შედეგები, აქ, მეოთხე თავში, ყურადღება უფრო მეტად ნამოსახლართა იმ თავისებურებებზეა გამახვილებული, რითაც ისინი განსხვავდებიან წინა აზიის, ჩრდილო კავკასიის, ყირიმის, უკრაინისა და შუა აზიის ადრენეოლითური და განვითარებული ნეოლითური კულტურებისაგან. ნაშრომის ღირსებაა იმის ჩვენება, რომ დასავლეთ ამერიკეკასიის ნეოლითური კულტურისათვის დამახასიათებელი ჩანს განვითარების დამოუკიდებელი გზა.

ქობულეთის ნეოლითური ნამოსახლარის მასალები საკმაოდ დამაჯერებლად მიუთითებს იმაზე, რომ აქ, ერთსა და იგივე ადგილას, ცხოვრება დიდი ხნის განმავლობაში მიმდინარეობდა და მოსახლეობაში უკვე აღარ არსებობდა საცხოვრებელი ადგილის სწრაფმონაცვლეობის ტენდენციები. თანაც, ჩამოყალიბებული ჩანს დასახლების მხოლოდ ერთი ტიპი. სხვადასხვა ძეგლებზე მოპოვებული მასალების ერთგვაროვნება და მსგავსება, როგორც ფორმებით, ისე დამზადების ტექნიკით, სრულიად ბუნებრივია, გვაფიქრებინებს, რომ სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ტრასულ ძეგლებზე (ჯიხაჯური, ჩოლოქი, ხუტუბანი, ქობულეთი, კვირიკე და სხვ.) უკვე საფუძველი ჩაეყარა ტომობრივ ცხოვრებას, შეიქმნა ტომების წარმოქმნა-განვითარების სტაბილური პირობები. ნამოსახლართა სიმჭირე (დაშორება 3-10 კმ.), იარაღთა დამუშავების ტექნიკის, გამოყენებული ნედლეულის და დასახლების ხასიათის ერთგვაროვნება მეტყველებს ერთგვაროვანი კულტურის არსებობაზე, რომელსაც უსათუოდ ლოკალური თავისებურებები უნდა ჰქონოდა. ნაშრომში, ამასთან, სამართლიანდაა მითითებული, რომ ქობულეთ-ხუტუბანის ნამოსახლართა ჯგუფს ჯერ კიდევ მნიშვნელოვნად მოსდევს მეზოლითური კულტურის ტრადიციები, რაზედაც მიაწინებს საჭრისებისა და საფხეების აბსოლუტური სიჭარბე, ზურგდაბლაგვებული ლამელების შენარჩუნება, რიყისა და მავარი ქვის ქანების გამოყენება, გეომეტრიული მიკროლითებისა და „მოცაყვი“ რეტუშის უქონლობა, კერამიკული ნაწარმის არარსებობა; ყველა მახასიათებელი ძეგლთა აღნიშნულ ჯგუფს თავისებურ ხასიათს ანიჭებს და გამოარჩევს დასავლეთ ამიერკავკასიის ნეოლითური კულტურის სხვა ძეგლებისაგან. სამწუხაროდ, ღია ტიპის ის ნამოსახლარები, სადაც ბუნებრივი პირობების გამო არ ინახება ხის, ძვლისა და რქის ნაწარმი, საშუალებას არ გვაძლევს სრული წარმოდგენა ვი-

ქონიოთ იარაღთა ყველა იმ ფორმასა, დანიშნულებასა და სამეურნეო გამოყენებაზე, რაც ამ პერიოდისათვის უნდა ყოფილიყო დამახასიათებელი.

მონადირეობის როლზე, საქმიანობის ამ სახეობის ჯერ კიდევ დიდ კუთრ წონაზე მიუთითებს ქობულეთ-ხუტუბანის ნამოსახლარებზე ტყავის დასამუშავებელ საფხეკთა სიმრავლე. მეორე მხრით, საჭრისთა სიუხვე იმისი მჩვენიებელია, რომ გაიზარდა მოთხოვნილება ხის, ძვლისა და რქისაგან დამზადებულ იარაღებზე (სახვრეტი, სადგისი, შუბისპირი, ანკესი და სხვა მრავალი). ნეოლითური დასახლებები მდინარეთა ნაპირებზე იყო გაშლილი და, ბუნებრივია, მათ ყოფაში მეთევზეობას უაღრესად მნიშვნელოვანი ადგილი უნდა ჰქონოდა. ადრემეზოლითში თევზის მოპოვება თუ ძირითადად ჭვილით წარმოებდა, გვიანმეზოლითში და ადრეულ ნეოლითში, როგორც ჩანს, ანკესს, გოდორყურას და ე. წ. კოკოზას (წნელისაგან დამზადებულ კალათს) ენიჭებოდა უპირატესობა.

უნდა ვიფიქროთ, რომ სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში მეზოლითური ხანის დასასრულსა და ადრენეოლითური პერიოდის გარიჟრაჟზე ადამიანს უკვე ვეღარ აკმაყოფილებდა მონადირეობა და შემგროვებლობა, თუმცა იგი, ხელსაყრელი ბუნებრივი კლიმატური პირობების გამო შესაძლებელი იყო თითქმის მთელი წლის განმავლობაში. საინტერესოა, რომ აღნიშნულ რეგიონში ეთნოგრაფიულად დღესაც გამოიყენება თევზის დაჭერის უძველესი ხერხები. განვითარების ამ ეტაპზე ადრენეოლითულ ადამიანს უკვე ვეღარ აკმაყოფილებს საკვების მოპოვების ერთჯერადობა და მისი ხარისხი, ვერც ადგილსამყოფელის ხშირი მონაცვლეობა. ამიტომ უკვე დღის წესრიგში დგება და აუცილებელიც ხდება მეურნეობის ხასიათის შეცვლა, რომელიც იმ პერიოდში ჯერ კიდევ მიმოვისებულყოფი იყო.

წიგნში ყურადღება გამახვილებული მიწათმოქმედების ჩასახვა-განვითარების საკითხებზე. ახალმა არქეოლოგიურმა მონაპოვრებმა შეავსო და მნიშვნელოვნად შეცვალა წარმოდგენა უძველესი სამიწათმოქმედო კულტურის წარმოშობის დროისა და ადგილის შესახებ, გარკვეული შუქი მოჰფინა იმ პროცესების მსვლელობას, რამაც კაცობრიობა მიიყვანა ისტორიის უმნიშვნელოვანეს ეტაპთან — მიმოვისებლური ეკონომიკიდან მწარმოებლურ ეკონომიკაზე გადასვლასთან. თუ ადრე მეცნიერები ამ პროცესს ძვ. წ. IV ათასწლეულს უკავშირებდნენ, ახლა სამიწათმოქმედო კულტურის განვითარებას გაბედულად აკუთვნებენ ძვ. წ. VII-VI ათასწლეულს. ამასთან გამოყოფილია სამიწათმოქმედო კულტურის ჩასახვა-განვითარების რამდენიმე პირველადი ცენტრი. ჩვენთვის მნიშვნელოვანია ისიც, რომ თუ ახლო წარსულში უძველეს სამიწათმოქმედო ცენტრებად აღიარებული იყო პალესტინა, ერაყი, ირანი და შუა აზია, ახლა ასეთ ცენტრად აღიარებულია ამიერკავკასიაც. მეურნეობის ახალი, პროგრესული ფორმების წარმოქმნის ერთი დამოუკიდებელი კერათაგანი წინააზიური სამყაროს ჩრდილოეთი ზოლი — ამიერკავკასიაა; ამ რეგიონში, კერძოდ დასავლეთ საქართველოში, აღმოჩენილია ნეოლითური კულტურის ყველაზე ადრეული ძეგლები. ანვარიშვასწყევია ის გარემოება, რომ ამიერკავკასია, კერძოდ საქართველო, მიჩნეულია ველური ზოობუნების ერთ-ერთ სამშობლოდ.

თუ სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავზღვისპირეთის ნეოლითური კულტურის ადრეულ ეტაპზე გამოკვეთილად არ ჩანს სამიწათმოქმედო მეურნეობის არსებობის ნიშნები, მახვილურის ნამოსახლარზე ამ მხრივ უკვე გარკვეული ძვრები შეიმჩნევა. ამას ადასტურებს მნიშვნელოვანი რაოდენობით გამოვლენილი

მრავალფეროვანი მასალა (გეომეტრიული მიკროლითები, წერაქვისებრი და სოლისებრი მაკროლითები, გახეხილ-გაპრიალებული იარაღები, თხევანური და სახნისისებრი იარაღები, ხემაღვრეები, სანაყები, სახეხ-სასრესები, ნამგლისებრი ჩასართები, ქვის ცულები და ა. შ.).

კერამიკის გაჩენის ერთ ადრეულ კერად მახვილურის ნამოსახლარი უნდა იქნას მიჩნეული, რაც მიუთითებს სა-მოსახლოს ბინადარ ხასიათზე, მეურნეობის პროგრესული ფორმის დამკვიდრებაზე, როცა ისახება მიწათმოქმედება და საფუძველი ეყრება მეთუნეობას.

დასასრულს ავტორი გვთავაზობს 15 პუნქტისაგან შემდგარ მოკლე დასკვნებს (გვ. 122-123), სადაც წარმოდგენილია ძეგლების საერთო ზოგადი, კონკრეტული და ლოკალური ნიშნები. ქრონოლოგიის თვალსაზრისით აღსანიშნავია მე-10 პუნქტი; სადაც დასავლეთ ამიერკავკასიის ნეოლითურ კულტურაში გამოყოფილია სამი საფეხური: I მეზოლითიდან ადრენეოლითურზე გარდამავალი ხანა (ქობულეთი, ხუცუბანი, კვირიკე, ჭიხანჭური, ჩოლოქი, ჩაისუბანი, სახალვაშო), II ადრეული ნეოლითური საფეხური (ანასეული I) და III განვითარებული ნეოლითური საფეხური (მახვილური, ზორში, ანასეული II, გურიანთა, მამათი, ოდიში, კისტრიკი, ქვედა შილოვკა, ჩხორთოლი, ღუმურიში).

უნდა გავიზიაროთ ავტორის დასკვნა, რომ სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავზღვისპირეთის განვითარებული ნეოლითური კულტურა გენეტიკურად უკავშირდება კავკასიის ადრენეოლითურ და მეზოლითურ კულტურებს.

ნაშრომს ახლავს საკმაოდ მოზრდილი რეზიუმე რუსულ ენაზე (გვ. 124-136), მაგრამ სამწუხაროდ არ გააჩნია რეზიუმე უცხო ენაზე; ასევე, დასაანია,

რომ გამოტოვებულია ნაშრომზე დართული მდიდარი საილუსტრაციო მასალების აღწერილობა რუსულ ენაზე; სარჩევში გვერდების მითითების დროს შეინიშნება უზუსტობა, ხოლო ტექსტში, მათ შორის რეზიუმეში, გაპარულია ენობრივი და პუნქტუაციური შეცდომები.

რა თქმა უნდა, უნაკლო გამოკე-

ლევა ძნელად თუ მოიძებნება. ამასთან, ამგვარი მცირეოდენი ნაკლის შენიშვნა დიდი ცოდვა არ იქნება ისეთი ნაშრომისათვის, რომელსაც დიდი წვლილი შეაქვს ამიერკავკასიის უძველესი ისტორიის ისეთი ფუნდამენტალური პრობლემის კვლევაში, როგორიცაა მწარმოებლური მეურნეობის ჩასახვა და გაფორმება.

ფან 40 კვ.

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

„ЧОРОХИ“

ОРГАН СОЮЗА СОВЕТСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ
ГРУЗИИ И АДЖАРСКОГО ОТДЕЛЕНИЯ
ИНДЕКС 78118